

КИЇВСЬКА ПРАВОСЛАВНА БОГОСЛОВСЬКА АКАДЕМІЯ
БОГОСЛОВСЬКИЙ ФАКУЛЬТЕТ
Кафедра богослів'я та філософії

Ця кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису
містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів
мають покликання на відповідне джерело

(підпис автора)

СЕРДЮК ОЛЕКСАНДР МИХАЙЛОВИЧ

Магістерська робота

«СМЕРТЬ ТА ВОСКРЕСІННЯ ЗА ВЧЕННЯМ ПРЕПОДОБНОГО СИМЕОНА
НОВОГО БОГОСЛОВА»

зі спеціальності 041 – богослів'я
галузі знань 04 – богослів'я

Науковий керівник:
диякон Михаїл Омелян,
кандидат наук із богослів'я,
викладач кафедри богослів'я та філософії КПБА

(підпис)

«До захисту допущено» Завідувач кафедри філологічних та богословських
дисциплін КПБА _____

Протоієрей Ярослав Романчук, кандидат наук з богослів'я, доцент

«__» _____ 20__ р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	7
1.1. Огляд джерел.....	7
1.2. Огляд історіографії.....	12
РОЗДІЛ 2. РОЗУМІННЯ СМЕРТІ ЗА ВЧЕННЯМ ПРЕПОДОБНОГО СИМЕОНА НОВОГО БОГОСЛОВА.....	15
2.1. Смерть – як наслідок гріхопадіння.....	15
2.2. Розуміння духовної (душевної) смерті за вченням святого Симеона Нового Богослова	33
2.3. Ставлення прп. Симеона Нового Богослова до фізичної (тілесної) смерті	41
2.4. Вчення прп. Симеона про посмертну долю людини. Смерть праведника і грішника.....	44
РОЗДІЛ 3. СТАН ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ ПІСЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ВОСКРЕСІННЯ.....	59
3.1. Друге пришестя Господа нашого Ісуса Христа і всезагальне воскресіння.....	59
3.2. Вчення прп. Симеона Нового Богослова про духовне воскресіння...	67
3.3. Участь душі у Всезагальному Божому Суді.....	75
РОЗДІЛ 4. СВІТ Й ЛЮДСТВО ПІСЛЯ БОЖОГО СУДУ: ВІЧНЕ БЛАЖЕНСТВО У РАЮ ЧИ СТРАЖДАННЯ В ПЕКЛІ?.....	84
4.1. Рай. Царство Небесне.....	84
4.2. Пекло. Вічні муки.....	93
ВИСНОВКИ.....	100
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	103

ВСТУП

Актуальність теми магістерської роботи: Тема даного дослідження вибрана нами через глибокий особистий інтерес до православного віровчення про майбутнє загробне життя, яке чекає без виключення кожного із нас. Питання про сенс і мету перебування людини в цьому видимому матеріальному світі, подальша посмертна доля, місце і стан її перебування: ось, що найбільше хвилює всіх без виключення людей протягом їхнього короткого життя. Дати відповідь на ці запитання звичайній людині, котра немає відповідного духовного життєвого досвіду не можливо. Так як чим більше хто задається питаннями життя й смерті, тим інтенсивніше у них з'являється страх до незвіданого та невідомого. Тому щоб вберегти нас від багатьох різних оманливих думок, які кожного дня хвилюють наше єство, преподобний отець Симеон Новий Богослов з власного життєвого досвіду, через особисті тексти подає нам правильне розуміння мети існування людини на землі та її майбутню посмертну участь в незвіданих світах.

Жив преподобний Симеон в кінці X – початку XI століття. Проте коли вивчаєш його життє, то виникає таке відчуття, що читаєш в ньому про сучасне XXI століття. Ті ж суперечки і та ж полеміка. Як бачимо, вся наша біда заключається саме в тому, що ми за десять століть так і не змогли дослухатися до того, чого навчав нас преподобний Симеон тисячу років тому назад. В своїх «Словах» та «Гімнах» святий Симеон подав відповіді на всі актуальні питання сьогодення, які хвилюють суспільство, а саме: детально описав гріхопадіння наших прабатьків Адама і Єви, через яких в людське єство ввійшли біди, хвороби та найголовніше – смерть, якої ми всі так боїмося. Проте прп. Симеон наголошує, що з приходом смерті історія людства не завершується, а навпаки вона тільки починається.

З цього стає зрозуміло, що наше дослідження є присвячене розкриттю православного віровчення прп. Симеона Нового Богослова про мету і призначення людини, її смерть та воскресіння під час Другого Пришестя в світ

Спасителя Господа нашого Ісуса Христа. Вказівка саме такого шляху, на наш погляд, міститься у текстах святого Симеона Нового Богослова.

Мета і завдання магістерської роботи. Метою магістерської роботи є дослідження вчення про смерть та воскресіння з мертвих у богословській спадщині святого Симеона Нового Богослова в контексті сучасного християнського православного богослів'я.

Для детального розкриття поставленої мети необхідно було вирішити такі **завдання:**

1. Здійснити богословський аналіз творчості прп. Симеона Нового Богослова;
2. Систематизувати й розкрити вчення про смерть та воскресіння прп. Симеона Нового Богослова, спираючись на твори святого отця та праці дослідників, які працювали над вивченням спадщини преподобного;
3. Дослідити наслідки гріхопадіння та охарактеризувати гріх і його сутність, виходячи з текстів прп. Симеона;
4. Виявити, що вчення преподобного Симеона відповідає неперервності святоотцівського Передання;
5. Розкрити вплив богослівських поглядів преподобного Симеона Нового Богослова на подальше богослів'я та містичний досвід Православної Церкви.

Об'єктом дослідження є творча спадщина святого преподобного Симеона Нового Богослова.

Предметом дослідження магістерської роботи є вчення, погляди та думки прп. Симеона Нового Богослова стосовно причин смертності людини, її загробного життя й перемога над смертю через воскресіння із мертвих.

Джерельною базою наукової роботи слугують Книги Священного Писання Старого та Нового Завіту, творча спадщина преподобного Симеона Нового Богослова та твори святих Отців Церкви.

Методи дослідження. Для досягнення зазначеної у роботі мети і розв'язання поставлених завдань використано такі методи: описовий, порівняльний, методи аналізу, систематизації й узагальнення (при підбитті підсумків).

Наукова новизна обраної теми магістерської роботи обґрунтовується недостатністю її дослідження. На сьогоднішній день існує досить мало україномовної чи зарубіжної літератури про преподобного Симеона, які б повністю, розкрили його вчення про смерть і воскресіння. Тому ми на основі наукових робіт деяких дослідників та недавно перекладених творів преподобного Симеона Нового Богослова все-таки змогли розкрити вчення про смерть, воскресіння і життя будучого віку людини з позиції того, як цього навчав нас отець X-XI століття.

Практичне значення. У магістерській роботі вперше проведений богословський аналіз вчення святого Симеона Нового Богослова про життя, смерть та воскресіння особистості. Отримані наукові результати, наведений фактичний матеріал, теоретичні узагальнення та висновки можуть бути використані для подальшого поглибленого вивчення поглядів Симеона Нового Богослова, як представника класичного візантійського богослів'я, так і його взаємовплив на подальшу традицію східної православної патрологічної традиції, у навчальних курсах з історії догматичного богослів'я, курсів патрології, окремих богословських лекціях, у курсах всіх богословських предметів й всіх галузях церковно-історичного чи богословського знання.

Структура магістерської роботи складається з вступу, чотирьох основних розділів, висновків та списку використаних джерел та літератури. У вступі розкривається актуальність дослідження, обґрунтовується наукова важливість теми, об'єкт, предмет, мета і завдання, методологія дослідження, наукова новизна отриманих результатів та їх практична цінність.

Основна частина магістерської роботи складається з чотирьох розділів, які поділені за необхідності на підрозділи. У першому розділі «**Джерела та історіографія дослідження**» розглядається твори преподобного Симеона

Нового Богослова, та зокрема твори інших Отців Церкви котрі ми використали у магістерській роботі. Також аналізується стан дослідження даної теми у науковій богословській літературі, розкриваються різні методологічні підходи і теоретичні проблеми дослідження з даної галузі богословського знання.

У другому розділі **«Розуміння смерті за вченням преподобного Симеона Нового Богослова»** висвітлюється думка, що гріхопадіння наших прабатьків Адама і Єви призвело все їхнє потомство до смерті як фізичної, так врешті-решт і до духовної. Гріхопадіння змінило стан людини, перевернуло розуміння нею своєї природи й життя, і тому самостійно звільнитися людині від смерті без Божої допомоги не можливо. Та й взагалі прп. Симеон підводить нашу увагу до того, що саму смерть Господь допускає в нашому земному житті для того, щоб в скорому часі з Його Другим Пришестям нарешті припинилася дія гріха, а з ним смерті і страждання всього людства.

У третьому розділі **«Стан людської природи після загального воскресіння»** описується Друге Пришестя в світ Господа нашого Ісуса Христа. Робиться акцент на тому, що цей прихід буде моментом прославлення для одних і моментом засудження інших. Також наголошується на важливості дії благодаті Божої в момент всезагального воскресіння душ: вона або освятить людину поєднуючи з Богом, або внаслідок її відсутності визначить її на вічні страждання за ступенем своїх гріхів.

У четвертому заключному розділі **«Світ й людство після Божого Суду: вічне блаженство у раю чи страждання в пеклі?»** викладаються думки святого Симеона щодо посмертного стану людини, а також залежність її потойбічного перебування від власного морально-духовного життя.

Закінчується робота **висновками**. В них підводяться підсумки нашого дослідження. В кінці подається загальний список використаних джерел та літератури, який нараховує 127 позицій. Обсяг магістерської роботи складає 116 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Огляд джерел

В даній магістерській роботі джерела можна поділити на: а) Священне Писання Старого та Нового Завіту; б) духовна спадщина прп. Симеона Нового Богослова; в) твори інших святих Отців Церкви; г) науково-дослідні роботи творчості прп. Симеона Нового Богослова

А) Першим джерелом, до якого звертається будь-який православний дослідник є Священне Писання Старого та Нового Завіту. За своїм внутрішнім змістом Біблія розкриває та виявляє внутрішній світ людини. Жодний християнин не може себе ідентифікувати без Божественного Одкровення. Безсумнівно Священне Писання відіграє велику роль в процесі нашого дослідження, так як в ньому подаються чіткі докази появи смерті на Землі серед людства, обов'язковість воскресіння мертвих та подальша доля праведників і грішників після Страшного Суду.

В Писанні про смерть і воскресіння сповіщає нам Ісус Христос. За свого земного життя Він безліч разів відкривав Своїм ученикам, що Йому для спасіння людей належить постраждати, і бути вбитим, і на третій день воскреснути. Уже сам цей факт свідчить про те, що Священне Писання є безцінним джерелом яке висвітлює питання яке необхідно дослідити в даній роботі.

У даній магістерській роботі зроблено посилення на Священне Писання Старого й Нового Завітів, перекладене українською мовою Святійшим Патріархом Київським і всієї Руси-України Філаретом (Денисенком) [1].

Б) Не менш важливим джерелом в нашому дослідженні виступають тексти преподобного Симеона Нового Богослова, які прийнято поділяти на:

– *Слова*. Це 92 твори, які поділяються на: богословські, моральні, оголошувальні, подячні та послання.

– *Гімни*. 60 творів преподобного, які прийнято поділяти на богословсько-догматичні, морально-аскетичні та історико-біографічні. Ці «Гімни» святого Отця Церкви відображають насамперед не богословську

систему і його вчення, а саму особистість прп. Симеона, його містичний досвід, відкриваючи перед нами немовби ту лабораторію, у якій виготовлені й склалися глибокі й оригінальні погляди цього святого Отця.

– *Глави*. 225 творів, які також поділяються на: богословські, умоглядні і практичні (діяльні). «Глави» прп. Симеона є найменш особистими і суб'єктивними та найбільш традиційними за формою з усіх його творів. Разом з тим у них ясно простежується новизна його богословської думки. Якщо в «Словах» прп. Симеона переважає розумова діяльність, а в «Гімнах» – діяльність почуття, спрямована до найвищих предметів віри і моральності, то в «Главах» ті ж самі думки викладені досить просто, об'єктивно і без усяких доказів та переконувань.

Ці богомудрі писання прп. Симеона Нового Богослова – нам стали відомі завдяки працям пресвітера Студійського монастиря ченця Микити Стифата, який ще за життя прп. Симеона, будучи його учнем, збирав, переписував, зберігав кожне слово свого вчителя, щоб передати у спадок Церкві. Пізніше стараннями святителя Феофана Затворника було перекладено з новогрецької мови на російську у двох випусках «Слова» прп. Симеона Нового Богослова. Надалі, як відомо, великий інтерес до вивчення й перекладу праць прп. Симеона проявляли архієпископ Василій (Кривошеїн) та ієромонах Софроній.

Також і наша Українська Церква може похвалитися власними здобутками у дослідженні й перекладі духовної літератури, зокрема – Біблії, богослужбової літератури та творів святих Отців (в нашому випадку творінь преподобного Симеона Нового Богослова). Даний переклад «Творіння» святого Симеона був здійснений аспірантами КПБА під редакцією Святійшого Патріарха Філарета з видання: «Творения преподобного Симеона Нового Богослова. Слова и Гимны. В трех книгах. – Москва: Сибирская Благовзвоница, 2011 г.». Згодом цей україномовний переклад був виданий видавничим відділом Української Православної Церкви Київського Патріархату в 2013-2014 роках.

При написанні магістерської роботи ми користувалися саме цим українським виданням, яке є більш зрозумілішим і ефективнішим у з'ясуванні порушеної теми. Даний переклад «Творіння» представлений у двох томах, де в першому подається коротке життє преподобного отця Симеона, яке складено його учнем Микитою Стифатом. І звичайно в цьому першому томі [14] під редакцією Святійшого Патріарха Філарета поміщена переважна більшість «Слів» згаданого нами преподобного отця Симеона Нового Богослова. На жаль перекладачам не вдалося помістити всі «Слова» в згаданому нами першому томі. В ньому ми знаходимо тільки вісімдесят одне «Слово». Тому решту ж «Слів» можна відшукати в наступному томі «Творіння» [15], який вийшов друком в 2014 році.

Цей другий том містить в собі продовження «Слів», божественних «Гімнів», а також «Глав» в яких преподобний отець дуже часто застосовує свої приватні думки в сенсі розуміння деяких богословсько-догматичних питань, зокрема таких як: смерть, Страшний Суд, воскресіння й майбутнє життя. Відповіді на ці актуальні питання ми можемо знайти у його наступних «Словах». Зокрема вже в 1-му «Слові» святий отець наголошує, що внаслідок гріхопадіння Адама і Єви в наше людське єство ввійшла смерть. За його вченням смерть поділяється на духовну (Слова: 31, 34 та 78-ме) і тілесну (Слова: 1-ше та 5-те). Далі в 35-му «Слові» він пояснює як ці прабатьківські наслідки проявилися на всьому людському родові. 38-ме «Слово» свідчить, що з пришествям Спасителя у світ людина не тільки не залишилася наодинці зі смертю, а й навпаки повернулася в первинний стан свого створення. Щоб повернутися в цей первинний стан людині необхідно спершу прийняти таїнство Хрещення, тобто «з'єднатися з Христом» та отримати Божу благодать [81]. Хто ж її впродовж життя внаслідок своїх власних гріховних діянь позбувся, той ще може духовно воскреснути, знову її здобувши. Про це духовне воскресіння святий Симеон згадує в 4-му, 9-му, 29-му та 42-му «Словах».

Як можна також помітити, що зовсім небагато своєї уваги преподобний отець приділяє всезагальному воскресінню. Про нього він найбільше згадує

лише в 45-му «Слові» вказуючи на те, що людські тіла в момент воскресіння стануть нетлінними, незмінними і вічними, тобто будуть не такими як були на початку свого створення. З цього випливає наступне: воскресіння тіл, Друге Пришествя Христове, предстояння людей на Страшному Суді (Слова: 52-ге, 57-ме, та Гімни: 27-й, 43-ій) і остаточне рішення їх подальшої вічної долі – все це за вченням прп. Симеона Нового Богослова закінчується раєм або пеклом. Так праведники успадкують рай, вічне блаженне життя, а грішні відповідно – пекло. І найчастіше цю тему преподобний отець яскраво розкриває в 45-му, 52-му, 82-му «Словах» та 2-му і 27-му «Гімнах» свого «Творіння».

Дійсно, переконуємося в тому, що праці преподобного Симеона Нового Богослова – це плід істинно-духовного християнського життя святого. Без щирого зусилля і, не дослідивши Божественних Писань чистим розумом, людині важко буде зрозуміти це «Творіння», яке містить в собі скільки всього вічного і істинного. Таким чином, огляд творінь святого Симеона Нового Богослова, що використовувалися у дослідженні відповідають темі та поставленим завданням. Безсумнівно можна сказати, що з кожної сторінки цих писань можна почерпнути дуже багато корисної інформації, яка сподіваємося допоможе кожному з нас у вирішенні найактуальніших питань сьогодення.

В) Богослів'я преподобного Симеона Нового Богослова відповідає православній святоотцівській традиції. Він сам знав святоотцівську спадщину, так як проживав у той час, коли вона вже була сформована. У своїх творах преподобний Симеон згадує приблизно 15 святих Отців Церкви, а деяких і цитує, а саме: св. Григорія Богослова, прп. Іоана Ліствичника, свт. Григорія Ниського, свт. Іоана Золотоустого, св. Арсенія Великого, св. Іоана Кассіана, авву Зосиму, святого Симеона Студита. Також преподобний посилається на життя святих: Антонія Великого, Сави, Стефана Нового, Пелагії, Марії Єгипетської та інших. Ще він знайомить нас із творами Марка Подвижника, прп. Ісихія, авви Ісаї, а також авви Варсонофія.

Як бачимо тема смерті і воскресіння, яку преподобний Симеон порушує у своєму «Творінні» є досить поширеною в християнському світі. Щоб яскравіше

розкрити тему смерті і воскресіння в даній роботі ми взяли до уваги також і думки інших Отців Церкви, а саме: святителя Василя Великого «Беседа 5. На память мученицы Иулиты и продолжение сказанного в предыдущей беседе: о благодарении» [3] та «Беседа первая о сотворении человека по образу» [4]. Не залишили ми без уваги святителя Амвросія, єпископа Медіоланського [2], прп. авву Фалласія [8], прп. Іоана Дамаскіна «Точний виклад Православної віри» [9] та прп. Макарія Єгипетського «Духовные беседы, послание и слова» [6]. Саме ці перелічені Отці Церкви своїм праведним життям показали достойний приклад того, як треба жити з Богом, щоб отримати вічне перебування на небесах в Царстві Небесному.

Думку перелічених Отців Церкви подібно доповнюють писання прп. Єфрема Сиріна [5], прп. Феодора Студита «Про смерть» [122], та святого ХІХ століття святителя Ігнатія (Брянчанінова), який відомий Церкві своїм посланням під назвою «Жизнь. Смерть. Бессмертие. Слово о человеке» [11].

На особливу нашу увагу заслуговують богословські твори преподобного Микити Стифата [10] – учня святого Симеона Нового Богослова. Відомо, що після смерті свого духовного батька Симеона, преподобний Микита написав його житіє і згодом став одним із тих, хто зберіг передання преподобного отця.

Загалом помічаємо, що більшість авторитетних вчителів Церкви ще до самого преподобного Симеона Нового Богослова неодноразово порушували питання смерті та воскресіння в своїх творах. Варто визнати, що перелічені нами постаті є одними із тих, хто найближче стоїть до прп. Симеона Нового Богослова за цим вченням.

1.2. Огляд історіографії

Разом із джерельним матеріалом ми опрацювали різноманітну літературу, яка є дотичною з вченням преподобного Симеона Нового про смерть та воскресіння.

Щоб детально дослідити погляди святого щодо порушеної теми, нам спочатку необхідно розділити підбрану бібліографію на три часини:

1. монографії та публікації присвячені богослів'ю святого Симеона Нового Богослова;

2. спеціалізовані богословські дослідження з історії візантійського богослів'я, православного догматичного богослів'я, антропології тощо, де висвітлюється богослів'я святого у контексті даної теми;

3. інші допоміжні бібліографічні джерела історичного та загальнохристиянського змісту.

До першої частини відноситься дослідження митр. Іларіона (Алфеева) під назвою «Преподобный Симеон Новый Богослов и Православное Предание» [91, 95]. Ця праця є однією із найбільш використаних видань присвячених питанню вивченню життя та богослів'я святого Симеона. Також авторству митр. Іларіона належать книга «Таинство веры. Введение в православное догматическое богословие» [92]. В ній владика Іларіон будучи ще ієромонахом спробував викласти основи віровчення і церковного життя Православної Церкви. Звичайно у центрі уваги автора книги поставив Святе Передання Церкви, яке виражене в творіннях і молитовному досвіді її святих подвижників і вчителів, в тому числі і прп. Симеона Нового Богослова.

Схожою за змістом є монографія архієпископа РПЦ Василя (Кривошеїна) (1900-1985 рр.) – «Преподобный Симеон Новый Богослов (949-1022)» [83], яка вийшла в 1980 р. в Парижі одночасно російською та французькою мовами. У передмові Василій (Кривошеїн) зазначає, що метою цієї праці було «подати живий, об'єктивний, добре документованій словами самого прп. Симеона і, в особливості, правдивий образ великого святого, доступний широкому колу освічених читачів... а не тільки професійним візантологам, або, тим більше,

тільки конфесійним полемістам». Безперечна заслуга архієпископа також полягала в тому, що йому вдалося представити найтісніший зв'язок безпосереднього духовного досвіду прп. Симеона з догматичним вченням православної Церкви. Василій (Кривошеїн) приходять до висновку, що в центрі богословського бачення прп. Симеона знаходиться Втілення, яке є головним джерелом обоження людини, воно також є основою Євхаристії, яка отримала у прп. Симеона те місце в чернечому житті, якого, на думку архієпископа, «не було у стародавніх аскетичних письменників».

Не менш важливою для дослідження богослів'я преподобного Симеона є монографія В. Г. Лесняка «Святой Симеон Новый Богослов и его богословские воззрения» [93]. В ній автор намагається викласти богословські погляди святого, використовуючи біографічний та історичний метод. Ця праця була захищена у Ленінградській Духовній Академії (нині Санкт-Петербурзька) в 1956 р. Покійний професор цієї Академії Лев Миколайович Парійський після деяких зауважень стосовно цього дослідження написав таке: «...автор багато й сумлінно попрацював над доступним йому матеріалом і дав загалом доволі повну картину богословських та містичних поглядів прп. Симеона Нового Богослова. Автору вдалося з'ясувати головну думку учення прп. Симеона Нового Богослова, що єднання душі християнина з Богом досягаються і зберігаються тільки містичним шляхом у Церкві. Автор переконливо показав, що містицизм прп. Симеона – це не окультизм, не патологія, а основа духовного життя та релігійного знання в православному розумінні».

У подібному стилі написана монографія грецького професора Афіньського університету Н. Васіліадіса. В ній автор висвітлює найважливішу проблему людського життя і православного богослів'я – проблему смерті. У книзі показується, з одного боку, безсилля античної та світської філософії дати задовільну відповідь на це лякаюче невіруючу людини питання, а з іншого боку, розкривається вчення Східної Церкви про таїнство смерті і майбутнє вічне життя, в тому числі професором неодноразово цитуються «Слова» та «Гімни» преподобного Симеона Нового Богослова.

До другої частини варто віднести спеціалізовані богословські дослідження православного догматичного богослів'я, в яких дуже добре висвітлюється богослів'я святих Отців Церкви у контексті даної теми. Такими спеціалізованими богословськими дослідженнями являються: «Догматическое богословие» прот. Олега Давиденкова [88], «Догматичне богослов'я. Навчальний посібник для духовних семінарій» єпископа Сильвестра (Стойчева) [100], «Курс лекцій по православному катехизису для духовних шкіл» Чернышова В. М. [102], а також «Вступ до богослів'я (катехизис)» [87], упорядником якого являється викладач Київської православної богословської академії Костянтин Москалюк.

Загально богословську специфіку магістерської роботи допомагали викласти дослідження таких авторів як: протодіякона Андрія Кураєва [120], Мельника В. М. [94], Соколова М.Н. [101], Зоберна В. М. [89], єп. Олександра (Міліанта) [104], архимандрита Симеона (Брюшвайлера) [105], священника Георгія Максимова [111], митрополита Ієрофея Влахоса [114], Оскара Кульмана [120], Костянтина Гиппа [117], Кима О. С [116], Денисової Анастасії [112], Мазурик Марії [118], Василія Паплика [107], Володимира Легойди [108], Гаєвого Миколи [110], Балицького Юрія [106], Яцути Романа [124] та одного невідомого дослідника, який підписав авторство своєї праці лише так: А. Н. [103].

Завершують цей розділ бібліографічних описів статті «Второй международной патриотической конференции Общецерковной аспирантуры и докторантуры имени святых Кирилла и Мефодия» [125], статті Трудів Київської Духовної Академії [126], [127], та окремі публікації з богословської практики преподобного Симеона Нового Богослова [113]. Це найновіші дослідження присвячені тематиці життя та різностороннім питанням богослів'я Симеона Нового Богослова. Саме вони демонструють сучасному науковому богослів'ю, що цікавість до творчості святого Симеона є не менш важливою та необхідною, ніж дослідження інших Отців та вчителів Церкви.

РОЗДІЛ 2. РОЗУМІННЯ СМЕРТІ ЗА ВЧЕННЯМ ПРЕПОДОБНОГО СИМЕОНА НОВОГО БОГОСЛОВА

2.1. Смерть – як наслідок гріхопадіння.

Смерть – гірка і неминуча тема для більшості суспільства, так як весь створений світ підпадає під її владу, в який би період часу не жила б людина. Вона входить в нас з наших дитячих років, вона борознить зморшками гріха лице, робить розслабленим тіло і лякає кожного хворобами [Оскар Кульман, 2019]. Смерть завжди зло і жах, чи це смерть старця або дитини, грішника або праведника. На Землі не проходить жодної секунди без того, щоб хто-небудь не помер. Майже четверта частина людей для того тільки мабуть і народжується щоб померти, не залишивши сліду свого існування. Для багатьох хвилинка їх народження є хвилиною їхньої смерті. Інші вмирають, навіть не виходячи на світло, маючи труною утробу матері. З тих, хто залишаються жити, ледь третя частина досягає юнацького віку і ледь половина переходить в розквіт життя в середньому віці, а доживають до глибокої старості так само мало, як колосків, які вислизнули з-під серпа. Ніхто не вільний від смерті! Вона приходить повз старця і викрадає юнака, залишає немовля і бере матір. Смерті немає ніякого діла до чого-небудь нашого людського: це – скелет без серця і душі, з косою і серпом [А. Н., 2019].

Смерть багато чого ставить на свої місця. Її не можна обдурити, від неї не можна відбутися жартами, перед нею всі рівні, від неї нікому не захватись. Вона незбагненна для людського розуму, незважаючи на її страшну, неприкриту реальність. Смерть приходить і йде в одну мить, як думка, як життя, вона невловима і невблаганна. Смерть неможливо виміряти, втримати, зупинити, передбачити. Таємнича воля Божа, від якої залежить день кончини людини, і ніхто з живучих, якщо не буде на те Божого благословення, не знатиме, коли йому судилося залишити цей світ [Гаєвий М. І., 2020].

Смерть і справді очікує нас на кожному кроці. Вона постійно стоїть за дверима, безшумна, незрима, але від цього така близька! І не варто прислухатися, адже ми ніколи не зможемо почути її кроків і відчути її подиху.

Смерть приходить тихо і непомітно [Мазурик Марія. 2020]. Дивлячись на все це, як тут не вигукнути на весь світ і не закричати в повний голос: звідки смерть в людях, хто, або що є її причиною? [А. Н., 2019]. Відповідь на це непросте питання впродовж всього нашого дослідження подадуть «Слова» та «Гімни» преподобного отця Симеона Нового Богослова, богослів'я якого засноване на книгах Священного Писання Старого та Нового Завітів і на попередньому богословському досвіді Отців та вчителів Церкви Христової.

Будучи удостоєним від Бога найвищого епітету «Богослов» прп. Симеон Новий Богослов обґрунтовуючи у своєму «Творінні» феномен смерті наголошує на тому, що смерть є наслідком гріхопадіння наших прабатьків Адама і Єви, які з намови диявола порушивши заповідь Божу, з нетління перейшли у стан тління, тобто смерті [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 75]. Такі висновки преподобний отець робить зі Священного Писання, яке будучи основним джерелом віровчення Православної Церкви твердо свідчить і переконує нас в тому, що саме наш прабатько Адам став причиною смерті всього людського середовища. Користуючись нагодою ми б хотіли привести два біблійних уривка, які доводять цю думку святого Симеона. Перший зі Старого Завіту, в якому сказано: «Бог не створив смерті і не радіє загибелі живих, бо Він створив усе для буття, і все у світі спасительне, і немає згубної отрути, немає і царства пекла на землі» (Прем. 1: 13-15). Другий уривок узятий вже з Нового Завіту, а точніше з Послання апостола Павла до Римлян в якому є пряма вказівка на те, що саме через гріх Адама в наш матеріальний світ увійшла смерть: «Тому, як через одного чоловіка гріх увійшов у світ, і з гріхом – смерть, так і смерть перейшла на всіх людей, бо в ньому всі згрішили» (Рим. 5: 12). Бачимо, що користуючись свобідною волею (правом вибору), якою Адам і Єва були нагороджені Богом на початку свого створення, наші прабатьки в один момент просто-напросто позбавилися безсмертя, яке мали на початку свого існування.

Помічаємо, що причина гріхопадіння та втрати безсмертя людини закладена саме в її природі. Проте прп. Симеон не вважає це недоліком,

скоріше перевагою, так як цей факт вказує на властивість богоуподібності людини до свого Творця. З цього виходить наступне, що людина будучи вільною істотою мала і має можливість до цього часу вибір коритися Богові чи в любий момент відпасти від Нього. Як пише преподобний Симеон: «Бог ... дарував прабатькам нашим самовладдя (а через них і всім нам), щоб вони виконували заповіді Божі ні з смутком або необхідністю, а за вільним вибором з радістю і старанністю і з любов'ю до Бога. Так як Творець не хотів, щоб людина виконувала заповідь Його з необхідності або примусом, але тільки з любов'ю» [Яцута Р. О., 2020].

Отже, з одного боку помічаємо, що за прп. Симеоном гріхопадіння та втрата дару на життя стало можливим завдяки вільній волі людей. З іншого боку, воно стало наслідком диявольського приваблювання, випробуванням людини у свободі та помилковою надією на обоження. Людина як пояснює преподобний отець: «сподіваючись, що дійсно стане богом, скуштувала від дерева пізнання» (Бут. 3: 5) [Иларион (Алфеев), иеромонах., 1996, с. 77]. Виходячи з цього біблійного вірша також і більшість дослідників посилаючись на святих Отців Церкви наполягають на думці, що навіювання диявола в той момент було направлено лише до однієї мети: переконати прабатьків в тому, що вживання від дерева пізнання, плоди якого викличуть у них нову і нічим не обмежену здатність володіння, яка може дати їм повну владу над світом, незалежну від Бога. Таким чином обман вдався, і спокуса подіяла [Труди КДА, 2014, с. 33], і з того моменту смертю аж до цього часу розтинається і роздирається людина на дві її складові: на окреме існування душі й окреме існування тіла, і цьому закону ні для кого виключення не існує! [Игнатий (Брянчанинов), свт., 2010, с. 128].

Тому, вирок Божий такий: людство стало тлінне і смертне – пише святий Симеон Новий Богослов [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 75-76], де смерть почала перебувати в часі і є (для всіх) покаранням за порушення заповіді Адамом і Євою [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 103]. «Якби ми, – каже святитель Григорій Богослов, – зберегли її, то стали б

безсмертними і близькими до Бога. Але людина згрішивши та переступивши заповідь дану їй від Бога в один момент втративши довіру від Бога, з того часу тепер закінчує своє земне життя тілесною смертю» [Зоберн В. М., 2012, с. 72]. Про це переконливо свідчить також і богонатхненний пророк, коли визначає наше тіло як траву, «яка зранку зеленіє й цвіте, а ввечері опадає, в'яне й сохне» (Пс. 89: 6).

З того часу, знову наголошує прп. Симеон Новий Богослов тепер кожен народжуючись в теперішнє життя напевно можливо і не здогадується, що всі тимчасові покарання накладені на весь людський рід за злочин праотця нашого Адама та праматері Єви [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 129], «які загинувши спочатку духовно, вже потім померли і тілесно через 930 років» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 76].

З наведених фактів тепер можна сміливо ствердити, що від Адама сталася ця двояка смерть: тілесна – коли тіло позбавляється душі, яка його оживляла, і духовна – коли душа позбавляється благодаті Божої, яка оживляла її вищим духовним життям [Мацола А., 2015, с. 29]. Так починається нова епоха. Час скорботи, бід та негараздів. Час, коли гріх і відповідно смерть запанувавши в людському роді вторгаються в наш матеріальний світ [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 578].

Проте в декого може виникнути питання: як же міг Бог допустити, щоб Його найдосконаліше творіння піддалося тлінню і смерті? Переважна більшість святих Отців, в тому числі й прп. Симеон Новий Богослов вважають, що Бог попустив смерті увійти в людське єство виключно заради Свого людинолюбства. Попущення смерті є проявом піклування Божого про людину, бо гріх має властивість нагромаджуватися, і якби смерть не провела межу земного існування людини, то вона внаслідок утвердження у злі уподібнилась би демонам [Мацола А., 2015, с. 29]. «Ми ж благодаттю Божою побачивши таємну Його премудрість, і вважаючи смерть переселенням, не повинні тремтіти, але радіти, – вважає святитель Іоан Золотоустий, – тому що залишаємо тлінне життя і переходимо до життя іншого, безкінченного і

незрівнянно кращого» [Мороз Б., 2011, с. 7-8] щоб не увіковічнитися в стані духовно-моральної нікчемності [Мацола А., 2015, с. 29].

Таким чином смерть є загальний жереб для всього людського роду, яка ставши властивістю нашої природи [Н. Василядис, 2019] увійшла в наше єство внаслідок гріхопадіння наших прабатьків [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 76]. І кожен, хто народжується в цей грішний світ подібно до праотця нашого Адама, автоматично стає рабом гріха, одночасно перебуваючи під загальним прокляттям (духовної, а згодом і тілесної) смерті. Бо «всі ми згрішили і позбавилися слави Божої» (Рим. 3: 23) піддавшись загальному владному пануванню диявола над собою. Ось такими словами завершує думку святий Симеон Новий Богослов у 78-му «Слові» цитуючи апостола Павла [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 699], вкотре наголошуючи на тому, що все людство з моменту гріхопадіння Адама, народжуються і стає таким як і він став – злочинцями від злочинця, рабами гріха від раба гріха...» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 578], «тлінними, смертними, глухими, сліпими, подібно до тварин, а може ще і гірше за них» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 297-298].

Після Адама і Єви наслідки гріхопадіння швидко поширюється серед людей. Якщо вони згрішили гордістю і непослухом, то вже їх син Каїн робить братовбивство ... Нащадки Каїна дуже скоро взагалі забули Бога і зайнялися влаштуванням свого земного побуту: сам Каїн «побудував місто», з його найближчих нащадків один «був батьком всіх, хто живе в наметах зі стадами», інший «був батьком всім граючих на гусях і сопілках », третій – «ковалем знарядь з міді та заліза» (Бут. 4: 17-22). Тобто містобудування, скотарство, музичне мистецтво і, висловлюючись сучасною мовою, «виробництво знарядь праці» – все це принесли людству нащадки Каїна як якийсь сурогат втраченого райського блаженства [Иларион (Алфеев), иеромонах, 1996, с. 80].

В силу генетичної єдності людського роду наслідки гріхопадіння прабатьків Адама і Єви вплинули не тільки на їх синів чи дочок, а й на все їх потомство, в тому числі і нас. Тому хворобливість, тлінність і смертність

людської природи прабатьків, що опинилися в умовах гріховного існування, не стали лише їх долею: їх успадковують всі люди, незалежно від того, праведники вони чи грішники. «Хто народиться чистим від нечистого? – запитує прав. Іов і сам відповідає: – жоден» (Іов. 14: 4) [Труди КДА, 2014, с. 33].

В новозавітні часи цей сумний факт підтверджує апостол Павло: «Тому, як через одного чоловіка гріх увійшов у світ, і з гріхом – смерть, так і смерть перейшла на всіх людей, бо в ньому всі згрішили» (Рим. 5: 12). Цей текст апостола Павла можна розуміти по-різному: грецькі слова «*ef 'ho pantes hemarton*» можна перевести не тільки як «тому що в ньому всі згрішили», а й так: «в якому всі згрішили» (тобто в особі Адама згрішило все людство) [Иларион (Алфеев), иеромон, 1996, с. 80]. Виходить, що з одного боку ми буваємо причетними до прабатьківського гріха від самого свого зачаття і народження, але з іншого ми не повторюємо той же самий гріх, який скоїв Адам, проте все одно маємо тягу грішити, бо природа наша будучи пошкодженою вже не знає іншого виходу як не порушити закон [Труди КДА, 2014, с. 33].

Якщо приймати перший варіант перекладу наведеного грецького тексту з цитати апостола Павла до Римлян (Рим. 5: 12), то можна помітити, що в ньому мова йде про відповідальність кожної людини за свої особисті гріхи, а не за злочин Адама: в цьому випадку Адам є лише прототипом всіх майбутніх грішників, кожен з яких, повторюючи гріх Адама, несе відповідальність лише за свої гріхи. «Коли ми піддаємося впливу злих помислів, будемо звинувачувати себе, а не прародительський гріх», – говорить преподобний Марк Подвижник. Гріх Адама, відповідно згідно такого тлумачення не є причиною нашої гріховності, бо в гріху Адама немає нашої участі, отже, і його провина не повинна належати нам.

Однак якщо читати другий приклад грецького перекладу «в якому всі згрішили» (такий же самий приклад тексту подає нам і переклад Біблії Святейшого Патріарха Філарета: «бо в ньому всі згрішили»), то можна говорити

про наслідування гріха Адама всім наступним поколінням людей в силу зараженості гріхом людської природи взагалі: прихильність до гріха стає спадковим, а покарання за гріх – загальним [Иларион (Алфеев), иеромонах, 1996, с. 80].

У старозавітних людей було живе почуття своєї вродженої винності перед Богом: «Ось бо в беззаконні зачатий я, і в гріхах породила мене мати моя» (Пс. 50: 7). Вони вірили, що Бог «карає дітей за провину батьків до третього і четвертого роду» (Вих. 20: 5) – не невинних дітей, а тих, чия особиста гріховність полягала в винності їх предків [Иларион (Алфеев), иеромонах, 1996, с. 81]. Подібно у свій час в історії Церкви існувало подібне твердження блаженного Августина, який притримувався саме цієї думки, що внаслідок гріхопадіння наших прабатьків Адама і Єви тепер все людство несе за цей скоєний гріх відповідальність. Ця думка ця бл. Августина породила значні розбіжності в розумінні того, що зробили Адам і Єва і що успадкував від них людський рід [Труди КДА, 2014, с. 33]. З раціоналістичної точки зору, покарання всього людства за гріх Адама є несправедливістю. Багато богословів останніх століть, які боролися над створенням «релігії в межах тільки розуму» (вираз Канта), відкидали це вчення як те, що не узгоджується з доводами розуму [Иларион (Алфеев), иеромонах, 1996, с. 81].

Так само і поглядам прп. Симеона було чуже вчення блаженного Августина про спадковість гріха від Адама та спокутування його своїми нащадками. Прп. Симеон навпаки вказує на те, що кожен сам відповідає за свій гріх. «Ми участі в Адамовім гріху ми не брали, – пише прп. Симеон, – а тільки отримали наслідки: «Ніхто із нас ніколи не згрішив і не може згрішити, як згрішив Адам, тому що нікого не було і немає рівного йому, він не знав, що таке печаль, був вільний...». Тому і наслідуємо ми не гріх Адама, а самого праотця, від якого маємо аж до кінця цього світу спадкоємство людських поколінь. Через це і вмираємо ми в ньому [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 128-129].

Преподобний Симеон Новий Богослов у наступному своєму 35-му «Слові» вже більш простими словами пояснює нам як проявляються ці отримані наслідки нашого праотця Адама в буденному житті. Він пише: «І як Адам після порушення заповіді вигнаний був з раю і віддалений від солодоців його, від спілкування з ангелами, яке мав там, і від Самого Бога, так і ми, коли грішимо, віддаляємося від Церкви святих рабів Його, позбавляємося божественного цього одіяння, Самого Христа Господа, в Якого віруємо і в Якого зодягнулися, коли хрестилися. Позбавляємося життя вічного і світла нескінченного і неувечірнього, і вічних благ, так само як освячення і синоположення, і з тих, що стали небесними і в усьому подібними до другої Людини, Господа Ісуса Христа, робимося знову земними, якою була перша та людина, і не лише це, але стаємо винними смерті, такими, що мають наслідувати темряву непроглядну і вогонь незгасний, де плач і скрегіт зубів, стаючи винуватцями нескінченних страждань» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 301]. Таким чином вкотре переконуємося в тому, що саме гріх Адама став прообразом гріха взагалі і його передачу через спадковість прп. Симеон називає великою таємницею, яку людська природа через свою немічність вповні не може зрозуміти до кінця. Це все відбувається з зрозумілої для нас причини. І цією причиною як ми здогадуємося є гріх [Иларион (Алфеев Григорий Валерьевич), митр., 2011, с. 42-43].

Абсолютно кожному відоме це слово – «гріх», але далеко не всі здатні докласти зусиль до того, щоб з'ясувати, як же розуміє гріх сама Церква, а в нашому випадку, виходячи з богонатхненних текстів, як його розуміє святий отець наш Симеон Новий Богослов? Адже в християнському віровченні боротьба з гріхом, перемога над гріхом і, нарешті, свобода від гріха є поняттями фундаментальними. Масовою свідомістю гріх сьогодні сприймається як щось заборонене, але надзвичайно привабливе, що дуже хочеться зробити, хоча з незрозумілих причин це дуже не подобається Богу. Сучасна масова культура так часто використовує це слово не за призначенням. В результаті воно поступово позбавляється свого істинного значення та змісту.

Тому Він суворо карає тих, хто все ж на нього наважується. Як висновок – неправильно розуміючи слово «гріх», неможливо навіть правильно зрозуміти християнство взагалі [Константин Гипп, 2019].

Згідно вчення книг Священного Писання слово «гріх» означає «не влучити в ціль», тобто промахнутися. Книги Священного Писання, які були написані в різні часи людської історії, характеризують гріх як зло, яке є непритаманним людській природі, водночас знищуючи її. Через це книги Нового та Старого Завітів за думкою деяких сучасних дослідників описують гріх в першу чергу як непокору Богові [Балицький Ю. П., 2020], внаслідок якої все людство перейшло із стану реальності у поза-Божу реальність, з буття в небуття, із життя в смерть. По-друге печать гріха людську природу настільки подвоїла, що вона втративши повністю дари Божі, частково зберігши красу свого образу в той же час привнесла у свою природу неподобство гріха.

З біблійної точки зору слово «гріх» будучи одним із найпоширеніших єврейських термінів в сучасній мові означає руйнування взаємин або повстання, зіпсованість, вказує на помилку або оману, позначає безбожництво, несправедливість і беззаконня [Труди КДА, 2014, с. 34].

Також і в святоотцівській спадщині проблема гріха, будучи складовою частиною проблеми сотеріології займає одне із центральних місць. У контексті цього Отці та вчителі Церкви розмірковуючи про гріх називають його основною причиною смертності всього творіння [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 94-95]. Особливо це яскраво простежується в Отців Церкви перших віків християнства. Зокрема Іоан Золотоустий, подає нам дуже влучне коротке пояснення цього явища: «гріх – це дія проти волі Божої, який ввійшов у світ через перших людей, які згрішивши в раю (Рим. 5:12, Бут. 2: 3), порушили певні норми власного буття і через це порушення, завдали шкоди насамперед собі, а потім і всьому своєму потомство на багато тисячоліть вперед» [Балицький Ю. П., 2020]. Інший святий Василій Великий у своєму творі «Бесіда в честь мучениці Іулітти» взагалі характеризує гріх, як причину всіх страждань людини, характеризуючи його як найбільшу глобальну катастрофу в

історії існування всього людства [Василий Великий, свят., 2009, с. 618]. Не обійдемо увагою і думку прп. Симеона Нового Богослова, який у своїх «Словах» та «Гімнах» на основі ранньої святоотцівської спадщини гріх та гріхопадіння прабатьків називає подією, яка докорінно змінивши все життя людини, в якійсь мірі перегородила шлях до обожнення [Яцута Р. О., 2020].

Преподобний Симеон Новий Богослов сповіщає, що до гріхопадіння перші люди живучи у раю в повсякденній радості, навіть не підозрювали, до яких кардинальних змін можуть призвести їхні дії у всьому навколишньому світі [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 115]. Заволодівши всією повнотою взаємин зі світом, [Владимир Легойда, 2020] Господь для перших людей Своім Промислом створив такі прекрасні умови, які сучасним вченим навіть важко уявити [Мацола А., 2015, с. 30].

Людина з першого дня свого створення була незмінним предметом безмежної любові Божої і премудрого Його Промислу. Первозданний чоловік жив у світі безтурботному і рясному, не знаючи турбот, страждань або болю, не потребуючи ні в чому. Адам не мав потреби ні в одязі, ні в покрівлі, ні в інших подібних речах», він був багато в чому подібний ангелам. Також він був сповнений щастя: «ні горе, ні страждання, ні бланання» не існували в цьому благословенному місці, яке богонатхненний Мойсей алегорично назвав Раєм.

Рай – це сад, який «Господь Бог насадив у Едемі на сході, поселивши там людину, яку створив» (Бут. 2: 8) як звіщає нам Писання. В цьому Раю достатку панувала незаплямована чистота. Первозданні люди плавали в морі духовної радості і блаженства. В той же час вони черпали благословення і милість з вічного небесного джерела нестворених енергій Божественної благодаті. Вони були безтурботні, сповнені світла, безгрішні. Вони були досконалим виразом царственого благородства людської природи і свого небесного походження. Бог поставив людину «володарем» всього видимого; володарем над усіма «безсловесними творінням», тобто над усією природою [Воронов Л. прот., 1991-1992, с. 12].

Адам був єдиний з усіх живих істот, який був здатний словесно вихвалити Бога і благословляти Його. Вся світобудова вручається йому як дар, за який він повинен приносити «жертву хвали» і який він повинен повертати Богові як «Твоє від Твоїх». У цій безперервній євхаристійній (подячній) людській жертві – сенс і виправдання його буття, і разом з тим його найвище блаженство. Небо, земля, море, поля і гори, птахи та звірі – все створіння як би делегує людину на це первосвященниче служіння, щоб його устами вихваляючи Бога [Иларион (Алфеев), иеромонах, 1996, с. 75]. Піднявши людину над усім земним світом, дарувавши їй свободу та прикрасивши Своїм образом, Творець тим самим вказав на її особливе високе призначення. Все це було перш гріха, за скоєння якого ми засуджені їсти хліб у поті чола свого (Бут. 3:19) [Воронов Л. прот., 1991-1992, с. 12].

Окрім земних благ, Господь Бог визначив людині ціль її життя – досконалість, тобто піднесення зі стану можливості не померти до стану неможливості померти, і запропонував засіб для її досягнення. Їй була запропонована праця – фізична (обробляти й оберігати рай (Бут. 2: 15), інтелектуальна (вивчити природу тварин і дати їм імена), а також праця аскетична (заборона їсти від дерева пізнання добра і зла, яке дарує безсмертя). Для чого було дано заповідь Адамові не споживати тільки з одного дерева? – запитує нас прп. Симеон Новий Богослов. «Щоб знав, що він мінливий і змінний (не постійний, не стійкий), перебуваючи завжди в божественному стані» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 81]. Також ця заповідь була необхідна для зміцнення волі і морального розвитку людини [Мацола А., 2015, с. 32]. Порушити її означало долучитися до зла «пізнати зло» і відпасти від блаженства і безсмертя. Ця заповідь Божа дана за поясненням преподобного Іоанна Дамаскіна «як якоесь випробування і вправа послуху і непослуху людини». Тобто їй дається право вибору між добром і злом, хоча Бог і підказує людині, який повинен бути справжній вибір, попереджаючи про наслідки гріхопадіння [Иларион (Алфеев), иеромонах, 1996, с. 75-76].

Цю заповідь послуху умовно можна назвати першим завітом, союзом, договором між Богом і людиною, де Бог і людина приймають на себе деякі взаємні зобов'язання. Бог попереджає перших людей про смерть, яка спіткає їх у випадку порушення ними заповіді посту і послуху [Мацола А., 2015, с. 32]. Тому прп. Симеон наголошує, що збереження цитованої нами заповіді давало можливість першим людям «вічно перебувати в раю, безперестанно спілкуючись з ангелами і разом з ними завжди безперестанно споглядати і славити Бога, слухаючи Його Божественний голос» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 297-298].

Але людина добровільно відкинула запропонований їй Богом шлях і вибрала більш легкий шлях, запропонований змієм: «З'їсте [...], і ви будете, як боги» (Бут. 3: 5). Сутність цього шляху полягає в прагненні здобути знання, владу, сили і здібності незаконним чином, не докладаючи для цього ніяких зусиль, насамперед моральних [Мацола А., 2015, с. 32]. Таким чином обравши зло, людина не втрималась від спокуси диявола і відповідно відпада від Життя, тобто від Бога» [Иларион (Алфеев), иеромонах, 1996, с. 75-76].

Згідно з Божественним провидінням про людину, вона, створена за образом Божим, повинна була навпаки поступово, через виконання заповіді Божої підноситися до богоуподібнення [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 115]. Її мета існування за вченням Отців Східної Церкви, в тому числі і за прп. Симеоном Новим Богословом полягає в «обоженні» (theosis). В нашому випадку уподібнення Богу і обоження – це одне і те ж: «Наше спасіння можливе тільки через обоження. А обоження є, наскільки можливо, уподібнення Богу і з'єднання з Ним» – пише Діонісій Ареопажит. Апостол Павло називає це з'єднання «усиновленням» з Богом (Рим. 8: 15), апостол Петро – «причастям Божої Істоти» (2 Пет. 1: 4), Ориген – «зміною (перетворенням) в бога». Єднання з Богом, що є кінцевою метою існування людини, не є злиття з божественною сутністю і розчинення в Божестві (як у неоплатоників), не є тим більше, зануренням в небуття-нірвану (як у буддистів), а є життя з Богом і в Бозі, при якій особистість людини не зникає, але залишається самою собою,

долучаючись до повноти Божественної любові [Иларион (Алфеев), ієромонах, 1996, с. 76].

Але на жаль людина «неправильно використала отримане достоїнство, не пізнала немочі своєї, не залишалася в благах, дарованих їй єству від Бога, і не встояла в межах своїх, не пізнавши своєї міри. Як Денниця вийшов за межі свої і, возгордившись перед Творцем Своїм Богом, захотів і стати богом, так учинив і Адам, вийшовши за межі свого єства, забажавши того, що понад його міру» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 526].

Що сталося тоді з людьми після гріхопадіння? «Слово» 35-те святого Симеона нам подає відповідь на це питання: «Коли ж Адам згрішив, то відразу став глухим (для духовного), щоб не слухати нечистими вухами Божих слів, і осліп душевно... Втратив духовні і небесні блага, а замість них отримав пристрасть до земних і видимих творінь і став глухим, сліпим, нагим» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 297-298]. Також були пошкоджені всі природні сили людини, тобто розум, пам'ять, уявлення, воля, почуття. Не знищилися, а неправильно стали функціонувати [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 169]. Тілесне стало переважати над духовним, а це означає, що людина перестала мати спілкування з Богом – Пресвятою Тройцею, Отцем, Сином і Святим Духом [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 180].

Втрата спілкування зі Своїм Творцем прирівняла людину до тварин, які побачивши, що Адам вигнаний із раю, не хотіли вже більше коритися йому, злочинцеві [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 359], як говорить цар-пророк Давид: «Зрівнявся з тваринами і уподібнююся їм» (Пс. 48: 13) [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 298]. Подібно ж і сонце не хотіло тепер світити йому, ні місяць, ні зорі не хотіли показуватися; джерела також не хотіли посилати воду свою...» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 359]. Своїм необдуманим вчинком та зійшовши з Божественної дороги, Адам в одну мить втратив дану йому славу від Свого Творця і все, що мав» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 337]. Також внаслідок скоєного гріха люди стали ворогами й противниками Божими, через це і зараз, – пише святий Симеон, –

«коли християнин, який противиться Богу і в боротьбу з Ним вступає через порушення Євангелія Христового, є ворог і себе самого, і Бога; і такий немає миру з Богом...» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 265].

Господь побачивши цей впалий стан Адама і Єви наступною Своєю дією взяв і прокляв всю землю, по якій ходили праотці: «Проклята земля через тебе, – сказав Господь Адаму, – у скорботі будеш їсти від неї в усі дні життя твого; терня й осот буде родити вона тобі; і ти будеш їсти польову траву; у поті лица твого будеш їсти хліб, доки не повернешся в землю, з якої ти взятий, бо порошок ти і до порошку повернешся» (Бут. 3: 17-19) [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 116].

З наведених прикладів переконуємося в тому, що внаслідок неправильних дій наших прабатьків та через переступ Божий з того часу і все людство тепер природно заздрить, хоче спати, втомлюється, відчуває холод і спеку, невільно їсть, п'є, спить, відпочиває, зодягається і роздягається... Це робить не з волі своєї, а вже природно. Це пристрасті тілесні, а духовні – є ще найнебезпечнішими серед яких Симеон Новий Богослов виділяє найбільші: гнів, похоть [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с.104-105], страх, скорботи, біди, смуток... Сама людина стала бідною... Один стає розбійником, інший – злодієм, брехуном; звідси і заздрість, зрада, клевети, ворогування, суперечки, брехня, вбивство – і все це через непослух до Бога, який призвів до таких наслідків [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 130].

«Вчинивши його (гріх), – один із сучасних дослідників творчості прп. Симеона Нового Богослова митрополит Іларіон (Алфеев) зауважує, – людина відчула, що стала нагою». Також побачила, що шлях який вів до «дерева життя» і робив її безсмертною, став для неї недоступним. Як висновок – внаслідок падіння наших прабатьків Адама і Єви, тепер і наше тіло перестало бути нетлінним, яким було на початку створено нашим Творцем [Иларион (Алфеев), иеромонах, 1996, с. 235].

Святий Симеон Новий Богослов вказує, що «втрата права на існування є найстрашніше за чим необхідно сумувати творінню. Бо що може бути цінніше в

людини крім життя, яке Господь вручив нам даром?» На думку прп. отця Симеона втрата Бога призвела до того, що людство стало елементарно залежати від часу. Відповідно ця обмеженість відгородила особистість від свого істинного призначення. Сказавши іншими словами людина просто-напросто затьмаривши свій істинний первозданий образ стала індивідом, почала визначатися природою та втратила істинне Життя, тобто Бога. Цей момент святий Симеон детально описує в одному із своїх «Слів: «Господь був у з'єднанні з нами від початку створення Адама; але коли праотець наш згрішив, Бог відійшов від нас, відійшло разом із тим від нас і Царство Його. Бо неможливо, щоб Всесвятий і Всеблагий Бог був у з'єднанні з тим, хто полюбив гріх і зло» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 261-262].

З вищесказаного переконуємося в тому, що не Бог залишив людину, а людина Бога. Так як зійшовши з правильного ввіреного Богом шляху який вів до обожнення, тобто до Бога, вона пішла в інший бік – протилежний Творцю. Описуючи наслідки, які призвело гріхопадіння наших прабатьків, нам тепер дуже важко збагнути всю трагічну історію людства і його теперішній стан, так як вона показує нам ким ми були і в що перетворилися. Також ця історія показала нам те, що зло увійшло в світ не з волі Бога, але з волі людини, яка особисті амбіції поставила вище за Божественну заповідь [Игнатий (Брянчанинов), свят., 2010, с. 128].

Як бачимо після скоєного гріха наших прабатьків світ виявився затоплений гріхами, бідами та стражданнями, однак Бог не покинув людину у владі смерті, але, навпаки, таємничим чином передрік «Першоєвангеліє» (Бут. 3: 15), яким сказано, що зло в скорому часі буде переможене, подібно ж і людина буде відроджена від гріха. Тому гріхопадіння, вказує прп. Симеон, відкрило перед людиною ще більший шлях до святості, оскільки «людство заслужило пришествя настільки славного Спасителя» [Яцута Р. О., 2020]. Через те щоб людство вічно не перебувало в такому гріховному та смертному стані, заради цього відбулася Христова смерть, яка сталася як відплата за гріх перших людей і відповідно була знищена Його подвигом як це наголошує Писання: «Як

в Адамі всі вмирають, так у Христі всі оживуть» (1 Кор. 15: 22) [Оскар Кульман, 2019].

Таким чином смерть втратила для християнина свій жах і тепер її з того часу більше не існує, бо Господь не тільки обеззброїв її, а й повністю знищив і пертворив у ніщо (1 Кор. 15: 57) подією Свого Воскресіння [Зоберн В. М., 2012, с. 9]. Ось чому в святі дні Світлого Христового Воскресіння Церква закликає нас до радості: «Світися, світися, новий Єрусалиме, радій нині і веселися, Сіоне...»; «Радістю обіймемо один одного...» [Молитовник, 2011, с. 171-173]. Тому всі ми тепер можемо вигукнути гучним голосом до світу цього: де є смерть перемога твоя, яка була від Адама до сьогодні? І де є смерть жало твоє, яке отримало свій початок від плоду дерева? – звертається до нас святий Єфрем Сирін [Тлумачення Священного Писання, 2020].

З моменту Світлого Воскресіння Христового саму «смерть» необхідно тепер вважати не кінцем існування, а в першу чергу – початком нового життя, де «пам'ять про неї – єдине, що надає життю вищого сенсу» – доповнює думку святителя митрополит Антоній Сурожський. Ці слова підтримки владика Антоній особливо виділив для того, щоб «ми жили з усією напруженістю, усвідомлюючи, що кожна мить нашого життя, є для нас ніби останньою ... » [Денисова Анастасія, 2020].

Але на жаль, в даний час, мало хто з сучасного суспільства прислуховується до думки святих Отців Церкви, а особливо до вчення прп отця Симеона Нового Богослова, який даючи поради задля нашого спасіння навчає нас, що смерті як такої не існує. Є смерть тіла (зупинка серця і дихання в людині, в результаті чого відбувається припинення життєдіяльності організму), але не особистості. Смерть згідно з цього богословського пояснення святого Симеона Нового Богослова, вважається в першу чергу духовним явищем, тобто віддаленням людини від Бога, Який і є єдиним Подателем життя і є Самим Життям (Ін.11: 25-26) [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 76].

Помічаємо, що на сьогодні тілесна смерть стала звичайною природною властивістю людини після гріхопадіння, і тому «зробилася необхідною для

нашої природи». Проте апостол Павло навчає, що смерть не буде існувати вічно. Розлучення душі і тіла через смерть є тимчасовим фактором. Прийде час, коли вона остаточно повинна зникнути: «Останній же ворог знищиться – смерть» (1 Кор. 15: 26). Це розлучення остаточно скасується в момент всезагального воскресіння, тоді коли зникне причина розлучення, тобто гріх, внаслідок якого все людство піддалося стану мертвості – спочатку духовного, а потім згодом і фізичного (тілесного) [Н. Василядис, 2019].

І тепер кожна людина, яка народжується в цей гріховний світ, має шанс звільнитися від цих кайданів гріха та смерті. Відбувається це визволення згідно вчення Церкви в таїнстві Хрещення та Миропомазання. Таїнствах, які подібно броні одягають людину в ризу правди Отця, Сина і Святого Духа, і супроводжують, захищають та зберігають її протягом всього життя неушкодженою від нападів ворогів як видимих так і невидимих [Требник, 2000, с. 54]. Тому необхідно тепер всякій людині, яка вірує у спасительні заслуги Господа нашого Ісуса Христа спочатку охреститися, щоб через Хрещення ставши новим творінням, уже в майбутньому отримати вічне і блаженне життя на небесах, як це вчить Писання: «Хто ж не народиться звище, той, як говорить Господь, не зможе ввійти в Царство Боже» (Ін. 3: 3).

Шкода, що людський розум не усвідомлює сказаних слів Писання. Тому що людина будучи нащадком наших прабатьків, не розуміє заслуг нашого Спасителя, підкоряється і поневолюється тиранові (дияволу), і що найголовніше – за власним своїм бажанням, без всякого примусу і насильства підкоряється йому [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 483]. Проте як помічаємо, дану заслугу неодноразово виділяє святий Симеон Новий Богослов пишучи: «Людина відпала від Бога, померла гіркою смертю й піддалася тлінню, а Господь прийшов і врятував нас усіх людей» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 81].

Святий апостол Павло також влучно говорить про заслуги Христа перед людством у своєму посланні до Колосян пишучи: «В Ньому ви і обрізані нерукотворним обрізанням, стягненням гріховної плоті, обрізанням Христовим;

бувши поховані з ним у хрещенні, в Ньому ви і співвоскресли вірою в силу Бога, Який воскресив Його з мертвих» (Кол. 2: 11-12). Також і в самій книзі «Апостол», коли звершується таїнство Хрещення, ми можемо прочитати, або почути з вуст священника подібні слова апостола, тільки вже в іншому його посланні: «Знаючи те, що давній наш чоловік був розп'ятий з Ним, щоб знищене було тіло гріховне, щоб нам не бути вже рабами гріха; бо померлий звільнився від гріха. Коли ж ми померли з Христом, то віруємо, що й житимемо з Ним, знаючи, що Христос, воскреснувши з мертвих, вже не вмирає: смерть уже Ним не володіє. Бо що Він помер, то помер один раз для гріха, а що живе, то живе для Бога. Так і ви вважайте себе мертвими для гріха, живими ж для Бога у Христі Ісусі, Господі нашому» (Рим. 6: 6-11) [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 400].

Симеон Новий Богослов вказує, що лікарня для розслабленого (обтяженого пристрастями) і хворого єства влаштована тут на землі, і коріння (лікарські) Царства Небесного перебувають також тут на землі. Єдине, що повинна людина усвідомити так це те, що лікарня, і Лікарем є – Христос Господь [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 232].

Міркуючи про смерть, таким чином можна зробити висновок підсумувавши сказане: людина через гріхопадіння втратила благодать Святого Духа, втратила те Божественне життя, ту славу (висоту), до якої була покликана, можливість обоження (жити як живе Тройця), а отримала замість життя смерть, замість нетління – тління, із сина Божого стала рабом диявола. Почала керуватися природою, стала індивідом, не може реалізувати себе в повноті, залежна від чогось, а особистість володіє природою, керує нею і набуває богоподібності. Через гріхопадіння людина зробила пануючою частиною свого життя – тіло, а свою розумну душу віддала в розпорядження його пристрастним прагненням, особистість ототожнилася з природою. Іншими словами, вже не тіло стало служити душі, а душа – тілу. Гріх спотворив красу образу, розум став затьмареним, замість Божественного і духовного знання людина отримала «плотське знання» і духовно осліпла, стала дивитися

пристрасно на створений світ не духовними, а тілесними очима [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 449]. Внаслідок цього вона з часом забула Бога й стала поклонятися не тільки демонам, а навіть творінню, яке Бог дав їй в служіння. І справами своїми осквернила землю, повітря, небо... І дійшло до того, що все творіння стало нечисте і всі люди впали в останню глибину зла [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 359-360]. Треба було, щоб хтось їх із цього зла витягнув, сама людина допомогти собі не могла і очікувала Месію, про якого говорили пророки, Який своїм втіленням подав людству безсмертя, дарувавши життя вічне та оновлення, яке ми можемо споглядати зараз у святому Хрещенні [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 577].

2.2. Розуміння духовної (душевної) смерті за вченням святого Симеона Нового Богослова

Опрацювавши богонатхненні твори прп. Симеона Нового Богослова ми визначили, що смерть особистості буває подвійною: одна – коли руйнується союз душі і тіла (смерть тілесна) та інша – коли вмирає не тільки тіло, а й душа (смерть духовна), як сказано в Писанні: «Душа, яка згрішає, та помре» (Єз. 18: 4) [Амвросій, єпископ Медіоланський, свт., 2015, с. 276]. Причиною такої подвійної смерті всього людського роду за вченням преподобного отця Симеона Нового Богослова став гріх наших прабатьків, які згрішивши миттєво відчували, що Бог покинув їх. Як наслідок у світ ввійшла спочатку духовна смерть, а потім через 930 років і тілесна «щоб після смерті тіла, яку бачимо, ми здогадувалися про смерть душі, якої не бачимо, тому що смерть і тління тіла є уподібнення смерті й розтлінню душі» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 76]. Тобто перша людина позбулася тих благ, які мала на початку свого існування, стала глухою до голосу Божого, або ще гірше: «Зрівнялася з тваринами і уподібнилася їм» (Пс. 48: 13), позбавившись життя вічного через порушення однієї заповіді, яку дав їм Господь ще в раю [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 526].

Виходячи з цього в даному підрозділі ми спробуємо описати причини та наслідки, які призвели людину до духовної смерті, внаслідок проявленого непослуху до Свого Творця Також коротко з'ясуємо, яку роль відіграє духовна смерть в житті людини? Так як питання духовної смерті потребує від нас більшої уваги, чим питання фізичної, у якій смерть тіла не потребує додаткових доказів, бо сама у собі має всі наявні ознаки, які може не побачити лише сліпий [Гаєвий М. І., 2020].

Преподобний Симеон описуючи духовну смерть у своєму «Творінні» наголошує на тому, що коли Адам і Єва відтоді коли згрішили проти Бога, то почали плакати і ридати, побачивши у якому упалому стані вони опинилися. «Вони плакали, ридали, били себе по голові, оплакували свою колишню жорстокосердність, і робили вони так не один, не два і не десять днів, а... все своє життя». Через свій хибний вчинок замість обожнення вони обрали інший шлях, шлях який не приносить щастя і не є природним для людини: «Согрішивши, вони відпали від природного стану і впали у протиприродний» [Иларион (Алфеев), иеромонах, 1996, с. 79]. А це як вже відомо нам призвело до неминучого порушення гармонії в людському житті [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 76] – повчає нас прп. Симеон Новий Богослов.

«Коли Адам согрівив, то помер для Бога, – пише прп. Макарій Єгипетський у 30-й Бесіді, – Творець тужив за ним: ангели, всі сили, небо, земля і все творіння оплакували смерть і падіння його. Бо творіння бачило, що той, хто поставлений для них царем, став рабом лукавої сили. «Гіркою і лукавою пільмою він тоді зодягнув душу свою, бо князь пільми запанував над ним» [Макарий Египетской, прп., 2007, с. 353]. Смерть воцарилася (спочатку духовна) і у світі ніхто не міг уникнути її страшного вироку. Відтоді з роду в рід, з покоління в покоління люди стали легкою здобиччю смерті. Якими б святими не були старозавітні праведники над ними тяжів невмолимий закон смерті, а після неї – шеол, з якого ніхто не міг вийти [Василій Паплик, прот., 2020].

Святитель Григорій Ніський говорячи про гріхопадіння, внаслідок якого в наш матеріальний світ ввійшла смерть повчав так: «Шкода, що вкушання одного матеріального забороненого плоду стало матір'ю духовного омертвління людини, а потім і тілесного» [Н. Василядис, проф., 2019]. Таким чином збулося сказане те, про що Господь попереджав людину в раю: «А від дерева пізнання добра і зла не їж від нього, бо в той день, коли ти з'їси від нього, смертю помреш» (Бут. 2:17).

Симеон Новий Богослов говорячи про стан людської мертвості вказує, що саме з того моменту, як людина повірила у слова начальника брехні і зла – диявола, вона стала жити за тваринними інстинктами, виконуючи все те, що навіює їй сатана. Переховуючись від свого Творця, який не бажає своєму творінню зла, а лише добра, людина вибирає хибний шлях, який веде прямо до пекла. З цієї причини, диявола, преподобний Симеон називає нашим головним ворогом як в цьому, так і в загробному житті: «Він (диявол) бажає, щоб якомога більше число людських душ зібралось в цей страшний рів (пекло). І ніби мотузковий зашморг, він накидає на шию кожному із нас вузду, тягне і, скинувши у твань гріхів смертних, занурює у рів відчаю стаючи причиною всіх наших бід і печалей» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 650].

Диявол – лукавий дух, який воює супроти людини всілякими способами. По-перше, він намагається навіяти людині думку, ніби злого ангела, головного супротивника Бога не існує, що вона робить усе своєю силою і своїм розумінням. По-друге, сатана намагається підмінити духовне життя на матеріальне, чуттєве. Він спокушає людину видимою красою цього світу, «переводячи» її увагу з духовного світу на зовнішній. «Показуючи мені видиме життя, він позбавляє мене духовного життя» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 352]. І по-третє, кидає всі зусилля сформувати хибний світогляд, який відводить людину вбік від спасенного шляху, викликаючи в ній згубну спокусу невірства та сумніву в те, що людина ніби не може пізнати Бога зараз і тепер. Проте прп. Симеон доводить протилежне – завдяки Боговтіленню ми можемо пізнати Його тут і зараз в цьому земному житті! Це пізнання

відбувається кожного дня в таїнстві Євхаристії, таїнстві, в якому людина сьогодні має змогу стати причасником життя вічного [Давыденков О., прот. с. 552]. Тому недаремно вчителі Церкви, в тому числі й Симеон Новий Богослов, закликають споживати Пречисте Тіло Його, і пити Чесну Кров Його, внаслідок споживання Яких людина має шанс піднятися (воскреснути) при житті з стану духовної смерті, водночас виконуючи слова Спасителя: «Хто їсть Мою Плоть і п'є Мою Кров, має життя вічне» (Ін. 6: 54) [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 253]. Бо коли ми причащаємося святих Таїн, то буваємо співтілесниками Його і воістину спорідненими, як говорить божественний Павло: «бо ми члени тіла Його, від плоті Його і від кісток Його» (Еф. 5: 30), і як знову говорить євангеліст Іоан, що «і від повноти Його ми всі прийняли і благодать на благодать» (Ін. 1: 16). Так по благодаті і ми стаємо подібними до Нього, людинолюбного Бога нашого і Господа, являючись по душі оновленими і оживотворюваними із мертвих, якими були до часу свого створення [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 364].

З цього виходить наступне, що поки ми свідомо у цьому житті не одягнемся в Христа подібно царському одянню і не визнаємо те, що кожен з нас буває в першу чергу мертвим душею по відношенню до Нього, то рано нам ще думати про визволення від душевної смерті, не говорячи вже про тілесну [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 699-700]. Прп. Симеон наголошує – «можна жити і бути не живим, можна бути зрячим і не бачити, можна мати слух, але не чути» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 278]. У нашому житті часто трапляється так, що інколи ми будучи тими, хто має слух, нюх і зір, в певний момент свого життя сліпнемо й німіємо до свого ближнього. Підтверджуючи цією антиморальною поведінкою свою духовну убогість, яка може прогресувати з кожним днем [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 293-294].

Апостол Павло звіщає: «Будучи потьмареною в розумі й відчуженою від життя Божого, внаслідок власного нецтва та жорстокості свого серця» (Еф. 4:18) людина часто стає нездатною побачити свій гріх, покаятися в ньому, а це і

є основна ознака духовної смерті. Духовна смерть – це є стан людського духу, що характеризується порушенням стосунків зі своїм Творцем, це відділення душі від Бога. Ось як цей стан описує пророк Ісая: «Але беззаконня ваші зробили розділення між вами і Богом вашим, і гріхи ваші відвертають лице Його від вас, щоб не чути» (Іс. 59:2).

Симеон Новий Богослов у власних «Словах» та «Гімнах» виділяє безліч причин, які послужили цьому духовному омертвінню людини. Основними такими причинами на його думку являються звичайні пристрасті, з якими бореться кожного дня людина. У своєму «Творінні» прп. отець виділяє найголовніші з них, а саме: «Заздрість, лукавство, неправда, ненависть, ворожнеча, клевет, гнів, сум, гордия, пихатість, заздрість, клятвopорушення, безсоромність і всяке інше зло, Богові ненависне, так що людина перестала вже бути тим образом і подобою Бога, Який дав їй життя, дихання і все, а почала бути навпаки образом і подобою нашого ворога диявола» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 94-95].

Тому святий Симеон дивується такій людській нечутливості. Вражений тим, що людське плем'я само губить свої душі, не помічаючи цього: «Воно танцює і веселиться над власною погібеллю, не заспокоюючись, поки не доведе до кінця задуманої поганої справи, повністю загубивши свої душу» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 640]. «В цей момент, демони помічаючи нашу духовну убогість, ще з більшою силою поневолюють нас і віддаляють від благодаті Святого Духа, щоб людина вже не змогла покаятися і стати на істинний шлях» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 643].

Приклад такої духовної убогості ми зустрічаємо у Євангелії від Матфея та Луки, коли хтось, захотівши піти за Христом, попросив дозволу перш піти поховати свого батька, на що Спаситель відповів: «Іди за Мною і залиш мертвим ховати своїх мерців» (Мф. 8: 22; Лк. 9: 60). Ці слова Спасителя треба розуміти у переносному значенні, і не треба розуміти так, ніби людина повинна зректися своїх рідних. В даному біблійному вірші закладена зовсім інша думка. Бо мертві, які повинні були ховати мерців, звичайно, не були мертвими тілесно.

Тому що як вони могли б тоді ховати мертвих, будучи самі мертвими? Христос мав на увазі, що мертвими вони були в першу чергу душевною смертю, яка передує смерті тілесній і є ще більш страшнішою ніж друга: «Бо духовна смерть є прямий шлях в руки ворога – диявола, а тілесна навпаки – вічне перебування з безсмертним і вічним Богом» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 293-294].

Те ж саме хотів підкреслити Господь і у притчі «про блудного сина», коли батько сказав старшому синові: «... Цей син мій був мертвий і ожив» (Лк. 15: 24), тобто: цей мій син був мертвий, тому що відокремився від мене, свого батька (Бога), а тепер покався і повернувся в батьківський дім (Церкву) і знову ожив! Подібно до цього Господь говорив і юдеям: «Істинно, істинно говорю вам: хто слухає Моє слово і вірує в того, хто Послав Мене, життя вічне той має, і на суд не приходять, але перейшов від смерті до життя. Істинно, істинно кажу вам: настає година, і тепер уже є, коли мертві почують голос Сина Божого і, почувши, оживуть» (Ін.5: 24-25). Під словами «смерть» і «мертві» Він має на увазі людей, що є мертвими в першу чергу душевною смертю [Н. Василадис, проф., 2019], яка за словами святого Фаласія є «дорогою на вільну смерть» [Авва Фалассий., прп. 1855, с. 55].

Якраз саме цього стану найбільше й боявся святий отець наш Симеон Новий Богослов, бо як стверджує житіє святого, в його земному житті було безліч моментів, коли він сам, час від часу, через свою природну неміч, впадав у відчай та стан повної духовної убогості і знову піднімаючись воскресав душею. Тому виходячи з свого багатого життєвого досвіду прп. Симеон написав 57-ме та 78-ме «Слова», в яких наводить кілька порад щодо того, як можна піднятися з цього рову нечутливості, або якщо сказати по-іншому – стану духовної мертвості. В одному з них він пише такі мудрі слова: «Тут людині даються як застави переможні вінці. Тут, як говорить Священне Писання є торговище, подвиги і змагання і покладається початок посоромлення і страждання за свої діяння» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 494]. «Тож основним завданням кожного християнина є смиренне подвизання в

пості, пильнуваннях, в покаянні і безперестанному страху волати до Бога, щоб Він дав можливість прийняти вінець перемоги і запанувати з Ним повіки» [Мельник В.М., 2015, с. 224].

«Молися людино, виконуючи волю Його, щоб сподобитися Царства Небесного» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 702]. – гласить 78-ме «Слово» святого Симеона: «Тілу дамо їжі стільки, щоб було живе, і потрібний одяг; душі ж віддамо усю силу і усю старанність, щоб жити її і очищати роздумом про Божественні речі, молитвою і сльозами, і читанням Божественних Писань». «Знехтуємо все теперішнє доповнивши все добрими ділами, слізьми і подвигами покаяння через відсікання своєї волі з рішучістю на смерть як і мученики, отримавши в замість нетлінне – вічне життя» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 104]. «Тому що, нікому не можливо отримати нетлінне, якщо він не поставить у сміття тлінне» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 495-496]. Якраз на цих аспектах святого отця і тримається життя душі, виконання яких унеможлиблює смертність душі [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 601-602] і людині можна вже нічого не боятися, знаючи те, що з нею Бог, Який є весь час нам у допомозі [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 293-296].

У своїх мудрих проповідях цього також навчає нас і наш сучасний духовний батько – Патріарх Філарет, який маючи великий власний безцінний досвід, бажає, щоб і кожен з нас пізнавши внутрішнього себе, піднявся з цього стану мертвості, стану, який веде кожную людську душу в прірву. В одній із своїх недільних проповідей Святійший владика говорить так: «Тільки пізнавши себе, людина здатна зрозуміти, що кожен із нас має свого мерця, тому що через безліч щоденних гріхів у нашому живому тілі знаходиться мертва душа, яка може перебувати у постійних страшних муках. І цю мертву душу може воскресити лише Господь наш Ісус Христос, а саме через нашу тверду непоступливу віру і правдиве покаяння. Але оскільки ми постійно грішимо, то потрібно нам якомога частіше каятися і стояти перед очима Божими. Бо саме через віру і покаяння ми щоденно оновлюємося, оживлюємося і примиряємося

з Богом. Нема числа нашим гріхам: нема числа і милості Божій у прощенні грішників, які відверто каються. Тому молитвою і покаанням треба постійно підтримувати спілкування з благодаттю Божою і перемагати потяг до гріха, який є причиною смерті не лише тілесної, а й духовної» [Патріарх Філарет., 1999, с. 348]. «Пізнаємо себе самого – закликає нас також і святий отець Симеон – і визнаємо, що ми є смертними і тлінними, перш ніж відійдемо з тамтешніх осель. Бо пізнавши це, в нас буде шанс потрапити на небеса, до Того, Хто весь час кличе. Щоб ми воістину жили повік і насолоджувалися Його благами, Які Він приготував тим, хто любить Його» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 365]. Щоб не сталося такого, що ми відійшовши з теперішнього життя, не залишилися порожніми – не маючи в собі Христа [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 489].

Отже, підсумовуючи вищезазначене ми визначили, що смерть – це відділення від Бога, життя ж – звернення до Бога і з'єднання з Ним, яке дає змогу мати вічну нетлінність. На жаль, Адам не зберіг заповідь свого Творця і внаслідок цього відбулась духовна смерть, через яку в наш світ ввійшла тілесна смерть, якої ми так боїмося аж до цього часу. Обидві смерті супроводжують людину від часу її народження і до часу, коли з настанням смерті фізичної припиняється битись серце, бо тілесна смерть – це розлучення душі та тіла. Вона одна як для праведних, так і для грішників, і нікому її не вийде оминати. Духовна ж навпаки – стосується тільки грішників, нею згідно вчення прп. Симеона Нового Богослова – засуджені грішники вічно будуть вмирати і безперестанно воскресати, але ніколи не зможуть померти, побажають зникнути, переродитися в ніщо через люте і нестерпне страждання, але не зможуть. Через цю причину людина повинна весь час мати пам'ять про смерть і ходити шляхом заповідей Христових в покаянні, щоб коли прийде ніч смерті, їй не бути вкинутою в вічну пітьму, де плач і скрегіт зубів, чого й нам не бажає святий отець Симеон Новий Богослов.

2.2. Ставлення прп. Симеона Нового Богослова до фізичної (тілесної) смерті

У цьому підрозділі спробуємо коротко описати ставлення преподобного отця нашого Симеона Нового Богослова до фізичної (тілесної) смерті, яке ми можемо простежити виходячи з його богонатхненних текстів. Звичайно в них преподобний як і кожна звичайна людина ставиться до тілесної смерті в якійсь мірі з острахом. Проте маючи за своє земне життя безліч випадків боговидіння [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 105-106], прп. Симеон навпаки запевняє нас в тому, щоб ми тілесної смерті не боялися, бо вона є лише наслідок духовної, тієї, про яку Господь попереджав Адама, це та смерть, яка увійшла з первородним гріхом. І про яку говорить Писання: «Усьому свій час, і час усякій речі під небом: час народжуватися, і час померати» (Еккл. 3:1-2).

Вона для тих, хто живе богоугодним життям з моменту Втілення нашого Визволителя вже не є покаранням, а є навпаки перемогою над усім нечистим. Господь за думкою прп. Симеона Нового Богослова дав можливість всьому людству вирватися із цього полону смерті та власною смертю відновив наше первородне покликання. Подібне зазначає і апостол Павло у посланні до Колосян, акцентуючи свою увагу на подвигів Спасителя: «Христос прийшов визволив нас від влади темряви» (Кол. 1: 13), так як навряд чи звичайне людське волевиявлення змогло б привести в її той першопочатковий стан, яке воно мала на початку свого створення. Творінню не в силах змінити структуру своєї природи, це в силах тільки Тому, хто дав йому життя, тобто Господу Богу.

Дійсно, з пришествям Спасителя у світ людина не тільки не залишилася наодинці зі смертю, а навпаки повернулася в первинний стан свого створення [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 317]. Тепер через виконання заповідей і прилучення таїнств церковних душа людини знову оживає, робиться нетлінною благодаттю Духа Святого ще в цьому житті. Подібно до душі також і тіло через дію цієї благодаті може удостоїтися нетлінності. Доказом цього на сьогоднішній день є існування їх нетлінних мощей, які Церква так свято шанує і прославляє.

Згідно пояснення святителя Ігнатія (Брянчанінова) «Замість смороду вони видають пахощі, замість того, щоб розливати навколо смертоносну заразу, вони розливають зцілення всіх недуг, розливають життя. Такі тіла разом мертві і живі – мертві по єству людському, живі по присутності в них благодаті Святого Духа. Вони свідчать, про величність і святість створеної Богом людини. Велич і святість ці звичайно повернуті через викуплення роду людського Господом нашим Ісусом Христом» [Ігнатий (Брянчанинов), свт., 2010, с. 128-129].

Протоієрей Олег Давиденков у своєму навчальному посібнику «Догматическое богословие» також робить акцент на тому, що підставою для християнського шанування мощей є заслуга Христа і Його Боготілення. Сприймавши в Боготіленні людську природу у всій повноті, Господь тим самим затвердив на віки гідність людської тілесності. З цього виходить, що за вченням Писання, з моменту Боготілення прославляти Бога можна не тільки духом, але і в тілах (Кор. 6: 20). Тіло стало храмом Святого Духа (1 Кор. 6: 19), і воно не перестає бути таким і після смерті особистості. Звідси в Церкві з'явилася особлива повага і побожне ставлення до останків святих угодників. Ця повага виражається:

- у побожному поклонінні і збереженні мощів;
- в урочистому відкритті та перенесенні їх;
- у встановленні особливих святкувань на честь їх перенесення і т.п.

Преп. Іоанн Дамаскін говорив про шанування святих мощей наступним чином: «Владика Христос дав нам рятівні джерела: мощі святих, різноманітне виливання благодаті, що виділяють миро пахощі ... Згідно із законом кожен, хто торкнеться до мертвого, відразу стає нечистим (Чис. 19 : 1), але вони з того часу вже не є мерцями [Давыденков О., прот., 2017, с. 527-529]. Бо з тих пір «Тіло залишиться хоч і одне без душі, проте тільки з Божеством має можливість проявляти для людей Божественну силу в чудесах (не через душу, а прямо від Божества)» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 100-103], так як з того часу в ньому перебуває Той, Хто є Причиною його існування і є самим Життям. Через їхні тіла також і демони проганяються, немічні лікуються, сліпі

прозрівають, прокажені очищаються, спокуси і скорботи припиняються, за умови: хто просить це все з безсумнівною вірою [Давыденков О., прот., 2017, с. 527-529].

Тому святий Симеон Новий Богослов зауважує: «Хто удостоївся такої твердої віри щодо тілесної смерті впродовж свого земного життя, в того в майбутньому після її настання голі кістки і моці, які мають властивість не розкладатися впродовж багатьох років, можуть вилити зцілення і лікувати всякі недуги» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 100-103]. Бо як каже Писання: «Без віри догодити Богові неможливо, бо той, хто приходить до Бога, мусить вірувати, що Він є, а тим, хто шукає Його, Він дає нагороду» (Євр.11 :6). Під нагородою апостол Павло розуміє благодатні дари Святого Духа, які Бог посилає кожному свідомо для нас в теперішньому житті [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 555]. Згідно твердження святого отця Симеона Нового Богослова, ця благодать Божа оновлює людину по душі і по тілу. І на кому вона перебуває, той вже не є смертним тілом, а має його духовним і нематеріальним, яке навіть здатне бути піднесеним на небо, подібно до згадуваного нами святого апостола Павла [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 562].

Свт. Василій Великий у своїх працях також посилаючись на авторитет апостола Павла, в одному із своїх послань пише подібні слова: «Отже, хто в Христі, той нове створіння; давнє минуло, тепер усе нове» (2 Кор. 5: 17). «Що це – все нове? – говорить святитель. Чи змінилося небо, земля, сонце, зірки або інше що з видимого і стало нове? Апостол про нас це говорить, що ми мертві і встаємо, тлінні і перетворюємося на нетлінних, смертні і перетворюємося на безсмертних, земні і стаємо небесними, плотські, від плоті народжувані, і робимось духовними, будучи відродженими і відтвореними благодаттю Святого Духа. І це щоденне народження відбувається в істинно віруючих і обраних» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 555], завдяки Сину Божому, бо: «Сім'я смертного й тлінного чоловіка народжувало і народжує від жінки синів тлінних і смертних, а безсмертне і нетлінне втілене Слово

безсмертного й нетлінного Бога завжди народжувало і народжує синів безсмертних і нетлінних» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 382]. Тому люди й хрестяться у воді, щоб після того як помруть в ній, для всього цього злого світу вийти з неї вже живими. Тобто душі їхні оживотворяються і знову приймають благодать Святого Духа, яку мав і Адам до злочину [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 76-78]. Якщо, все це, як учить нас Божественне Писання, буває у теперішньому житті, – то таким чином як ми можемо бути мертвими? Аж ніяк не можемо бути такими» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 297-300]. Такими прекрасним посланням звертається до нас святитель.

У будь якого разі можна зробити висновок, що смерть тілесна не є вічною, що сон і смерть є синоніми. Фізичне безсмертя нашої природи в її теперішньому стані поневолення гріхом, було б безвихідним духовним станом для неї, так як слабкий дух наш був би цілком і навіки захоплений в полон стихійними силами матеріального і душевного світу. Божий Син воскресить померлих, вони пробудяться від сну смерті і повернуться до життя на землі. У Біблії говориться: «Не дивуйтесь цьому, бо настає час, коли всі, хто в гробах, почують голос Сина Божого; і вийдуть ті, хто творив добро, у воскресіння життя, а ті, хто чинив зло, у воскресіння суду» (Ін. 5:28). «Отже, пильнуйте, бо не знаєте ні дня, ні години, коли Син Людський прийде» (Мф. 25:13). Тому маючи завжди пам'ять про смерть будемо намагатися жити богоугодним життям, щоб досягти в майбутньому вічного життя.

2.4. Вчення прп. Симеона про посмертну долю людини. Смерть праведника і грішника.

Дослідники творчості прп. Симеона Нового Богослова у своїх працях наголошують, що протягом всього свого життя святий отець незмінно тримався тієї позиції, яку пропонує нам Христова Церква, а саме того, що з приходом фізичної смерті існування людини не завершується, а навпаки тільки

починається [Иларион (Алфеев), иеромонах, 1996, с. 235]. Як тільки душа людини звільняється від тимчасової тілесної оболонки, для неї настає інший вимір існування, що носить назву – загробне життя, яке згідно Православного віровчення буває різним як для душ праведних, так і для неправедних.

Залежить воно від того, як жила людина, якими вчинками прославилась, а також в якому стані вона відійшла до Господа. З цього виходить наступне, що земне життя – це час сіяння, а майбутнє – час жнив. Ці прекрасні рядки ми знаходимо в апостола Павла, які звучать так: «Що посіє людина, те й пожне. Хто сіє для плоті своєї, від плоті пожне тління, а хто сіє для духа, від духа пожне життя вічне» (Гал. 6: 7-8). І ця жатва згідно Писання повинна настати після смерті, проте буде вона на жаль не для всіх однаковою. Так як для одних вона буде нагородою, а для інших навпаки – відплатою!

Російський письменник, літератор, а також автор і упорядник книг на православну тематику Володимир Михайлович Зоберн у одній із своїх 19-ти праць про «загробні жнива» пише так: «Наскільки радісною буває смерть праведних, настільки ж страшна смерть грішників. І чим більше людина нагрішила в житті, чим більше зробила зла, чим менше каялася вона в них, тим страшніше буде її смерть, тим важче проживе вона останні хвилини свого життя» [Зоберн В. М., 2012. с. 77]. Тому якщо людина під кінець свого життя не встигне покаятися, то душа її, як марнотратка часу вкинеться у пекло, «оскільки подібне – за словами свт. Феофана Затворника – з'єднується з подібним» [Мацола А., 2015, с. 86]. По цій же причині, людина завжди повинна потребувати покаяння [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 510], в будь-якому місці і в будь-який час. Так як завдяки покаянню, всі ми маємо шанс повернути собі ту Божественну гідність, яку в певні періоди свого існування втратили через своє гріховне життя [Иларион (Алфеев), митр., 2017, 282-285]. Гріхопадіння хоча й затьмарило, спотворило образ Божий у людині, але в жодному разі не знищило його, як це співається на православному похороні: «Я несказанної Твоєї слави образ, хоч і ношу на собі рани гріховні» [Требник, 2000, с. 275].

Виходячи з цього короткого вступу, можна впевнено сказати, що для тих, хто прожив своє життя у покаянні, таким самою смертю не потрібно вважати як покарання. Писання вказує, що її ми навпаки повинні сприймати як народження в нове життя, де земне життя є лише підготовкою до зустрічі зі Своїм Творцем (Еккл. 12: 7). Це правило було, є, і буде існувати незмінно, допоки не відбудеться Пришестя Господнє, Якому Одному дана влада судити живих і мертвих [Иларион (Алфеев), иеромон., 1996, с. 235].

Але на жаль, з розвитком сучасної науки, духовно-моральне падіння суспільства стало наскільки глибоко-атеїстичним, що переважна більшість людей перебуваючи в цьому «морі житейських подій», навіть не усвідомлюють мети свого існування. Хоча в процесі свого існування, насичуючись матеріальними задоволеннями та втрачаючи свої фізичні сили й природньо старіючи, з часом все-таки задається одвічним питанням: «а що зі мною буде далі коли я помру, і до чого мені готуватися коли прийде час смерті?»

Слово Боже – джерело для вирішення цього питання [Зоберн В. М., 2012. с. 5-6]. Завдячуючи дослідженням сучасних богословів, розповідям людей, що пережили клінічну смерть (цей досвід став доступним загальній аудиторії як вказує у своїй книзі Іларіон (Алфеев), завдяки книгам Р. Моуді, Е. Кублер-Росс і інших західних дослідників, яким вдалося записати розповіді людей, що побували «там») [Иларион (Алфеев), иеромон., 1996, с. 236] та творам святих Отців Церкви, на сьогодні є можливість складання приблизної картини того, яку буде мати участь душа і тіло людини в момент, коли її застане смерть? [Александр (Милеант), еп., 2020]. Нам звичайно не потрібно розділяти душу і тіло на дві категорії чи періоди, але загальну картину їхнього окремого існування ми можемо подати в даному підрозділі. «Бо як неможливо, щоб тіло рухалось на яку-небудь справу само собою без душі, – пише прп. Симеон, – так неможливо, щоб і душа, що з'єдналася з Богом за допомогою любові, стала всупати в стосунки з іншим чим-небудь окремо без тіла» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 344].

Виходячи з сказаного нами почати розкриття теми загробного життя душі нам варто зі слів апостола Павла, який говорячи про життя будучого віку, до солунських християн звертався з такими словами: «Не хочу ж, браття, лишати вас у незнанні про померлих, щоб ви не сумували, як інші, що не мають надії» (1 Сол. 4: 16). Тому беручи до уваги заклик апостола Павла, завдяки доступному нам перекладу Патріархом Філаретом «Творіння» Симеона Нового Богослова на сьогодні гадаємо є можливість відповісти на таке одвічне питання: що відбувається з душею і тілом у той час, коли людина засинає смертним сном? [Игнатий (Брянчанинов), свт., 2010, с. 130].

«Творіння» прп. Симеона Нового Богослов, яке побудоване на незмінному вченні Церкви про загробне життя душі і момент її відходу з тіла говорить таким чином: «Відразу після того як помирає людина, душа, будучи безсмертною за своєю природою, відразу переймаючи естафету та переходячи у вінці нетління бере на себе роль провідника в потойбічний світ, де проходячи митарства, з повною своєю готовністю очікує особисту зустріч з Богом» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 255]. Інший святий преподобний Макарій Великий про цей момент міркує трішки інакшим чином кажучи: «Коли виходить із тіла душа людська, тоді відбувається якесь велике таїнство. І якщо вона в момент смерті була обтяжена гріхом, то відразу до неї приступають полчища демонів з темними силами, які тільки те і бажають, щоб забрати душу людини у своє володіння» [Игнатий (Брянчанинов), свт., 2010, с. 135]. Бо «коли вона ще перебувала в тілі, – далі продовжує прп. Симеон, – то вона сприймала і пізнавала все матеріальне, але як тільки розлучається з тілом, в ту ж саму секунду вона миттєво відділяється і від зносин з усім матеріальним, вступивши в співвідношення з чимось невидимим і мисленним» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 255], переходячи таким чином в загробне життя із великим багажем добрих і злих звичок, з якими вона зріднилася в час, коли ще перебувала в тілі [Зоберн В. М., 2012. с. 6]. «І вже там вона, що ось-ось розлучилася з тілом шукає по гідності собі покров» [, с. 347. Гімн 46], який буде ближче їй по духу [Иларион (Алфеев), иеромон., 1996, с. 239].

За вченням Православної Церкви, душа, відійшовши від тіла відразу приводиться до Бога на суд, який, на відміну від загального Страшного Суду, називається приватним. Він здійснюється не урочисто, перед лицем всього світу, і має на меті визначити долю душі не на цілу вічність, як Страшний Суд, а тільки до загального воскресіння. Святий апостол Павло говорить: «І як людям визначено один раз умерти, а потім суд» (Євр. 9: 27). Очевидно, апостол має на увазі не загальний Суд, а приватний. Також і притча про багатого Лазаря доводить, що відразу після смерті відбувається суд над душею, і її загробна доля буде залежати від того, як вона жила на землі (Лк. 16: 19-31). Віра в приватний суд була також і в Старому Завіті. Так премудрий Ісус, син Сирахів, каже: «Легко для Господа – у день смерти воздати людині за ділами її» (Сир. 11: 26).

Безліч святих отці і вчителів Церкви окрім преподобного Симеона Нового Богослова ще проповідували вчення про приватний суд. Наприклад святитель Іоанн Златоуст писав, що після смерті ми постанемо на суд, і там дамо звіт у всіх своїх справах, які чинили за життя. «І якщо перебували в гріхах, то піддамося катуванню і страті, а якщо наважимося, хоч трохи слухати себе, то удостоїмось вінців і невимовних благ». Також і святитель Димитрій Ростовський говорив, що нам, православним християнам, кожен день і кожну ніч треба бути готовими до своєї кончини, після якої всім доведеться суд, на якому люди побачать свої справи. Блаженний Августин називає справедливою і рятівною віру в те, що душі бувають судимі після смерті на приватному суді, перш ніж з'являться на Страшний Суд. Поняття про приватний суд також згідно віровчення Православної Церкви необхідно сприймати у вигляді повітряних митарств, через які душі мають змогу проходити після розлучення з тілом.

Для пояснення: слово «митарства», про які йде мова, а також про які згадує у своєму 27-му «Слові» прп. Симеон Новий Богослов треба відносити аж до часів римського панування, а точніше до тих конкретних людей, які займалися збором царських податків. По цій же причині їх називали митарями.

Згідно переказу вони стояли в міських воротах, щоб не пропустити жодного хто входить і виходить. Інколи бувало, що поведінка митарів вселяла в народ страх. Тому через цю причину митарів називали безсердечними, жорстокими, вважали їх здатними на будь-який злочин. Так у святоотцівських творах згодом стали називати і бісів, що стерегли сходження душі від землі до Неба, намагаючись затягнути хоч когось в пекло. Тому демони мовою святих отців називаються митарями, а їх катування душ – поневіряннями.

Вчення про митарства підтверджується і Священним Писанням, коли воно називає повітря областю злих духів, а їх князя – князем влади повітряної. Святий апостол Павло каже: «бо наша боротьба не проти крові і плоті, а проти начальства, проти влади, проти світоправителів темряви віку цього, проти духів злоби піднебесних» (Еф. 6: 12). У житіях святих також знаходимо безліч прикладів вчення про митарства. Існує передання, що Пресвята Богородиця в годину Її успіння, перш, ніж віддати Свою пречисту душу у Всесвятості руки Христові, вимовила в молитві до Сина Свого такі слова: «прийми в світі дух Мій і захисти Мене від області темної, щоб не зустріло Мене яке устремління сатани». Преподобний Феодосій Печерський так молився на смертному одрі Господу: «Владико мій! Милостивий будь до душі моєї, і нехай її приймуть ангели Твої, що проводять через темні митарства аж до світла Твого милосердя».

Що це за митарства, скільки їх існує належить пройти, і яким чином все це буде відбуватися? З цією інформацією нас може ознайомити праця вищезгаданого нами російського письменника Володимира Михайловича Зоберна «Майбутнє загробне життя: Православне вчення», де він у третій главі розділу «Смерть праведника і грішника. Приватний суд. Митарства» детально все описує [Зоберн В. М., 2012. с. 78-84].

Продовжуючи тему загробної долі душі, варто додати, що в цей момент, коли душа літає в обрях потойбічності, людське тіло за думкою прп. Симеона Нового Богослова залишається на поховання близьким, яке вже будучи мертвим і бездиханним [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 213], та не

потребуючи ні слави, ні честі, ні чогось подібного [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 228], через деякий час піддається тлінню «поступово втрачаючи свої гармонійні зв'язки з природою» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 365]. Втрачаючи природні зв'язки, воно таким чином звільняється від усяких матеріальних потреб (голоду, спраги та спокус), які воно зазнавало ще при житті, коли мало взаємний союз з душею» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 100-103] – акцентує на цьому нашу увагу прп. Симеон Новий Богослов.

Таким чином збуваються слова Писання: «бо порох ти і до пороку повернешся» (Бут. 3: 19), а душа будучи диханням Божим та істотою духовною, як ми переконались не підлягаючи одному з тілом закону смерті і руйнуванню, навпаки відлітає у вічність очікуючи свого вердикту. «У мені двояка природа, – каже св. Григорій Богослов, – тіло створене із землі, по цій причині йому властиво перетворитися в порох, а душа будучи диханням Божим повинна мати інше існування, на відміну від тіла».

Якщо тілу судилося померти, припинити своє буття, то ніщо не заважає душі продовжувати своє існування і по відділенні від тіла. «І повернеться порох у землю, яким він був на початку, – пише Екклезіаст, – дух же повернеться до Бога, Який дав його» (Еккл. 12 : 7). «І не бійтеся тих, що вбивають тіло, а душі не можуть убити; але бійтеся більше Того, Хто може і душу, і тіло погубити в геєні» (Мф. 10: 28).

Якщо хтось сумнівається в тому, що людське життя триватиме і після смерті людини, то переконати його може наша навколишня природа, яка будучи книгою Божою показує, що в природі все є вічним. Святитель Філарет, митрополит Московський, писав, що «в цілому світі не можна знайти жодного прикладу, жодної ознаки, жодного доказу знищення будь-якої речі. Кожне життя, сходячи у труну всеодно залишає за собою свій колишній занепалий одяг тілесності, щоб потім вийшовши з'явитися у новому, більш кращому і оновленому одязі».

Подивимося, наприклад на сонце. Вранці воно немов народжується, з'являючись на небі. В опівдні сяє з повним блиском і силою. До вечора подібно старцеві заходить за горизонт, ніби помираючи. Залишаючи горизонт в нічному мороці воно всеодно світить як і раніше, тільки вже на іншій стороні землі, і вранці знову народжується для нас з тим же блиском. Або подивимося на землю. Навесні вона, як прекрасна дівчина будучи у всій своїй красі. Влітку, як мати, приносячи багаті плоди. Восени позбавляється сил, як ярмо, а взимку покривається снігом, немов помираючи. Але земля не втрачає своєї життєдайної сили, коли її поверхня замерзає від холоду. Бо знову настане весна, і тоді, скинувши з себе снігове покривало, земля знову з'явиться в новій красі, з новою життєдайною силою. Подібно до нас людей також і польові трави спочатку народжуються, ростуть, а потім в'янувши тліють в землі, але не знищуючись з свого праху згодом народжують інші нові трави.

На що тільки не повидимося в природі – все в ній народжується, вмирає і ніщо не гине. «Якщо тварі нижчих щаблів, – вигукує святий Філарет, – руйнуючись вмирають для нового життя, то людина, вінець Божого творіння для чого тоді впадає в труну? Щоб розсипатися в порох і бути з'їденою хробаками подібно зерну? Ніяк ні! Людина навпаки створена для вічного життя, життя з Богом, Який будучи її Творцем не бажає їй зла, а навпаки тільки блага».

По цій же причині аж від самого створення світу і до теперішнього часу повсюди збереглося переконання, що життя людини не припиняється з настанням її смерті. На якому ступені розвитку не знаходилося б людство, воно всеодно вірило і вірить в загробне життя. Наприклад язичники не дивлячись на грубість та примітивність їх релігійних поглядів, завжди усвідомлювали істинність майбутнього життя. І кращі з язичників, видатні поети, філософи, полководці, мислителі, також не сумнівалися в реальності безсмертя людини.

Тепер ми бачимо, що віра в безсмертя отримана нами звище. Воно було обіцяно першій людині в заповіді Божої. Отримавши безпосередньо від Бога обіцянку безсмертя, людина не втратила віри в нього. З віками в обраному

Господом ізраїльському народі, який ввесь час знаходився під Його особливим покровительством, ця віра передавалася за переказами від батька до сина, від покоління до покоління і підкріплювалася новими обітницями Божими. Внаслідок цього всі старозавітні праведники, в тому числі і преподобний отець Симеон Новий Богослов, дивилися на земне життя як на мандрування до Небесної Батьківщини, а відповідно на смерть – як на переселення у вічність до святих праотців [Зоберн В. М., 2012. с. 71], що своїм земним життям удостоїлися перебувати «у невечірньому Світлі» разом з Христом Богом [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 347].

Дійсно, праведні і святі люди, живучи з Богом та відчуваючи в собі присутність і віяння Духа Божого, вже тут на землі мають змогу передчувати солодкість іншого буття, зовсім не схожого на земне, буття духовного і вічного [Зоберн В. М., 2012. с. 74]. Тому дуже часто у своєму «Творінні» Симеон Новий Богослов вихваляє ті чисті душі, які при житті змогли запалити світильник свого серця з'єднавшись з Христом, і відповідно засуджує нечистих, вказуючи, що «ті, хто має очі серця свого сліпими і повними темряви, не побачать цього Божественного світла. Після смерті їх вже ніхто не почує, бо живучи в видимому для нас світі, вони добровільно не хотіли прозріти. Таких як правило чекає безпросвітна темрява» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 347]. Це твердження отця Симеона Нового Богослова збігається із Словом Божим, в якому читаємо, що коли Ісус Христос висів на Хресті, то у відповідь на розбійникове покаяння Господь відповів йому: «Поправді кажу тобі, нині ж будеш зі Мною в раю» (Лк. 23: 43). У притчі про багача і Лазаря також знаходимо подібне порівняння, де написано, що праведний Лазар відразу після смерті став насолоджуватися блаженством, а багач навпаки після смерті став страждати нестерпними муками (Лк. 16: 19-31).

З наведених прикладів переконуємося, що «нагою людина народжується в цей грішний світ, нагою вона і повернеться в землю. Такою ж вона постане і на Судилищі Христовому «де одержить все згідно з тим, що заслужила ще живучи в своєму тілі» (2 Кор. 5: 10): добре або лихе. Тому вигукує до нас преподобний

Симеон: «Будучи ж нагими, тоді де ми візьмемо ті одіяння, якими покриваємо свої тіла? Де буде цей блискучий одяг? Де вишукані вітання, багато коштовні трапези, величні виступи? Де наше марнославство, гординя і владолюбство, неприборканий безчинний сміх недоречні бесіди і марнослів'я? Де слава мирська і хвастощі, де риторський язик, з якого, як із джерела, тече квітчаста мова? Де тоді книжник і запитувач віку цього, щоб сісти з ним разом і порадитися про страшний день і години, усе дослідити згідно Священного Писання, щоб визначити, що може допомогти нам в час, коли прийде час відходу душі з тіла? Якщо ж нема такого, то значить йому не місце в Царстві Небесному» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 410].

В якійсь мірі преподобний Симеон доволі жорстко виражається про тих людей, які під час земного життя спочатку обирають собі земне і тлінне, а небесне і нетлінне відкладають на потім. Такі за вираженням отця Симеона уподібнюються демонам або навіть є гіршими за них. «Бо ми більше облагодіяні ніж вони (демони): стали християнами, отримали стільки духовних дарів, віруємо в Бога, Який став заради нас людиною, і перетерпів такі страждання і хресну смерть, щоб визволити нас від омани гріха. Призначення наше зовсім інше – це прославляти Його, дякувати за Його блага в теперішньому житті. А ми навпаки зараз живемо і робимо все навпаки вище сказаному. Живемо і не розуміємо власного призначення, до того моменту, поки нас осягне Божественне Світло, яке є Христос» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 478].

Бачення цього Світла при житті та шляхи містичного вдосконалення людини через його опромінення – є також одними з тем творчості Симеона Нового Богослова. Про Божественне Світло він говорить не з прочитаних книг чи розповідей старців, а з власного містичного досвіду, яке з'являлося святому неодноразово. Своє перше видіння Божественного Світла преподобний отець описує так, що коли він молився, то його осяяло Божественне сяйво, від якого все місце, де він перебував, наповнилося світлом. У цій захопленості він забув самого себе і весь світ, і йому здавалося, що і сам він став світлом... весь

обмивався сльозами й наповнився невимовною радістю. Друге видіння, про яке йдеться в 86-му Слові, подібне до першого, зазначає владика Іларіон (Алфеев): «Герой Слова (вказівка на святого Симеона), стоячи на молитві, плакав, і несподівано освітило його нематеріальне світло. Раптом він забув про все, і весь деякий час наодинці перебував у безмежній радості» [Иларион (Алфеев), еп., 2008, с. 320]. Із Слова 90-го дізнаємося, що Бог з'являвся Симеонові протягом всього життя: «Я часто бачив Світло, інколи всередині себе, коли душа мала мир і спокій, інколи зовні, далеко або зовсім зникало, і коли зникало, я перебував у скорботі, бо думав що зовсім уже не захоче мені явитися. І коли починав плакати і проливати сльози і трудитися..., тоді Світло з'являлося знову, як Сонце» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 105-106].

Протягом всього свого життя безліч разів преподобному отцю відкривалося це Божественне Світло, бачачи яке він все більше й більше пізнавав Його. Про це говориться в 91-му Слові: «Ти (Господи) давав мені все частіше бачити світло образу Твого. Але відходив одразу, стаючи невидимим і не даючи мені зрозуміти, Хто був Ти, звідки приходив і куди йшов... Це тривало довго, але з часом Ти все ясніше і ясніше з'являвся мені, все більше омивав мене водами Своїми (благодаттю) і дарував мені бачити світло все яскравіше і яскравіше...» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 114-115].

Продовжуючи тему загробного життя, можна задатися таким питанням: куди ж підуть ті, які стали причасниками цього Божественного світла, про яке так із великим бажанням пише святий отець Симеон? Яка їх доля? [, с. 212. Гімн 14]. Посилаючись знову ж таки на Святе Писання, преподобний отець пише, що «місце тих, які удостоїлися такого явлення, потраплять відразу в небесний чертог, в якому вже не буде ні суму, ні скорботи, ні зітхання, а життя безкінечне» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 212]. Про їхні душі святий в іншому «Слові» пише ще так: «святих, крім того, що є з'єднаними з тілом у цьому світі тілом, бувають також безперестанно з'єднаними і благодаттю Святого Духа. І потім після розлучення з тілом, відходять у славу і світлосяйне не вечірнє світло; тіла ж їх ще не сподобляються цього, але

залишаються в гробах і в нетлінні. «Вони ні нетлінними зовсім не бувають, ні знову зовсім тлінними, а зберігають у собі ознаки і тління, і нетління до того моменту, поки не сприймуть повного нетління і не обновляться довершеним воскресінням під час загального воскресіння мертвих». Перебувати нетлінними згідно твердження прп. Симеона вони мають також і під час загального воскресіння, коли все це видиме й чуттєве творіння зробиться нетлінним і з'єднається з небесним і невидимим [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 364-365].

Проте зараз на жаль при житті, людське тіло уподібнюється глиняному посуду, тобто є нестійким перед пристрастями. В даному випадку преподобний Симеон вдається до символізму, маючи на увазі те, що воно є немічним за своїм єством і в любий момент може не встояти перед нападом видимих і невидимих ворогів. Їхня дія у світі сповнена ненависті і заздрості до людського роду. Сатана як дух лукавий використовує всі можливі засоби, щоб звабити людину: «Мудрого він ловить мудрістю, багатого – багатством, красномовного – красномовством, художника – мистецтвом», – пише прп. Єфрем Сирін. Подібно до цього і аскетичний письменник та візантійський богослов кінця IV століття Євагрій Понтійський порівнює процес спокуси людини дияволом з діяльністю лікаря, який, «простукуючи молоточком тіло людини, визначає нервову реакцію і на цій підставі робить висновки». Далі богослов пише, що «так і біси простукують людину, шукаючи її слабкості, і коли знайдуть таке слабе місце, починають спокушати її саме в цьому напрямку» [Сильвестр (Стойчев), єп., 2019, с.230-231].

Але благодать Божа, яка перебуває в тілі, приготувала для людини інший посуд – чесний [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 316]. Згідно думок святого Симеона Нового Богослова: «Хто її має і нею просвіщається, той істинно бачить самого себе, що він таке є і в якому жалюгідному стані перебуває, бачить тонко всі свої діла, які робив тілом і які звершувалися тільки в його душі. Хто її має, той стає весь чистим, увесь непорочним, сином світла і дня і більше не сином людини смертної. Такий вже не буде судимий на

майбутньому Суді, тому що вже був осуджений раніше, просвітившись ним тут раніше. Такий не ввійде в той вогонь, щоб бути палимим вічно, тому що ввійшов у нього тут раніше і був суджений» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 484]. І якщо вороги, тобто демони почнуть скрушувати цей посуд, благодать яка перебуває в ньому, не дасть розлитися цьому скарбу (благодаті). Суд навпаки стане ще більш міцним і безпечним через дію на нього скарбу, тому що скарб цей є Бог, через який як каже святий апостол Павло: «Усе могу в Ісусі Христі, Який мене зміцнює» (Флп. 4: 13) [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 426].

Кожен має потребу в цій Божественній силі, про яку нам говорить святий Симеон цитуючи апостола Павла: «І дорослий, юнак, навіть і мале незлобиве дитя, має потребу в Божественній допомозі, щоб звільнитися не лише від дій Люцифера, а й в тому випадку, щоб зберегти своє тіло нетлінним. І варто задуматися кожному, яка велика сила потрібна для того, щоб їй від цього визволитися» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 316].

Виходячи з свого життєвого досвіду, преподобний отець Симеон Новий Богослов якраз хоче попередити людину, що живучи у видимому для неї світі, вона живе і не помічає, що перебуває у невіданні і незнанні про той морок, який може її чекати в майбутньому. «Вона, будучи одержимою смертю і тлінням свого тіла не відчуває, що перебуває зараз у великій пітьмі, під найміцнішою сторожею найглибшого невідання. Померши, – пише святий Симеон – вона лише тоді пізнає, що все те місце, де вона опиниться є болотом, яке наповнене нечистими отрутними плазунами, якщо ж продовжить жити нечистим гріховним життям». Тому вкотре викликає до нас преподобний Симеон: «Розуміючи все це як тут не здригнутися, не заплакати та не закричати в каятті просячи визволення від страшних пут? Бо тільки Господь може очистити і звільнити від цих пут і болота, простягнувши Свою Божественну руку. Проте для цього потрібно пройти великий духовний шлях» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 2, с. 160-161].

Як бачимо, з великим жахом описує цей стан перебування людини поза Богом преподобний отець. Тому після особистого суду душі таких людей повинна чекати різна доля. Ось що можна припускати про стан цих душ, на підставі Святого Письма і вчення інших святих отців: віддалені від Господа (Мф. 7: 23) грішні душі не зможуть насолоджуватися, подібно душам праведних спогляданням Господа. Також подібно до євангельського багача, вони будуть один одного, але між ними буде велика безодня (Лк. 16: 26), яка унеможливить будь-яке спілкування між ними. Так як до Другого Пришестя Господнього вони будуть перебувати кожен в своєму місці, а потім вже потім після Страшного Суду, їхні душі отримають остаточне визначення своєї долі. Тоді, за вченням отців Церкви, і нагорода праведних збільшиться, і мука грішних буде важче.

Варто ще додати, що так як доля покійних душ після приватного суду буде ще не остаточною, деякі з засуджених на муку душі, за вченням Православної Церкви, можуть отримати полегшення і навіть звільнення від страждань. «Душі тих людей, – сповідує Свята Церква, – що впали в смертні гріхи, але якщо до розлучення з земним життям встигли покаятися, хоча не встигли принести ніяких плодів покаяння, сходять в пекло і терплять за учинені ними гріхи покарання, водночас не втрачаючи надії на полегшення від них» [Зоберн В. М., 2012. с. 85-86].

Плодами покаяння Свята Церква називає визнання скоєних гріхів. Також молитви, сльози та вираження любові до Бога і ближніх своїх. Тому грішні душі можуть отримати полегшення не в силу власних заслуг або через каяття, що після приватного суду буде вже неможливо, але через добродійність та молитви, що здійснюються живими за померлих, особливо на Божественній літургії. По цій причині взиває до нас прп. Симеон Новий Богослов такими словами: «О, діти, згуртуйтеся, прийдіть раніше, ніж настане кінець, і зі мною ридаймо, – взиває прп. Симеон Новий Богослов, – і плачмо всі, тому що отримали Бога немовлям у Хрещенні, а через гріх були викинуті з дому Давида... І біжімо з покаянням, щоб повернутися в Батьківський дім» [Симеон

Новий Богослов, прп. 2009, т. 5, с. 8-64.]. «Бо вогонь геєнський палить душі тільки тих людей, які залишилися невилікуваними та неосвітленими за період свого земного житті, відійшовши у вічність» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 159-160]. І якщо хто повірить усьому цьому сказаному святим Симеоном Новим Богословом від усієї своєї душі і від щирого серця ще при житті, то той в загробному житті після Другого Пришестя Христового та загального воскресіння матиме можливість сподобитися одержати вічне життя на небесах [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 506].

Підводячи підсумок даного підрозділу можна сказати, що життя людини після її тілесної смерті не закінчується. Навпаки можна сказати, що воно тільки починається. Так як кажучи словами Писання ми християни «знаємо, що, коли земний наш дім, ця хатина, розвалиться, ми маємо від Бога житло на небесах, дім нерукотворний, вічний» (2 Кор. 5:1), або ж навпаки зійдемо в пекло – «... всі народи, що забувають Бога» (Пс. 9: 18). І бортпровідником подальшої мандрівки вже буде не тіло, а душа, яка прийнявши на себе головну роль, буде проводити по станціях під назвою: митарства, суд, рай, або в гіршому випадку пекло. І вже буде пізно людині щось змінити де перебувати її душі: мати насолоду вічного перебування на небесах з Богом, чи горіти в вічному вогні з Люцифером і його темними злими духами? Нам же, що маємо шанс просити прощення своїх гріхів ще в цьому земному житті, необхідно молитися і каятися щоб оминати цей кип'ячий котел і оселитися в оселях райських. Цього нас навчає і преподобний Симеон Новий Богослов своїми мудрими повчаннями кажучи, що «потрібно догоджати Богу все своє життя, щоб в останню годину смерті, годину важку і болісну, темну й похмуру, Господь лагідно відокремив душу від плоті і оселив її в місці світлому та квітучому [Симеон Новий Богослов, прп., 2014, т. 2, с. 376. Гімн 54].

РОЗДІЛ 3. СТАН ЛЮДСЬКОЇ ПРИРОДИ ПІСЛЯ ЗАГАЛЬНОГО ВОСКРЕСІННЯ

3.1. Друге пришестя Господа нашого Ісуса Христа та всезагальне воскресіння мертвих

Виходячи з минулого розділу дослідження нам стає відомо, що за богослів'ям святого отця Симеона Нового Богослова життя людини у цьому грішному, тлінному світі є тимчасовим. Справжнє життя – безсмертне та вічне почнеться із подоланням гріха у цьому світ та його наслідків: страждання, смерті та тління. І за антропологічними поглядами преподобного Симеона життя людини можна розділити на такі періоди: 1) її народження та життя в матеріальному тлінному світ; 2) смерть та тимчасове розлучення душі з тілом (цей час є очікуванням душ); 3) воскресіння мертвих із Другим пришестям Спасителя Ісуса Христа, загальний суд та «життя в будучому віці» – як говориться у останній частині Символу віри. Тому на цьому останньому третьому пункті в якому іде мова про Друге Пришестя Спасителя та майбутнє воскресіння і зупинемо свою увагу в даному розділі.

Із книг Священного Писання Нового Завіту відомо, що «Друге пришестя Спасителя нашого Ісуса Христа» прийде неочікувано, як вказує апостол Павло, Христос зійде на землю як блискавка (1 Фес. 5: 2; 1 Тим. 6: 15). Хоча цей точний час невідомий для людини, але Спаситель дав указівки в Євангеліях на ознаки наближення цього дня (Мф. 24). Найголовнішою ознакою буде проповідь Євангелія по всій землі, тобто для всіх людей буде відомо існування Церкви як місця спасіння від гріха.

У «Слові» 57-му святий Симеон Друге пришестя Спасителя називає Днем Господнім, але він наголошує, що «його не потрібно називати останнім цих днів як ми говоримо про дні теперішнього часу: день Пасхи, день П'ятидесятниці, день царський, в який має цар вийти і робити те і те» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 484]. Він буде останнім, бо з його приходом завершиться період смерті, настане нове життя вже у Царстві Божому, де не буде існування ні гріха та ні плотського життя. Настане життя у Славі Божій, і

Господь Ісус Христос відкриється всім як цар землі, кличучи до Свого царства всіх тих, хто наслідували Євангеліє та були вірними членами Церкви.

Особливо нам слід добре розрізнити цей момент. Тому що за думкою прп. Симеона це буде особливий неповторний день, коли в час пришестя Спасителя згинуть та зникнуть від лиця всі Його вороги і всі, ті котрі не виконували заповіді Його, подібно як від сонця, коли воно сходить зникає нічна темрява. «Він вічно буде з праведними й праведні з Ним, удостоюючись блаженства споглядати Його, за мірою віри, котру вони мали ще при житті до Нього; а грішники під час світла покриються темрявою та будуть посоромлені під час Його прославлення, а у час воцаріння у славі вражені будуть скорботою і віддані на муки та нещадне горіння вогнем, який буде відповідати мірою їхніх гріхів та видом пороків, тоді як праведники будуть навпаки прикрашені вінцями відповідних чеснот своїх» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 257]. З наведеного «Слова» помічаємо, що прп. Симеон дуже часто наголошує в ньому думку, що з настанням Другого Його Пришестя особливу роль буде приділено судочинству над всіма праведниками та грішниками.

Невпинний дослідник творчості Симеона Нового Богослова, архієпископ Брюссельський і Бельгійський Василій (Кривошеїн), у книзі всього свого життя «Преподобний Симеон Новий Богослов», в частині 4-ій розділу «З нами Бог» дає свій коментар, водночас доповнюючи, що «цей День буде супроводжуватися багатьма знаменнями та апокаліптичними подіями, які згідно одного з 66-го «Огласительного Слова» Симеона Нового Богослова повинні передувати Суду. В даному «Огласительному Слові», яке переважно зосереджене на покаранні грішників, архієпископ Василій помічає, що преподобний отець Симеон звертається до нас ніби від імені Самого Господа [Василій (Кривошеин), арх., 1980, с. 275-276]: «Заворухиться під ними земля, і вона розколиться на багато частин, не терплячи носити на своєму хребті невдячних, жорстоких і непокірних. І побачать вони своє падіння і затремтять. Тому що, коли земля буде тремтіти і небо захитається... від таких страшних жахів злякається їхнє серце, як у зайця під час заколення. Погасне світло,

попадають зірки, сонце і місяць потемніють, а від землі вийде вогонь, як хвилі морські. Як у час потопу відкрилися небеса і пішла вода і поступово покрила багато людей, так і тоді розкриється від надр (глибин) своїх земля і вийде вогонь раптово, і покриє всю землю, і вона стане вогненною рікою [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 580]. Як бачимо з цього богословського пояснення преподобного отця, Друге пришествя Спасителя остаточно визначить розмежування між грішниками та праведниками, які як і грішники в подальшому отримають остаточно різну долю: покарання чи навпаки – прославлення.

Далі святий Симеон, тлумачачи різні місця Нового Завіту акцентує нашу увагу на тому, що цей День Пришествя Господнього при останній сурмі стане загальним Днем воскресіння з мертвих всього людства «бо засурмить, і мертві воскреснуть нетлінними, а ми перемінімось» (1 Кор. 15: 51-52) [Василий (Кривошеин), арх., 1980, с. 275].

Воскресіння мертвих, якого ми чекаємо, – це дія всемогутності Божої, через яку тіла померлих людей, знову з'єднавшись з їх душами, оживуть і стануть духовними і безсмертними. «Сіється тіло душевне, встає тіло духовне» (1 Кор. 15: 44). «Бо тлінному цьому належить одягнутися в нетлінне, і смертному цьому одягнутися у безсмертя (1 Кор. 15: 53) [Костянтин Москалюк, 2016, с. 108]. Прп. Симеон Новий Богослов наголошує, що в момент воскресіння душа з'єднається з тілом, і буде з ним єдиним цілим. «Тоді плоть поглинеться душею силою Святого Духа, душею, яка вже перебувала поглиненою Богом, істинним життям. Також боголіпна благодать воскресіння покаже тоді, тобто в майбутньому віці, що все є протилежним теперішньому, протилежним тому стану, в якому ми перебуваємо» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 102-103].

Симеон Новий Богослов описуючи подію воскресіння у своїх «Словах» та «Гімнах» робить акцент на тому, що все людство після того як воскресне з мертвих відразу прийме кардинальне оновлення. Він вказує на те, що людські тіла з того моменту стануть нетлінними, незмінними і вічними, тобто будуть не

такими як були на початку свого створення. Вони будуть оновленими подібно до вже згаданого нами вислову божественного Павла, який говорить: «сіється тіло душевне», тобто матеріальне, чуттєве, мінливе, що має потребу в чуттєвій їжі, – але «встає тіло духовне» (1 Кор. 15: 44), таке, яким після воскресіння було тіло Господа нашого Ісуса Христа, другого Адама, яке незрівнянно перевершує тіло первозданного Адама. «Як яка-небудь мідна посудина, що постаріла і стала непридатною, коли мідник, розтопивши на вогні, перелле її, робиться знову новою, в такий же спосіб і творіння, що постаріло, і стало непридатним через наші гріхи, буде Богом Творцем ніби розтоплене у вогні і перелите, і явиться новим, незрівнянно світлішим, ніж як воно тепер є» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 366].

Подібно до людей у такий же самий спосіб також і вся природна матерія прийме кардинальне оновлення [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 368-369]. Тобто цей світ перетворюється в кращий, новий, цілком пристосований до людей вимір часу [Зоберн В. М., 2012. с. 93]. «Тоді сонце буде сяяти в сім разів сильніше, ніж тепер. Небо буде більш блискучим і світлим, ніж воно тепер бачиться. Подібно до неба також і земля з усім, що на ній буде звільниться від тління, та одягнеться у різноманітні світлі й духовні нев'янучі квіти». Все без виключення, що оточує людину, після загального воскресіння стане не таким, яким було створене на початку, тобто матеріальним і чуттєвим, але стане воно відтоді «якимось нематеріальним і духовним» як цього навчає нас і Божественне Писання: «Побачив я нове небо і нову землю, бо перше небо і перша земля минули» (Одкр. 21: 1) [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 368-369].

Цей момент загального перевтілення (всезагального воскресіння) прп. Симеон ще називає «космічним оновленням всього творіння», так як з Його приходом звершиться ще одна довгоочікувана подія – настане кінець існування історії гріха, гріхопадіння всього людства та плотського життя. Бо тоді Господь у всій Своїй Славі покаже Себе Царем усієї Вселенної, Який буде кликати до Його царства всіх тих, хто протягом свого земного життя наслідував Євангеліє

та був вірним членом Його Церкви. Також прп. Симеон доповнює, що з моменту Пришестя Господнього розпочнеться період метаісторії, коли все творіння особливо людина буде преображеною, через ліквідацію смерті та тління, смерті яка вже остаточно не буде існувати, бо вона вже буде поглинена благодаттю, як це ми зустрічаємо у його 4-му «Слові», в якому святий отець цитує апостола Павла висловлює таку думку: «Смерть хоча і зараз вже є потоптаною і осоромленою Воскресінням Христовим, проте після загального воскресіння буде зовсім знищена, як говорить божественний Павло: «Останній же ворог знищиться – смерть» (1 Кор. 15: 26) [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 102-103].

Прп. Симеон пише, що на прихід цього часу чекають усі люди. Особливо ж його чекають душі померлих, так як вони нарешті з'єднаються вже з оновленими, світлосяйними і препрославленими своїми тілами [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 367]. Що стосується тих людей, яких час загального воскресіння застане в живих, то прп. Симеон нічого не говорить про цей момент. Проте якщо ми звернемося до загального вчення Церкви, то помітимо думку, де переважна більшість Отців, в тому числі і апостол Павло акцентують нашу увагу на тому, що їх тіла не помруть і не воскреснуть, а зміняться: бо «засурмить труба – і мертві воскреснуть, а ми перемінимся» (1 Кор. 15: 52). Тобто тіла таких людей миттєво отримають новий вигляд, стануть подібними до тіл воскреслих людей, щоб у висновку постати на Страшний Суд і отримати після нього, дивлячись на свої вчинки, або нагороду або осудження [Зоберн В. М., 2012. с. 92].

Помічаємо, що переважна більшість святих Отців Церкви та й зокрема прп. Симеон Новий Богослов велику увагу звертають на те, що після кардинального оновлення світу (воскресіння), якщо людська природа не зможе відповідати святості оновленого світу, то у неї буде тільки один шлях – бути засудженою на вічні страждання як це ми зустрічаємо у 75-му «Слові»: «Бо коли засурмить остання труба і воскресить її із гробу і якщо душі наші не

виявляться ще від теперішнього життя запаленими, подібно до світильників, а являться або зовсім погаслими, або такими, що негайно мають погаснути. Де можемо ми тоді знайти єлею, щоб запалити свої світильники зовсім погашені або додати єлею в ті світильники, які скоро готові погаснути, тому що мало мають єлею? – запитує нас прп. Симеон! Тоді ніде нічого вже не зможемо знайти, так як всі ці духовні блага здобуваються лише працею над собою та постійним самовдосконаленням». Тому святий Симеон наголошує на тому, щоби ми вже зараз подбали про свої внутрішні світильники (душі), щоб з запаленими (воскреслими) серцями зустріти Нареченого Христа і разом з Ним увійти в Царство Небесне» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 678].

Отже «ті, в кого розум є ще не зцілений, – звертається отець Симеон вже в іншому своєму посланні до Церкви земної, – той має ще час і можливість звершити всякий подвиг, щоб здобути велике благо, тобто Божественну благодать», якою людина під час Другого пришестя Спасителя має шанс прославитися, або навпаки бути викритою» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 178]. Бо «Хто при житті не побачив і не пізнав її, і якщо помер у цій пітьмі і в цьому невіданні, то воскресне потім не для чого іншого, як для вічних страждань, і найстрашніше це те, що їх вже не можна буде припинити» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 100].

Благодать, про яку згадує святий Симеон її кожен християнин з позиції Церкви задарма отримує в таїнстві Хрещенні, а потім впродовж життя внаслідок своїх гріховних діянь має властивість позбуватися. Таким неоднозначним твердженням святий отець нас наводить на ту думку, що в Христовій Церкві існує ще й інша благодать. Він називає її «досконалою», яка не подається відразу автоматично кожному при Хрещенні.

Не подається вона відразу по тій причині, що більшість з тих, хто був хрещений в дитинстві, пізніше можуть втратити отриману благодать Хрещення, невиконанням заповідей Божих. Ось на що у своїй книзі «Преподобний Симеон Новий Богослов і православне передання» звертає увагу вищезгаданий нами митрополит Іларіон (Алфеев): «При Хрещенні ми зодягнулися у Христа, але

поступово втрачаємо Його завдяки своїх злих діянь. Бо хоча ми несвідомо були освячені, будучи ще немовлятами, з часом розумом і віком ми оскверняємо щодня свої душі злочином заповідей Його» [Иларион (Алфеев), митр., 2017, с. 282-285]. Тому «хто ж провадить своє життя без благочестя, той подібний до невіруючого і такий відповідно далекий від спасительної благодаті Божої, яка явилася всім людям» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 265]. У такому разі згадана прп. отцем Симеоном «досконала благодать», виконує функцію судді у середині єства людини, стимулюючи її до виправлення свого життя, та діючи так, щоб людина повністю очистилася від гріховної скверни та повернулася до свого початкового образу існування.

У Посланні Східних Патріархів «про православну віру» в третьому члені, про цю благодать сказано, що вона будучи «спасительною для всіх людей» (Тит. 2: 11-12) «подібна до світла, яка просвіщає і утверджує тих, хто ходить у темряві. Вона є тією дією, що направляє до пізнання Божественної істини ... і вчить робити добро, угодне Богові» [Давыденков О., прот. 2017, с. 462-463]. Подібно ж і прп. Симеон говорячи про спасительну дію благодаті Божої, у своєму «Творінні» називає її душею душі нашої, не маючи якої – людина в духовному значенні на жаль приречена на загибель! Бо «як тіло мертве, якщо не сприйме у себе живої душі і не зіллється з нею деяким образом незлитно, не буває і не називається живим і жити не може, так і душа не може жити сама по собі, якщо не з'єднається невимовним з'єднанням і не поєднається незлитно з Богом, Який воістину є життя вічне».

До злочину наших прабатьків Адама і Єви святий отець Симеон вказує, що вона (благодать) весь час перебувала з ними і була нерозлучно з'єднана їхньою душею, подібно гармонійному єднанню душі і тіла, які завдяки взаємного союзу між собою мають властивість доповнювати й жити одне одного. Але коли Адам і Єва згрішили, то миттєво ставши духовно мертвими позбулися її, залишивши душу на розтерзання демонам, подібно ж знову-таки до того, як душа відходячи від тіла, позбавляє його живильних природних властивостей [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 266-267].

Потім святий Симеон зазначає, що «з часу приходу у світ Спасителя, цю Божественну благодать Святого Духа Господь Бог заново задарма подає всім віруючим в таїнстві Хрещення. «Хто здобув таке дарування – доповнює прп. Симеон, – кому відкрилися його очі благодаттю Христовою маючи водночас свій розум здоровим і довершеним – такий скидає образ людини земної, старого Адама, і одягається в образ Людини Небесної» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 129]. Тому той, хто в певний момент свого життя втратив цю благодать, яку отримав в таїнстві Хрещення з призивання Святого Духа, за вченням святого Симеона Нового Богослова повинен воскреснути душею при житті, стати богом за благодаттю [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 338]. «Це є велика милість, це є очищення, це є руйнування перегородки великої стіни (вказівка на відновлення в людині Божої благодаті). Це є нетління і вічне життя, примирення і дружба Бога з людьми. Це є виправлення вселенної, що буває від Бога», без Якого не може бути ні нового життя, ні спасіння, ні входження в Царство Небесне [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 178].

Досягнувши її людина в такий спосіб вже «не буде судимою на майбутньому суді, оскільки вона була судимою раніше, освітлена світлом, її не торкнеться спалюючи вогонь вічний, котрий настане в День Господній, тому що вона давно вже стала днем світлим й блискучим, знаходячись у мирі з Богом, а не з світом подібно ж як і говорить Христос у святому Євангелії: ви вибрані від світу цього (Ін. 15: 19)» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 484].

Зрозумівши хід думок преподобного отця Симеона Нового Богослова можемо побачити, що святий пропонує нам своєрідну формулу уподібнення (стати богом за благодаттю) Господу. Уподібнення, на якому акцентує свою увагу преподобний отець, за його думкою як ми зрозуміли полягає в прижиттєвому воскресінні душею (*ψυχὸν ἀνάστασις*) [Дионисий (Шленов), игум., 2020], яке може відбуватися «у кожному з нас вірних, не один раз, але щогодини» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 127. Слово 9].

«Це – перше воскресіння. Блаженний і святий, хто має участь у воскресінні першому: над ним смерть друга не має влади, але вони будуть священиками Бога і Христа і будуть царювати з Ним тисячу років» (Одрк. 20: 5-6) – свідчить апостол і євангелист Іоан Богослов. Це духовне воскресіння за словами святителя Ігнатія (Брянчанінова) «таємничо відбувається і буде безперестанно відбуватися до кінця останніх часів, аж до Другого Пришестя Господа нашого Ісуса Христа» [Ігнатий (Брянчанинов), свт., 2010, с. 223].

Таким чином розуміючи спасительні заслуги Христа в цілому, прп. Симеон наголошує на тому, що ми бачачи і відчуваючи внутрішньо Його Воскресіння та розділяючи Його страждання, повинні ще за своє земне життя воскреснути душею [Василий (Кривошеин), арх., 1980, с. 272-274].

«Так як Бог, – говорить прп. Симеон, – смертю і Воскресінням будівничо дарував нам нетління і вічне життя, то ми безсумнівно вже звідси стаємо душевно спільниками і причасниками майбутніх благ, а саме нетлінними і безсмертними синами Божими, синами світла, синами дня, і спадкоємцями Царства Небесного, тобто тими, хто вже Його має всередині себе. уподібнившись Йому спочатку душевно, уподібнимся потім Йому і тілесно [Василий (Кривошеин), арх., 1980, с. 274-275]. Тобто бути подібними Йому у всьому: людьми по природі, богами по благодаті, ставши «синами майбутнього воскресіння» і «вище ангелів, поєднавшись невимовно і незлитно з Богом, дійсним вічним життям ще перебуваючи в тілі, тобто в цьому земному житті» [Василий (Кривошеин), архієп., 1980, с. 275].

3.2. Вчення прп. Симеона Нового Богослова про духовне воскресіння

Роблячи свій акцент на важливості духовного воскресіння, помічаємо, що святий Симеон з наполегливістю стверджує, що вічне життя свідомо починається вже тут на землі, разом з тим повторюючи, іноді навіть в полемічному тоні, що повнота його прийде тільки після кінцевого воскресіння, вже в преображеному для нас новому світі. Теперішній світ же за думкою

святого отця має в собі щось незакінчене, тобто те, що знаходиться між Воскресінням Христовим і кінцевим воскресінням [Василій (Кривошеїн), арх., 1980, с. 277-278].

«Він, – як помічає архієпископ Василій (Кривошеїн), перекладач «Творіння» Симеона Нового Богослова та дослідник його життя, у своїй праці «Преподобний Симеон Новий Богослов», що була видана в Парижі у 1980 році, – порівняно мало говорить про саму подію Воскресіння Христового, проте багато говорить про його наслідки, в хорошому сенсі цього слова. Під наслідками він розуміє постійне внутрішнє споглядання й переживання особистістю ще при житті цього дива – духовного воскресіння» [Василій (Кривошеїн), арх., 1980, с. 272], внаслідок якого в момент самого всезагального воскресіння душа людини ставши преображеною матиме шанс бути звільненою від всіляких майбутніх страждань. Ця торжественна мить зі слів прп. Симеона відбувається з людиною завдяки події Його славного Світлого Воскресіння.

Таким чином славне Воскресіння Христове може бути власне і нашим воскресінням, яке «мислено відбувається й проявляється в нас, омертвлених гріхом, як говорить і пісня церковна, що часто нами виголошується: “Воскресіння Христове (у собі самих) бачивши, поклонимося Святому Господу Ісусу, єдиному безгрішному”. Саме цими словами прп. Симеон наголошує Церква в усі віки заповідала нам виголошувати довершену істину, нагадуючи про те, що Воскресіння Христове, може проявлятися також і в кожному з нас» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 339-340]. Тому виходячи з висновків святого отця тепер «той, хто вірить у Його спасительну жертву, має змогу підготувати себе до цього преображення вже зараз» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 78], тобто живучи в цьому земному житті. «Той, Хто колись помер і воскрес для всіх, за допомогою Духа Святого знову воскресє душі тих, хто відійшов від істини. Бо прийнявши благодать Духа Святого, людина не тільки відчуває й свідомо бачить її, але й стає на шлях преображення (обоження), який починається спочатку у нинішньому житті, а

потім остаточно вже у майбутньому віці» [Симеон Новий Богослов, прп., 2014, т. 2, с. 29-30. Слово].

«І я не кажу про тілесне воскресіння наприкінці (світу), – наголошує преподобний отець, – бо тоді засурмить ангел і мертві тіла воскреснуть, а про духовне воскресіння, яке відбувається щодня в духовному відродженні та воскресінні мертвих душ через Всесвятого Його Духа в реальному житті» [Василій (Кривошеин), арх., 1980, с. 272-274]. Святий Симеон каже таким чином про різні воскресіння: кінечне (загальне) і містичне (духовне), які в якійсь мірі необхідно розділяти та розрізняти між собою.

Зі слів преподобного отця помічаємо, що першою сходинкою до цього духовного оновлення (воскресіння) є визнання самим собою власних гріхів. Тобто кожен, хто сповідує і кається у своїх гріхах щодня, той вже є на шляху до цього духовного воскресіння. Святий Симеон на прикладі Господа нашого Ісуса Христа показує, як ця благодатна дія відбувається на шляху до духовного воскресіння в буденному житті кожного християнина. Цей момент ми знаходимо в 42-му «Слові»: «Як Христос Бог наш, після того, як був повішений на хресті і прицвяхував на ньому гріх усього світу, помер, зійшов у глибини пекла; потім, піднявшись з пекла, знову увійшов в пренепорочне Своє тіло і негайно воскрес із мертвих; і потім, нарешті, вознісся на небеса з силою і славою великою. Так само і тепер, коли ми, залишаючи цей світ і мирські суєтності при визнанні власних гріхів та сповіданні страстей Христа Господа, входимо в гроб покаяння і смирення, Він Сам сходить з небес, входить у наше тіло, як в гроб, з'єднується з нашими душами і воскрешає їх, мертвих суцях у гріхах, і, воскресивши, дає благодать бачити славу цього таємничого Воскресіння» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 338]. «Бо коли смертне мудрування знищується безсмертним розумом і мертвість виганяється життям, тоді душа, ніби воскресла з мертвих, бачить себе саму чисто, як бачать себе ті, що прокинулися від сну, і пізнає істинного Бога, Який її воскресив» [Симеон Новий Богослов, прп., 2014, т. 2, с. 471].

«Слово» 9-те преподобного отця подібно також сповіщає нам про те, яке є воно воскресіння душі, що буває тільки у теперішньому житті з тими, хто живе богоудним життям. В ньому святий Симеон пише: «Бо коли вилікується і освятиться розум, коли прийде він у добрий стан і не буде робити що-небудь Богові неугодне, тоді душа буде охороненою від усякого іншого гріха. Це і є воскресінням душі» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 127].

З початку цього тисячоліття при сходженні воскреслого Христа в пекло почалося відбуватися це воскресіння душ, а саме з того моменту, коли Спаситель тілом перебував в гробі, а душею в шеолі (пеклі) як зауважує дослідник творчості святих Симеона Нового Богослова та його учня Микити Стифата – ігумен Діонісій (Шленов) [Дионисий (Шленов), игум., 2020]. По цій же причині святий Симеон називає таких людей «блаженними», які пережили цю першу сходинку духовного воскресіння та пізнали, що одіяння їх душі тепер стало світлосяйним [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 501-502].

Наступною сходинкою, яка веде до повного духовного просвітлення (воскресіння) – є причастя Святих Таїн Христових. Для преподобного Симеона «причастя Тіла і Крові Христа є воскресінням до вічного життя, даром, приготовленим Богом для тих, хто любить його». За його словами: «Вони (Євхаристійні Дари) є вічні блага, що не обмежуються місцем, не приховані десь у глибині, але знаходяться перед тобою і твоїми очима... і є ті, яких щоденно їмо і п'ємо...» як про це також сповіщає нам Священне Писання: «Істинно, істинно кажу вам: хто вірує в Мене, має життя вічне. Я є хліб життя. Батьки ваші їли манну в пустелі – й померли. Це ж є хліб, який сходить з небес, той, хто його їсть, не помре. Я – хліб живий, який зійшов з небес; хто їсть цей хліб, житиме вічно» (Ін. 6: 47-55)».

Тому згідно думки прп. Симеона причастя Божественних і Пречистих таїн і є тим самим воскресінням душі, внаслідок яких можна сподобитися майбутнього воскресіння тілом для слави і блаженства [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 127]. І хто осмислено і свідомо причащається цих

божественних Таїн (Тіла і Крові), той вже є воскреслим душею [Turner, H. J. M., 1990, с. 247-248].

Якщо продовжити далі розвивати тему воскресіння, то помітимо, що воскресіння чи то духовне, чи то всезагальне відбувається і буде відбуватися з людиною тільки за допомогою натхнення благодаті Святого Духа і ніяк по-іншому. «Через Святий Дух відбувається це воскресіння всіх, і я не кажу про воскресіння тіл наприкінці, коли засурмить тоді ангел і мертві тіла повстануть, – неодноразово наголошує святий Симеон, – але говорю про постійне духовне від відродження мертвих душ (*ἀλλά την καθ' ἑκάστην γινομένην των νεκρών ψυχών πνευματικῶς πνευματικὴν ἀναγέννησιν καὶ ἀνάστασιν*), які одного разу помруть і вірою через Святого Духа знову встануть». Бачимо, що особливий або винятковий акцент на необхідності воскресіння душі за життя прп. отець робить на епітеті «духовний», який прямо вказує на те, що це воскресіння є безпосереднім результатом натхнення Святого Духа [Дионисий (Шленов), игум., 2020].

Яким же чином відбувається це зішестя Духа Святого на людину? Згідно з 29-го «Слова» прп. Симеона воно відбувається так: «Христос приходить і пришестям Своїм воскрешає мертву душу, і дає їй життя, і дарує благодать бачити, як Він Сам воскрешає в ній і її воскрешає. Такий закон нового життя у Христі Ісусі, що Господь благодаттю Святого Духа приходить до нас і воскрешає умертвлені душі наші, і дає їм життя, і дарує очі бачити Його Самого, безсмертного і нетлінного, що живе у нас» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 267].

Бачимо, що людині слід добре потрудитися щоб отримати цю благодать, внаслідок якої душа людини в майбутньому загробному житті має шанс воскреснути не для страждань, а для вічного блаженства. Ця благодать є за словами богонатхненного Симеона Нового Богослова «велике благо, заради якої Христос перетерпів розп'яття та смерть. Це є спасіння, яке послав Бог Отець людям через Свого Єдинородного Сина Господа нашого Ісуса Христа. Це є велика милість, це є очищення це є воскресіння душі, що буває як ми

переконуємося раніше загального воскресіння тіл, без якого людина приречена на загибель» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 178].

Таким чином, якщо ж ми з усією увагою зануримося у вчення Симеона Нового Богослова «про воскресіння», то побачимо яскраву картину, коли святий Симеон сміливим кроком проводить чітке розмежування між догматикою, яку він зовсім не намагається спростувати, і аскетикою, яка в першу чергу має сотеріологічне значення для людей. Він вказує, що догматика без аскетичності виявляється подібно вірі без діл, або уподібнюється якійсь абстрактній доктрині, яка сприймається інтелектуально, але зовсім не переживається серцем. Тому не боячись вийти за межі традиційної догматики, преподобний отець запевняє, що у кожного є можливість прижиттєвого воскресіння душі або навіть і тіла подібно до того як Христос помер плоттю й воскрес, так і ми вмираємо для гріха і воскресемо для чесноти силою Божою [с. 400. Слово 46]. «Як Христос воскрес із мертвих славою Отця, так і ми в оновленому житті ходити почали» (Рим. 6: 4). «Хто ж спілкується і поєднується з Ним воєдино у своїх думках і бажаннях, той вже є воскреслим душею ще при земному житті» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 96] – підтверджує сказане 4-те «Слово» прп. отця Симеона.

З цього випливає, що для християнина стан воскресіння можна пережити вже в земному тілі. Кожне зцілення – це часткове воскресіння, часткова перемога життя над смертю [Оскар Кульман, 2019]. Ось такою є християнська точка зору, яку намагається донести до наших сердець Симеон Новий Богослов говорячи: «Якщо тілесне воскресіння – це неминучий етап в кінцевій долі кожної людини, то душевне воскресіння – це скоріше аскетичний подвиг, без якого неможливо досягти обітованої повноти блаженства» [Дионисій (Шленов), игум., 2020]. Сказавши іншими словами, воскресіння душі за життя виявляється не винятком, а нормою, без якої християнину неможливо досягти Небесного Царства [Оскар Кульман, 2019].

Хоча, якщо ми розглянемо догматичне вчення Православної Церкви, то побачимо, що воно стверджує зовсім по-іншому, наголошуючи на тому, що

душа створена за образом Божим і є безсмертною за своєю природою не може бути мертвою і в певний момент воскреснути. Безсмертними ж є як душі праведників, так і душі грішників, і тим самим воскресне не душа, яка не вмирає, а лише тіло [Дионисий (Шленов), игум., 2020].

Прп. Іоан Дамаскін у своєму вченні про душу якраз притримується цієї позиції Церкви, в якій він заперечує з догматичної точки зору воскресіння душі наголошуючи на тому що: «душі, будучи безсмертними за своєю природою як можуть воскреснути»? (Αἱ γὰρ ψυχὰὶ ἀθάνατοι οὕτως ἀναστήσονται).

Симеон Новий Богослов дуже точно відповідає на це твердження прп. Іоана говорячи, що за своїм єством душа людини є дійсно безсмертною, проте вона може бути мертвою у відношенні до Бога «перш ніж пробудиться, побачить, пізнає і відчує, що воістину з'єднана з Ним» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 267-268]. Подібно до цього визначення прп. Симеона у ще посланні до Ефесян апостол Павло писав такі рядки: «Встань, сплячий, і воскресни з мертвих, і освітить тебе Христос» (Еф. 5: 14). Отже «встати» за думкою преподобного Симеона Нового Богослова – це і є воскреснути душею, пробудитися від гріховного сну і з'єднатися у Святих Тайнах із Христом [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 339].

Тому можна впевнено сказати, що в якійсь мірі, саме завдяки такій радикальній думці православне передання поставило преподобного Симеона Нового Богослова в один ряд з Іоаном Богословом – наймістичнішим з чотирьох євангелістів, і з Григорієм Богословом – автором споглядальної поезії. Про це зауважує також у своїй праці ігумен Діонісій (Шленов) зазначаючи, що «в переносному непрямому значенні вчення про духовне воскресіння має право на існування і без сумніву виявляється одним із лейтмотивів християнської аскетичної і містичної, без якої православне богослів'я нам в деякій мірі важко уявити».

Дослідник пише, що до прп. Симеона Нового Богослова думку про воскресіння душі в своїх творах згадували багато святих подвижників і містиків. Зокрема можна виділити свт. Іоана Золотоустого, який пише, що

«воскресіння – це очищення душі і звільнення від гріхів». Святий Ісидор Пелусіот передає ту ж саму думку, підтверджуючи її посиленням притчею про повернення блудного сина додому, який «Був мертвим і ожив» (Лк. 15: 32). У житіях прп. Пахомія також зафіксовано вчення про духовне воскресіння, де ясно сказано про смерть і воскресіння душі при житті. Подібно ж і його сучасник Євагрій Понтійський визначає П'ятидесятницю як воскресіння душі.

Згодом поступово в середньовізантійській і пізньовізантійській писемності, число згадок про можливість воскресіння душі при житті збільшується, так само як і число авторів, до яких варто віднести ще й Романа Солодкоспівця, якого ми знаємо як автора великої кількості церковних богослужбових текстів.

Багато паралелей з вченням Симеона Нового Богослова про воскресіння душі людиною за життя міститься в Макаріївському та Ареопагітському корпусах, які є найбільш близькими за вченням, якщо порівнювати з святим Симеоном. Безліч думок при цьому виявляються загальними: смерть душі Адама передує смерті його тіла, і воскресіння людських душ після пришествя Спасителя, передує воскресінню тіл. І більш того, воскресіння душі, що розуміється містично, являється найважливішою сотеріологічною справою, сенсом нашого спасіння. Ось воістину одна найперша й найбільша заслуга Ісуса Христа, яку Він виконав: воскресив душу від вічної смерті [Дионисій (Шленов), игум., 2020].

Тема «духовного воскресіння» душі за життя, також є ключовою темою і найближчого його учня – прп. Микити Стифата. Про це нас запевняє вкотре ігумен Діонісій (Шленов) у своїй статті «Вчення про воскресіння душі у свв. Симеона Нового Богослова і Микити Стифата», яку ми можемо знайти в матеріалах Другої міжнародної патристичної конференції Загальноцерковної аспірантури і докторантури імені святих Кирила і Мефодія. В даній статті, як ми пересвідчуємося з її назви, ігумен Діонісій наводить ряд як позитивних, так і заперечних прикладів святих Отців Церкви та самого прп. Симеона, про можливість воскресіння людини при житті, воскресіння, яке в деяких місцях

своїх текстів називає «містичним». Також дослідник вказує на цікавий факт того, що Симеон Новий Богослов разом із своїм учнем преподобним Микитою Стифатом в XI столітті стали одними з перших, хто реанімував вчення про прижиттєве воскресіння і надали йому нового дихання [Преподобный Симеон Новый Богослов и его духовное наследие, 2017, с. 341].

Таким чином духовне воскресіння – це не тільки діяльне подолання своєї смертності, що полягає в реальному відновленні втраченого зв'язку людини з Богом, а скоріше високий стан богопізнання, боговидіння, боговідчуття, який досягається за життя святими, вірними чадами Церкви, тобто нами. Всі ми є покликаними до цього блаженного духовного воскресіння душі, внаслідок якого виходячи з вчення прп. Симеона Нового Богослова людина з чистою душею може достойно зустріти Всезагальне Воскресіння та кінцевий Суд, який буде очолювати Господь наш Ісус Христос. Бо тільки Йому найперше відомі всі справи людини. І Суд цей буде кінцевим одкровенням Бога людству, бо за мірою чистоти життя людини буде визначено її стан перебування: рай чи пекло.

3.3. Участь душі у Всезагальному Божому Суді

В процесі нашого дослідження ми поступово переконуємося в тому, що земне життя людини – це постійна боротьба добра і зла. Історія людства супроводжується війнами. Звичайна земна радість сусідствує зі скорботами і хворобами. Праведники і грішники живуть поруч. Ми також спостерігаємо, що часто грішники благоденствують, а праведники страждають. Нерідко ми бачимо, як зло перемагає, а добро терпить поразку. Люди за добро платять злом. Скільки людей навколо нас страждає від несправедливості й жорстокості. Через це люди часто запитують: невже так і далі буде продовжуватися вічно? І чому в світі існує скільки несправедливості?

Знову ж таки Священне Писання дає адекватну конструктивну відповідь на це запитання пишучи, що добро і зло не будуть існувати разом вічно. Цей порядок зміниться на Страшному Суді як написано в Писанні: «Коли ж прийде

Син Людський у славі Своєї і всі святі ангели з Ним, тоді сяде на престолі слави Своєї, і зберуться перед Ним усі народи; і відділить їх одних від одних, як пастир відділяє овець від козлів. І поставить овець праворуч Себе, а козлів – ліворуч. Тоді скаже Цар тим, які праворуч від Нього: прийдіть, благословенні Отця Мого, успадкуйте Царство, уготоване вам від створення світу. Бо голодував Я, і ви дали Мені їсти; спраглим був, і ви напоїли Мене; був подорожнім, і ви прийняли Мене; був нагим, і ви зодягли Мене; був недужим, і ви відвідали Мене; у в'язниці був, і ви прийшли до Мене. Тоді скажуть Йому праведники у відповідь: Господи! Коли ми бачили Тебе голодним, і нагодували? Або спраглим, і напоїли? Коли ми бачили Тебе подорожнім, і прийняли? Або нагим, і зодягли? Коли ми бачили Тебе недужим або у в'язниці, і прийшли до Тебе? І Цар скаже їм у відповідь: істинно кажу вам: зробивши це одному з цих братів Моїх менших, Мені зробили. Тоді скаже їм тим, які ліворуч від Нього: ідіть від Мене, прокляті, у вогонь вічний, уготований дияволу і ангелам його. Бо голодував Я, і ви не дали Мені їсти; спраглим був, і ви не напоїли Мене; був подорожнім, і не прийняли Мене; був нагим, і не зодягли Мене; недужим і у в'язниці, і не відвідали Мене. Тоді їм вони скажуть Йому у відповідь: Господи! Коли ж ми бачили Тебе голодним, або спраглим, чи подорожнім, або нагим, або недужим, або у в'язниці і не послужили Тобі? Тоді скаже їм у відповідь: істинно кажу вам: не зробивши цього одному з менших цих, Мені не зробили. І підуть ці на вічні муки, а праведники в життя вічне» (Мф. 25 : 31-46) [Патріарх Філарет, 1999, с. 353-354].

З наведеної цитати євангеліста Матфея помічаємо, що для праведників цей день буде сповненим нескінченної радості, а для грішників і недбайливих, буде зовсім неприступним і невидимим. Тому що вони, коли жили в теперішньому житті, не потурбувалися очиститися, щоб побачити світло слави Господа і Його прийняти усередину себе [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 482]. Страшний Суд буде остаточним торжеством добра і правди! Так, нерозкаяні грішники матимуть заслужену відплату. Але для людського роду це навпаки радісний день – день перемоги добра над злом, правди – над неправ-

дою. Все людство неминуче буде присутнє там, – і не простими, сторонніми спостерігачами, а неодмінними його учасниками. Кожен з нас постане там як підсудний – підсудний, але не обов'язково засуджений. Це буде Божий Суд, а це означає – справедливий суд, суд безсторонній. Кожен від своїх справ або уславиться, або посоромиться.

Від кожного з нас вимагатиметься докладний звіт за все наше земне життя, за кожен його мить – звіт не лише за діла і слова, а й за найпотаємніші думки і почуття. Жоден таємний помисел, жодна прихована мрія, як би ретельно ми не таїли їх навіть від самих себе, – ніщо не сховається від всевідання Божого. Слово Боже і власна совість – ось хто буде обвинувачувати нас на цьому суді, – звинувачувати невблаганно і неупереджено [Патріарх Філарет, 1999, с. 353-354]. Будь-яке зло, в якому людина з усією щирістю не покалася на сповіді, всякий прихований гріх, усяка нечистота душі – все це буде виявлено на ньому як написано: «Нема нічого таємного, що не стало б явним, і нічого не буває захованого, що не виявилось б», – каже Христос (Мк. 4:22) [Иларион (Алфеев), иеромон., 1996, с., 247].

Христова Церква через її вчителів цей день називає «Днем Господнім» Так висловлюється про нього апостоли Павло і Петро (2 Пет. 3: 10) називаючи його «днем Господа нашого Ісуса Христа» (1 Кор. 1: 8), «днем Христовим» (Филип. 1: 10), «днем, в який все виявиться» (1 Кор. 3: 13). Подібно ж як євангеліст Іоанн також називає його днем Суду (1 Ін. 4: 17).

Згідно Нікео-Царгородського Символу віри, Страшний Суд буде судити у славі Господь наш Ісус Христос як написано: «Бо Він ради нашого спасіння зійшов з небес, і воплотився від Духа Святого і Марії Діви, і став чоловіком. І розп'ятий був за нас при Понтії Пилаті, і страждав, і був похований. І воскрес на третій день, як було написано. І вознісся на небо, і сидить праворуч Отця. І знову прийде у славі судити живих і мертвих, і Царству Його не буде кінця» [Молитовник, 2011, с. 10]. За що Господь буде нас судити? Судити буде за гріхи, так як через них людина у містичному плані уподібнюється сатані, хоча вона і не розуміє цього розумом [Чернышев В. М., 2014, с. 206]. Тому «Кому ж

як не Йому, Всемогутньому Богу, судити нас, Тому, Хто знає всі наші вчинки, слова і навіть думки» – говорить в одній із своїх проповідей Патріарх Філарет [Патріарх Філарет, 1999, с. 348-349].

Вчення святого Симеона Нового Богослова про Страшний Суд, яке ми будемо розглядати в даному підрозділі побудоване традиційно для нас на книгах Священного Писання та незмінному вченні Церкви. На цьому постійно акцентує нашу увагу у своєму «Творінні» преподобний отець Симеон, як от наприклад у 43-му «Гімні». В ньому він детально описує той Страшний Суд, на якому буде обиратися доля всього людства. Ось, що святий пише на рахунок цього: «Суд буде звершуватися так як заповів Христос у Писанні. Крім цього Він буде відділяти вірного від невірного, покірного від непокірного, дбайливого від недбайливого. І в такий спосіб будуть відділені праведні від неправедних, люблячі нині світ цей від боголюбців, жорстокосердих від благосердних і милостивих. Самі люди майже стануть суддями своїх власних діл» [Симеон Новий Богослов, прп., 2014, т. 2, с. 328].

Далі говорячи про Страшний Суд в одному зі своїх «Слів» преподобний отець запевняє нас, що ніхто не знає ні дня ні години цього дійства: тріумфу для праведників і падіння для грішників. Так як «для людини, яка творила Божественні справи протягом усього всього життя, їй як наголошує – преподобний Симеон Новий Богослов – нема чого боятися, так як такі будуть перебувати у світлі вічних благ. Відповідно, хто ж перебував весь час у злі, ті отримають покарання. Посередині між ними буде велика прірва, яка буде розділяти одних від одних (Лк. 16: 26). Прірва ця посередині, буде більш жахлива, ніж усяке катування і муки людини. З неї вже не можна буде вийти і перейти до землі праведних. Хто буде перебувати і цій ямі загибелі, бажатимуть краще обернутись у попіл, ніж там вічно страждати» [Симеон Новий Богослов, прп., 2014, т. 2, с. 252]. Владика Христос скаже: «Скільки раз Я звіщав волю Свою вам, через пророків, апостолів і інших рабів Своїх? Скільки Я навчав вас Сам, відкриваючи вам істину.... Говорив, а ви

насміхалися і не виконували цього, інші навіть і слухати не хотіли... Як ви не шанували Мене, так і Я не потурбуюся за вас. Відійдіть від Мене, які чините гріх, відійдіть!». Отож наприкінці осуджені будуть отці – отцями, раби і свобідні – рабами і свобідними, багаті і бідні – багатими і бідними... просто сказати, що всякий грішник у страшний день Суду побачить навпроти себе подібного до себе праведника, тобто цар – царя, блудник, який не покався, – блудника, який покався...; і згадає, що він також був людиною, який мав і душу і тіло і все інше..., але не хотів наслідувати його. І не буде йому що сказати на захист собі... Коли грішники, які перебувають в пеклі, побачать у Царстві Небесному праведних, їм стане соромно, подібно до багача, який перебував у вогоні, і побачивши бідного Лазаря, який покався і перебував на лоні Авраама. «І підуть на вічні муки, вічні тому, що там не буде вже смерті» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 565-594. Слово 66].

Дійсно! Такі люди, як повідомляє вище нам святий Симеон, достойні багатьох сліз і ридань. І місце в яке вони потраплять, навіть важко уявити [Симеон Новий Богослов, прп., 2014, т. 2, с. 254]. «Тому що, вони живучи, не розуміють який вирок собі приписують, уподібнюючись безсловесним тваринам, накликають на себе погибель і самі себе обманюють» – зустрічаємо ці рядки у 27-му «Гімні» [Симеон Новий Богослов, прп., 2014, т. 2, с. 252]. І шкода, що не кожна людина розуміє сенс всього цього сказаного – доповнює сказане прп. Симеоном в своїй статті «О смерті» сучасний російський богослов Андрій Кураєв. Описуючи майбутній Суд Божий, в наведеній для прикладу нами статті, її автор диякон Андрій (Кураєв) наголошує на тому, що людина стоятиме перед Лицем Господа в стані абсолютної відповідальності і безвихідності. Так як нічого від Нього втаїти в той час вона вже не зможе. «Що це таке, я не знаю – відповідає отець Андрій, – і навряд чи хто-небудь з православних богословів наважиться дати на це питання відповідь, так як це дійсно важко уявити?» [Андрей Кураев, протд., 2020]. Так як не має скорботи і суму, немає хвороби і муки, які б могли порівнятися з тими, які випробують

душі людей тоді на собі – завершує сказане 52-ге «Слово» прп. Симеона Нового Богослова [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 453].

Проте, Православна Церква, ґрунтуючись на непохитних підвалинах Слова Божого, у суворій відповідності з переданням святих отців і вчителів, з великою вірою визнає, що навіть і до грішників Господь проявить Свою невичерпну глибину любові й милосердя [Патріарх Філарет, 1999, с. 358]. Бо за своє коротке життя, людина хоча й багато падає в гріходіяннях, проте має змогу, безліч раз покаятися й задуматися над своїми вчинками. І Господь як Милостивий Отець, не дасть загинути своєму творінню, яке весь час безперестанно потерпає від спокус і пристрастей.

Тому святий Симеон Новий Богослов просить нас усіх: «Якщо знаєте за собою, що зробили щось зле і в чому-небудь согрешили і гріхами своїми уразили і умертвили свої душі, потурбуйтеся від цієї ж години виправитися, покажіть достойне гріхів ваших покаєння» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 591-592], так як воно необхідно для всіх, бо усі ми згрішили проти Нього [Василій (Кривошеин), арх., 1980, с. 63]. Якщо ж у цьому житті ми будемо судимі таким судом (покаєнням), то в майбутньому «по цьому буде видно, що ми Його ученики» (Ін. 13: 35) [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 711].

Святий Симеон цитуючи апостола і євангелиста Іоана Богослова у 29-му «Слові» переконує нас у тому, що хто всіляко намагається дотримуватися Божественних заповідей, той вже може називатися святим ще при житті і в якійсь мірі перебувати у Дні Господньому. Продовження цієї думки прп. Симеона ми знаходимо в 57-му його «Слові»: «Хто стає синами цього Світла і синами майбутнього дня..., для них День Господній ніколи не настане, тому що вони в Ньому завжди і постійно. Адже День Господній настане для тих, які перебувають у темряві пристрастей і люблять блага світу цього. Для них явиться він несподівано і покажеться їм страшним, як вогонь, якого неможливо терпіти» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 480]. У згаданому 57-му «Слові» преподобного отця йдеться також ідеться про те, що День Господній

називатиметься днем Суду не тому, що на ньому має відбутися суд. Навпаки «в той момент Господь наш Ісус Христос має засяяти тоді сяйвом Божества, і виблискуванням Владики закритється це чуттєве сонце, так що його зовсім не буде видно, потемніють зорі... І буде один Він – і день разом, і Бог, Бог буде в усьому, а для грішників це буде пеклом... Тому горе тим, – твердить преподобний Симеон, – які говорять: “Коли прийде День Господній?” – і не намагаються зустріти його тут, у цьому житті, бо прищестя Господнє і прийшло, і приходять завжди у вірних і присутнє в усіх хто бажає цього» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 482].

Таким чином, можна ствердити, що вчення про урочисте з'явлення Христа у славі, про День Господній поєднане в прп. Симеона з його вченням про свідоме споглядання Христа вже у цьому житті. Для одних (святих) він вже настав, для других (праведників) буде лише утвердженням їх прославленого стану, а для третіх (грішників) стане Днем Суду, бо вони відмовляючись від Бога, не зможуть терпіти це Божественне Світло [Лесняк В. Г., прот., 1993, с. 167] подібно людині, яка живе довго в землянці, і коли випадково побачить світло, то одразу ховається, бо не може дивитися на нього: «Так і душа, замкнена звідусіль в почуттєве, якщо вигляне умом своїм, немов через вікно, у позачуттєве, то осяюється сіянням заручин суцього в ній Святого Духа, але, не витримує блиску Божественного неприкритого Світла, зараз же починає тремтіти умом своїм, ховається в себе та тікає неначе до якоїсь темної хати під покров почуттєвого й людського» [Симеон Новий Богослов, прп., 2012, т.10, с. 35]. «Дім душі людини (який теж є Божий) чесний більше рукотворного храму, – неодноразово зауважує святий отець Симеон Новий Богослов, – має бути увесь у духовному світлі, тобто в ньому повинні світити всі духовні чесноти, будучи запалені Божественним вогнем благодаті, і освітлювати всього себе так щоб у душі не залишалось жодного містечка неосвітленого» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 331]. Тому, преподобний отець, водночас дивуючись тому, що «яким чином душа, будучи душа вся нематеріальна і маючи розумне око світла, користується, однак, чуттєвим образом і тілесними

очима. Будучи невимовним образом утримувана посередині нетлінного і тлінного, одним вона тягнеться вниз, до задоволень і пристрастей, іншим же, окриляючись до неба, змушується перебувати там. Однак принижується і знову гаряче прагне завжди підноситися, бажаючи від видимого сходити на небо» [Симеон Новий Богослов, прп., 2014, т. 2, с. 335]. Це «приниження і піднесення» відбувається згідно преподобного отця Симеона Нового Богослова, за допомогою людської совісті, яка є «скринєю душі людини і її внутрішнім голосом», що дозволяє визначати цінність власних вчинків [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 482]. Також отець зазначає, що совість не соромиться людину, викриває її, і говорить тільки справжню істину: «І якщо хочеш довідатися, яке твоє життя і який стан будеш мати в майбутньому віці, то запитай її: чи любив ти світ, чи Богу віддавав перевагу над світом, чи шукав ти слави людської або жадав слави Божої – цього всього ти дізнаєшся, запитавши самого себе» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 391].

Виходячи з наведених прикладів прп. Симеона Нового Богослова, коментарів архієпископа Василя (Кривошеїна) та диякона Андрія (Кураєва), День Господній настане лише для грішників і він буде моментом прозріння: ті, хто були впевнені у своєму спасінні, раптом виявляться засудженими, а ті, які, можливо, не зустріли Христа в земному житті («коли ми бачили Тебе?»), але були милосердними до своїх ближніх, виявляться врятовані [Иларион (Алфеев), иеромон., 1996, 247-248]. Також прп. Симеон доповнює: «Багато із братів наших виявляться такими, що стоятимуть праворуч Бога у славі великій, а багато виявляться такими, що стоятимуть ліворуч і будуть засудженими» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 589], не маючи змоги сприймати благодать Божественного Світла. Відповідно для святих, які уже спілкуються з Богом, це буде лише утвердженням їх прославленого стану. Вони житимуть на образ Бога-Тройці, будуть бачити одне одного, як Отець бачить Сина, Син – Отця, і кожен з них буде просвітлений в міру їхньої віри і їхніх справ, їхньої надії та їхньої любові, в міру очищення та осяяння Святим Духом. І настане нове небо і нова земля, все творіння стане духовним, буде творіння таким, яким

було Христове тіло після воскресіння, і Христос буде в усьому. Ось такі високі думки закладені в писаннях преподобного отця Симеона Нового Богослова, що викладені в дусі православ'я та святоотцівської соборності, з якої кожен із нас повинен зробити аналіз всього свого, хоча і короткого, проте відповідального життя.

РОЗДІЛ 4. СВІТ ТА ЛЮДСТВО ПІСЛЯ БОЖОГО СУДУ: ВІЧНЕ БЛАЖЕНСТВО У РАЮ ЧИ СТРАЖДАННЯ В ПЕКЛІ?

3.1. Рай. Царство Небесне

Виходячи з висновків минулих розділів переконуємося в тому, що Друге Пришествя Христове, воскресіння тіл, предстояння людей на Страшному Суді і остаточне рішення їх подальшої вічної долі – все це закінчується раєм або пеклом. Так праведники успадкують рай, вічне блаженне життя, а грішні відповідно – пекло [Иерофей Влахос, митр., 2020]. Для людини, яка переходить з тимчасовості у вічність, прп. Симеон, так само як і вся повнота Церкви Христової виділяє два шляхи загробної долі людини – шлях раю (пербування з Богом) і шлях пекла (разом з ангелами сатани). Найчастіше цю тему преподобний отець яскраво розкриває в 45-му, 52-му, 82-му «Словах» та 2-му і 27-му «Гімнах» свого «Творіння». Зокрема в 82-му «Слові» він пише, що «Перед нами перебувають дві протилежні межі – життя і смерть, і два світи – теперішній, видимий і тимчасовий, і майбутній, невидимий і вічний, і двоє протилежних між собою діючих в цих світах – Бог і диявол, тобто рай і пекло» [Симеон Новий Богослов, прп., 2014, т. 2, с. 19]. Оскільки «багато осель» у Отця нашого Небесного, відповідно кожен отримає «обитель» відповідно до тієї, яку він надбав ще при земному своєму житті [Как описывается рай в Священном Писании?, 2020].

Прп. Феодор Студит у своїх писаннях щодо цього наголошував: «час даний людині, потрібно використовувати максимум з користю. Так як наші життя дні біжать, наче на конях. І час, немов якесь колесо, що крутиться: одних вводить через народження, а інших виганяє через смерть. Старих перед молодими, молодих перед старими, батьків перед дітьми і дітей перед батьками. Разом усякого віку, тому що так Бог установив, щоб, не знаючи дня смерті, ми завжди були готові до відходу» [Феодор Студит, прп., 2019]. І цей час, який даний для людини, є часом випробувальним, який святий Симеон називає «часом трудів, часом посіву, а майбутній – часом вінців, і часом

збирання плодів» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 253-254]. У кожного з нас після попереднього Божого суду і після Страшного суду наприкінці віків буде своя, індивідуальна доля, – доля, яка буде залежати від того, як ми провели своє земне життя [Мельник В.М., 2015, с. 224]. І лише тільки людина сама вправі обрати собі шлях, по якому вона буде іти. Шляхом гріха, який веде до загибелі, чи життя – вічного перебування з Богом [Мацола А., 2015, с. 75].

Без сумніву можна сказати, що тема раю і пекла є однією із самих основних тем Священного Писання [Иерофей Влахос, митр., 2020] і особливо преподобного Симеона Нового Богослова. Священне Писання, а також Творіння прп. Симеона вказують людині про різну опісля особистого Божого суду і після Страшного суду індивідуальну долю: рай і пекло! [Мельник В.М., 2015, с. 224]. Тобто, ті християни, які провели своє земне життя благочестиво, або очистили себе від гріхів щирим каяттям, сповіддю перед батьком духовним і виправленням себе, успадковують разом зі світлими Ангелами вічне блаженство (рай). Нечестиві ж, тобто невіруючі в Христа, злочестиві, тобто єретики, і ті з православних християн, які проводили життя в гріхах чи впали в будь-який смертний гріх і не вилікували себе покаєнням, успадковують вічні муки (пекло), разом з занепалими ангелами сатани [Игнатий (Брянчанинов). свт., 2010, 130-135].

Тому головне завдання, яке завжди стоїть перед сучасною людиною – це «плакати і ридати, та не давай очам сну зовсім, перш ніж закриються для нас ворота життя і тутешнього видовища» [Симеон Новий Богослов, прп., 2014, т. 2, с. 397]. І такі згідно думки прп. Симеона в останню годину смерті отримають від Господа свідчення, що помилувані Ним, відходячи в радості і веселості до райських осель» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 279].

«Рай» (paradeisos) – сад, де Бог помістив людину; цим же словом у давній церковній традиції називали майбутнє блаженство людей, викуплених і

врятованих Господом нашим Ісусом Христом. Воно іменується «Царством Небесним», «життям майбутнього віку», «восьмим днем», «новим небом», «небесним Єрусалимом». Святий апостол Іоан Богослов говорить: «І побачив я нове небо і нову землю, бо перше небо і перша земля минули, і моря вже нема. І я, Іоан, побачив святе місто Єрусалим, новий, що сходив від Бога з неба, приготований, як наречена, прикрашена для чоловіка свого. І почув я гучний голос з неба, який говорив: ось, скинія Бога з людьми, і Він буде жити з ними; вони будуть Його народом, і Сам Бог з ними буде Богом їхнім. І витре Бог усяку сльозу з очей їхніх, і смерти не буде вже, ні плачу, ні крику, ні недуги вже не буде, бо колишнє минуло» (Одкр. 21:1-5). Можна стверджувати, що цей опис раю святим апостолом і євангелистом Іоаном Богословом є найранішим в християнській літературі [Иларион (Алфеев), иеромон., 1996, 257].

«О вічне Царство! – вигукує в своїй книзі професор Васіліадіс Ніколаус. До нього звернені святі надії і прагнення нашого серця; до нього спрямовані всі наші священні бажання. Це вища мета наших подвигів в чесноти. А за ним ми відчуваємо ностальгію з тих пір, як були вигнані з земного раю. Тепер до нього, плачучи і радіючи ми поспішаємо з тих пір, як Господь переможно зійшов на небеса. Ми поспішаємо до того істинного упокоєння, щоби ввійти до спокою вже увірувавши (Євр. 4: 3). Бо тут ми сіяли зі сльозами? Там ми будемо пожинати з радістю (Пс. 125: 5)» [Василиадис, 1998, с. 544].

Це все відбувається і буде відбуватися впродовж віків завдяки заслугам нашого Спасителя – Христа, Який Своїм Втіленням кожній людині дав можливість спілкуватися з Ним, і саме найголовніше – мати вічне життя. Завдяки спасенних заслуг Христа, людина таким чином після своєї кончини, має можливість знову оселитися в раю, який згідно дослідження сучасного богослова митрополита Ієрофея Влахоса буде уже не таким, яким він був в часи існування Адама і Єви [Иерофей Влахос, митр., 2020].

Що означає це висловлювання митрополита Ієрофея, що рай буде уже «не таким»? Саме в даному випадку він наголошує на тому, що часто наше

людське уявлення про рай зводиться до буквального розуміння розповіді про Едем, від чого остерігає у своєму листі (6.8.) софіста Григорія учень прп. отця Симеона – Микита Стифат. В ньому він до нього звертається таким чином: «під раєм треба розуміти той рай, в який увійшов, будучи вражений апостол Павло, в якому почув невимовні слова, і якого ти не збагнув, обдумуючи Божественне Писання згідно з буквою. Прп. Микита наполягає в «4-тій Главі» трактату, що ми не маємо потреби в тому чуттєвому раї [Никита Стифат, прп., 2011, с. 63], водночас в листі (6.7.) доповнюючи і підкреслюючи, що: «Божественне Писання ніде не згадує, що Христос увійшов в чуттєвий рай». Тому в наступному своєму листі він закінчує сказане говорячи: «Важливо, що нашим змішанням від плоті Він зійшов на Небеса, де і зараз знаходяться всі святі. Цей (рай) ж є понад неба небес, де праворуч Отця перебуває Син, Який іпостазував (υποστησάμενος) в іпостасі Себе Самого наше єство» (лист 6.8.) [Никита Стифат, прп., 2011, с. 121].

Саме таке розуміння раю, яке доносять до нашої уваги митрополит Ієрофей і преподобний отець Микита і є кінцевою метою, до якої призначена кожна людина. Тому, якщо ми таким чином розуміємо термін «рай», тобто не тільки в історичному чи буквальному сенсі, а більш в широкому – як ціль, яку людиною необхідно досягнути своїм духовним зростанням, то тільки так ми можемо виконати своє особисте призначення, яке у першу чергу полягає в пізнанні істинного Бога і правильному віруванні у Нього та життям за цією вірою, під якою розуміється: любов до Бога і людей, яка поєднується з творенням добрих справ [Серафим Слобідський, прот., 2006, с. 444].

За вченням більшості Отців Церкви, райський сад, про який ітиметься мова далі – це не просто місцезнаходження першої людини, а символ особливої близькості до Бога і дарів Божих до людини [Ким О. С., 2020]. Також і святий Симеон Новий Богослов понад тисячу років тому назад у своєму вченні про «рай» подібно до загальної думки Церкви відводить нашу уяву від формально-історичного його розуміння як тільки Едемського саду, який як він вказує на

початку віків був Богом насаджений у видимих для нашого ока дарами природи: полях, лісах, ріках, квітах і т.п [Как описывается рай в Священном Писании?, 2020].

Святий Симеон висловлює думку, що рай створений після людини, і в першу чергу він є прообразом майбутнього, прообразом Царства Небесного, куди покликані всі чада Божі. В «Слові» 45-му він говорить: «Але чому Бог не влаштував раю в сьомий день, а насадив на сході вже після того, як скінчив всяке інше творіння? Тому, що Він, як Провидець усього, все творіння влаштував у порядку і благопристойній послідовності; і сім днів визначив, щоб були на образ віків, що мали пройти згодом, у часі, а рай насадив після тих семи днів, нехай буде на образ майбутнього віку» [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 358].

Це блискуче також змальовується в 52-му «Гімні»: «Ти показав мене іншим раєм у видимому: в чуттєвому – мисленим, мисленим же з почуттям (і іншим духом), тому що Ти з'єднав з душею (моєю) іншого Духа Твого Божественного, Якого і вселив в утробу мою» [Симеон Новий Богослов, прп., 2014, т. 2, с. 369]. Крім того варто зазначити, що і Сам Господь розуміє під словом «рай» не стан Адама до гріхопадіння, а скоріше місце, яке раніше не було готове. Отже, як ми переконуємося – це не той колишній рай, а щось зовсім інше. Це твердження підтверджується словами Спасителя до учнів: «пиду і приготую вам місце» (Ін. 14 : 30). З цього ми можемо зрозуміти, що преподобний Симеон Новий Богослов пропонує нам спочатку розглянути його духовний зміст, поступово відводячи нас від буквального сенсу його розуміння як такого [Ким О. С., 2020].

Цю думку прп. отця також підтримує митрополит Іларіон (Алфеев) в своїй книзі «Таїнство віри» говорячи: «Рай є не стільки місце з різними «обителями» і «чертогами», скільки як стан душі; як пекло є стражданням, де нема Божественного світла» [Иларион (Алфеев), иеромон., 1996, 257].

Після смерті прп. Симеона Нового Богослова – згаданий нами учень та продовжувач богословських поглядів його школи прп. Микита Стифат закликав вступити «в розумовоосяжний рай». Будучи посвяченим святим Симеоном в усі таїнства духовного «любомудрія» Микити Стифат говорив, що «рай» розташований всередині кожної людини, будучи насадженим Творцем одночасно з матеріальним, який як ми розуміємо, підноситься над усією Землею і цим грішним світом («Трактат про рай», 3) [Соколов М. Н., с. 59]. У вченні про рай прп. Микита Стифат крім свого духовного батька Симеона Нового Богослова також наслідує св. Іоана Дамаскіна, який щодо раю висловлює свої думки так: «Деякі уявляли собі рай чуттєвим, інші – духовним. Мені ж здається, що, відповідно до того, як людина була сотворена разом і плотською, і духовною, так і священніший її уділ був одночасно і чуттєвим, і духовним, і мав дві сторони; бо тілом людина, як ми сказали, перебувала в божественному і прекрасному місці, душею ж жила в місці незрівнянно вищому і незрівнянно прекраснішому, маючи житлом Бога, Який перебував у ній» [Іоан Дамаскін, прп., 2010, с. 132].

Ще раніше більш конкретно про «рай» в духовному сенсі говорив у IV столітті преподобний Єфрем Сирин, який намагався вберегти нас від буквального його розуміння пишучи: «За описом раю можна подумати, що він земний; за силою своєї він духовний і чистий. Якби Сам Творець Едемського саду не дав назви йому, запозиченими від нашого світу, то яким чином ми б могли уявити своїм розумом його незвідані світи»? Цим твердженням, він вказує на те, що рай як сутність небесного блаженства, для нас він, в якійсь мірі є недосяжним і незрівнянним із тим раєм насолоди, в якому жили Адам і Єва [Єфрем Сирін, прп., 2014, т 3, с. 216].

Вираз «рай насолоди» (або: радості, духовної милості – ο παράδεισος της τρυφης) в церковній писемності як ми зрозуміли зазвичай означає той рай, звідки були вигнані перші люди, які порушили заповідь Божу, тобто Едему: «І насадив Господь Бог рай у Едемі на сході, і примістив там людину, яку

створив» (Бут. 2: 8). «Витоки цього виразу, за думкою дослідників, походять від Філона Олександрійського, згідно з яким для проживання людини Бог насадив рай, тобто чесноту; місце раю – Едем (насолада), бо чеснотам властива радість». Пізніше Климент Олександрійський також тлумачить слово «Едем» як «насолада» (τρυφή), розуміючи під нею «віру», якої позбулася перша людина, переступивши заповідь» [Творения древних отцов-подвижников, 2012, с. 258].

Але як ми бачимо не такий рай розуміють згадані нами святі Отці Церкви такі як прп. Микита Стифат, прп. Іоан Дамаскін, прп. Єфрем Сирін і також в тому числі й прп. Симеон Новий Богослов. У порівнянні з красою і світозарністю того раю, якого заслуговує кожен праведник та який описують преподобні отці, наша земля є «похмурою темницею», і світло сонця в порівнянні з трипостасним Світлом, подібне маленькій свічці [Как описывается рай в Священном Писании?, 2020]. Людиною красу цього раю не можливо описати в повній мірі, подібно апостолу Павлу, який «знаходячись на третьому небі, бачив і чув те, чого людська природа не може виразити в слові». Той рай знаходиться поза сферою наших чуттєвих речей [Труди КДА., 2013, с. 159]. З цього можна зрозуміти, що навіть ті висоти богоспоглядання, на які сховався преподобний Симеон за життя, в порівнянні з майбутнім блаженством людей в раю – все одно, що небо, намальоване олівцем на папері, в порівнянні зі справжнім небом [Как описывается рай в Священном Писании?, 2020].

Тепер ми усвідомлюємо, чому святі подвижники надавали таке значення точному з'ясуванню сенсу раю? Погляд преподобних отців Східної Церкви на мету аскетичного подвигу християнина загальновідомий – це обоження, тобто успадкування Царства Божого, а не повернення в первісний рай. А це, як показує святий Симеон Новий Богослов у своїй творчості, принципово різні речі. З такої точки зору розмова про рай переходить з області біблійної історії в область аскетичної, де під аскетикою розуміються особисті практичні духовні подвиги подвижника. І подвиги ці увінчуються спасінням, тобто перемогою самого подвижника над пристрастями та власними немочами [Ким О. С., 2020].

Якщо ми дослідимо життя та творчість Симеона Нового Богослова, то побачимо, що навіть серед його сучасників, зустрічалися люди, які сподобилися побувати в цьому блаженному місці. В їхніх святих житіях ми знаходимо безліч описів цього раю. Преподобна Феодора, преподобна Єфросинія Суздальська, святий Андрій Юродивий та деякі інші святі були, подібно до апостола Павла, «взяті до третього неба» (2 Кор. 12: 2) і споглядали райське блаженство. Ось що говорить про рай святий Андрій (X ст.): «Я побачив себе в раю прекрасному і дивовижному, і, захоплюючись духом, міркував: «що це?.. як я опинився тут?..» Я бачив себе вдягненим в світле вбрання, ніби виткане з блискавок; вінець був на голові моїй, сплетений з великих квітів, і я був оперезаний поясом царським. Радіючи цій красі, вражений розумом і серцем несказанної благодаті Божої, я ходив по ньому і веселився. Там були багато садів з високими деревами: вони коливалися своїми вершинами і звеселяли око, від гілок їх виходили великі пахощі... Неможливо ті дерева уподібнити жодному земному дереву: Божа рука, а не людська посадила їх. Птахів у цих садах було незліченна кількість... Побачив я також і велику річку, що тече посеред (садів) і їх наповнює. На іншому березі річки був виноградник... Дихали там з чотирьох сторін вітри, від дихання яких коливалися сади і шелестіло листя... Після цього ми увійшли в дивний вогонь, який нас не опалював, але тільки освічував. Я почав жахатися, і почав керувати мною ангел, який промовив до мене подавши мені руку, кажучи: «Нам необхідно зійти і ще вище». Із цим словом ми опинилися вище третього неба, де я побачив і почув безліч небесних сил, які співали і славословили Бога...(Зійшовши ще вище), я побачив Господа мого, як колись Ісая-пророк, який сидить на високому та піднесеному престолі, оточеного серафимами. Він був одягнений в світлий одяг, лице Його сяяло невимовним світлом, і він з любов'ю поглянув на мене. Побачивши Його, я впав перед Ним на обличчя моє... Яка ж радість від побаченого мене охопила тоді, радість, яку неможливо висловити, так що і нині, поминаючи це бачення, сповнююся невимовної насолоди». Також і преподобна Феодора бачила в раю «прекрасні оселі, які приготовлені для тих, хто любить Бога», і чула «голос радості і

веселощів духовних». І цей наведений опис раю наголосимо – є лише спробою висловити людською мовою те, що є невимовним і перевершує людський розум [Иларион (Алфеев), иеромон., 1996, 257-259].

З усього сказаного та переліченого можна ствердити, що описаний прп. Симеоном та зокрема прп. Єфремом Сиріним рай є далеким від поглядів та недосяжним для людського ока, і наважитися зобразити його можна хіба що тільки в порівняннях, так як наша грішна природа є безсилою перед могутністю і величчю Бога і Його створеного світу [Єфрем Сирін, прп., 2014, т 3, с. 218]. «Хто в змозі перерахувати краси раю? Прекрасний устрій його, блискуча кожна частина його, просторий рай для тих, які живуть в ньому, світлі палати його; джерела його тішать своїми пахощами, але коли виливаються вони до нас, втрачають свої пахощі на нашій землі, бо отримують смак земний, придатний для нашого пиття». «Неможливо і подумки уявити собі образ цього величного і піднесеного саду, на вершині якого перебуває слава Господня. Око якого розуму в стані буде розглянути той сад, чи вистачить сил досліджувати його, і зору – хоча б досягти його поглядом? Багатство його незбагненне!» [Єфрем Сирін, прп., 2014, т 3, с. 220-221]. Це яскраво описує також і 45-те «Слово» преподобного отця Симеона, яке свідчить, що всі ті, хто буде знаходитися там, будуть бачити і знати один одного. В ньому «праведники засяють, як сонце» (Мф. 13:43), уподібняться Богу (1 Ін. 3: 2) і пізнають Його (1 Кор. 13:12), а Христос буде бачити і наповнювати всіх [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 393-394].

Виходячи зі слів преподобного отця Симеона Нового Богослова, ми вкотре переконуємося в тому, що всі образи раю, які зустрічаються в його житійній літературі – поля, ліси, річки, палаци, птиці, квіти і т.д., – є лише символами того майбутнього блаженства. Тому визнаючи, що людина не може уявити в повній мірі блаженного райського життя, святий отець Симеон у своїх писаннях завжди намагався наблизити його (рай) до нашого розуміння, використовуючи по можливості символи та порівняння [Труди КДА., 2013, с.

158]. І це є важливим уроком для нас: так як ми повинні говорити про небесні речі в обережних і стриманих термінах, щоб не викладати і не обговорювати божественні предмети земним і матеріальним чином [Василиадис, 1998, с. 548].

Таким чином роблячи висновок даного підрозділу акцентуємо нашу увагу на тому, що прп. Симеон у своєму вченні про рай найперше пропонує нам спочатку розглянути його духовний зміст, поступово відводячи нас від буквального (матеріального) сенсу його розуміння. За святим Симеоном людиною красу майбутнього раю не можливо описати в повній мірі. Рай за його думкою це не просто місцезнаходження першої людини, а символ особливої близькості до Бога і дарів Божих до людини. Тому переконуємося, що для кожного християнина є відкритими двері до цього вічного блаженства раю!

3.2. Пекло. Вічні муки.

У Святому Писанні про вічність майбутнього покарання для грішників ідеться неодноразово: «І багато з тих, що сплять у поросі землі пробудяться, одні для життя вічного, інші на вічну наругу і посоромлення» (Дан. 12: 2); «Тоді скаже Цар тим, які праворуч від Нього: прийдіть, благословенні Отця Мого, успадкуйте Царство, уготоване вам від створення світу. Бо голодував Я, і ви дали Мені їсти; спраглим був, і ви напоїли Мене; був подорожнім, і ви прийняли Мене; був нагим, і ви зодягли Мене; був недужим, і ви відвідали Мене; у в'язниці був, і ви прийшли до Мене. Тоді скаже їм тим, які ліворуч від Нього: ідіть від Мене, прокляті, у вогонь вічний, уготований дияволу і ангелам його» (Мф. 25: 34-41), терплячи нескінченні муки (Пс. 9: 18). З особливою силою цю істину у своїх творах підтвердив згодом і святий отець Церкви Христової – Симеон Новий Богослов.

За його вченням грішники, подібно до праведників після своєї смерті отримують відповідне їхньому моральному достоїнству місце. Це місце він називає «пеклом». Ось, що святий отець пише в 66-му «Слові»: «Зійшовши у пекло, грішники піддаються там різного роду мукам, на противагу

праведникам, які достойно проживши своє життя, не потрапляють відразу в пекло, як це було в Старому Завіті. Тому що, будучи відродженими заслугами Ісуса Христа можуть бути виправданими, сподобавшись отримати вічну радість і заспокоєння в деякій мірі, а після загального воскресіння цілком і повністю» [с. 577. Слово 66: 4]. Дане святоотцівське бачення загробної долі людини можна охарактеризувати так: вічному раю відповідає вічне пекло, вічному бутті з Богом відповідає вічне буття без Бога – все зрозуміло і закономірно [Георгий Максимов, свящ., 2020]! Але зауважимо, що Бог не є їх творцем, бо Сам Він є раєм для святих і пеклом для грішників.

Гріх, – як пояснювали в свій час отці-каппадокійці, – відокремив людину та світ від Бога, не тому що так хотів Господь, а людина через гріх стала ворожою істотою. Все її життя це війна з Богом, хоча Бог з людиною не прагне воювати, навпаки Він спасає своє найкраще творіння. Бог ніколи не є ворогом людини, але людина стає ворогом Бога, тому що не бажає мати спілкування з Ним, водночас не беручи участі в Його благодаті. З цього випливає наступне: рай – це перебування в любові Божій, а любов Божа проявляється лише у дії благодаті Божої. Відповідно пекло є станом протилежним до любові, це страждання та муки, що «страшніші за всяке можливе покарання» [Василий Великий, свт., 2008, с. 298].

З цього нам стає зрозуміло, що вічне пекло, уподібнюється вічній любові Божій, вічному Божественному Світлу. І це дійсно є правда: не Бог створив пекло, але сама грішна людина. Бог є Світло, Бог є Любов, Він любить всіх людей і «осяває злих і добрих і посилає дощ на праведних і на неправедних» (Мф. 5: 45). «Сказати, що всі підуть в пекло, означає, що всі будуть занурені в любов Божу. Однак в залежності від стану, в якому знаходиться людина, зустрічаючи Бога, ця зустріч буде їм сприйматися або як блаженство, або як пекельні страждання» – завершує думку архімандрит Симеон (Брюшвайлер) [Симеон (Брюшвайлер), архим., 2020].

Слова прп. отця Симеона наскрізь прошиті думкою того, що скільки не існувала б Вселенна, Господь все одно в усі віки був і є Милосердним до свого

творіння. З цього випливає те, що вогонь, пекло, геєна вогненна – це всього-навсього повинно сприйматися людиною не як знаряддя тортур, але як інструмент, за допомогою якого виявляється любов Творця.

«Немає людини, позбавленої любові Божої, проте кожен, хто зробив вибір на користь зла, сам добровільно позбавляє себе Божого милосердя. Любов, яка для праведників в раю є джерелом блаженства і розради, для грішників в пеклі є джерелом муки» – пише митрополит Іларіон (Алфеев) [Иларион (Алфеев), иеромон., 1996, с., 251]. «Бог любить усіх людей, створених за Своєю подобою і образом. Проте, стоїть головна умова, яка твердить, що творіння, яке наділене Його образом, повинне у повній мірі уподібнюватися своєму Творцю у всьому. Якщо ж цього не буде, то для одних любов Творця до свого творіння буде як насолода (тих, хто жив у Бозі), для інших (хто свідомо протистоїть волі Творця) – в пеклі. Господь нагородить кожного за мірою його благодаті: грішників вона буде мучити, а праведників – радувати».

Святитель Василій Великий ще на початку віків існування Церкви Христової зазначав : «Любов своєю силою діє двояко: вона мучить грішників, як і тут трапляється одному терпіти від другого, і веселить собою тих, які дотримувалися праведності» [Василій Великий, свт., 2008, с.298]. Все це як ми бачимо пояснюється дуже просто і лаконічно: любов Божа поширюється на всіх, освячує і діє на всіх, проте загробне майбутнє особистості залежить в великій мірі від того, хто як переживав Бога у своєму житті.

Як помічаємо, митрополит Іларіон (Алфеев), будучи прекрасним дослідником творчості Симеона Нового Богослова також актуалізує, що «головною причиною попадання людини в пекло – є свідоме відлучення від Бога: “Ніхто з людей, віруючих в Тебе, Владико, – цитує митрополит прп. отця Симеона, – ніхто з тих, хто хрестився в ім’я Твоє, не стерпить цієї великої і жахливої тяжкості відлучення від Тебе, Милосердний, тому що це страшна скорбота, нестерпна, жахлива і вічна печаль. Бо що може бути гірше відлучення від Тебе, Спасителю? Що болісніше того, щоб розлучитися з Життям і жити там подібно мертвому, втративши життя, і в той же час бути позбавленим всіх

благ, тому що віддаляючись від Тебе, людина позбавляється будь-якого блага. Якщо на землі перебуваючи в тілі, – говорить преподобний Симеон, – непричетні Богу люди мають тілесні задоволення, то там, поза тілом, вони будуть відчувати одну невпинну муку”.

Проводячи аналогію та посилаючись на вище наведений текст владики Іларіона, з його посиланням на прп. отця Симеона, можна ствердити: якщо Богу не знаходиться місця в житті людини, то цим самим вона ще не померши тілесно, сама собі самотужки підписує вирок, тобто при житті починає з відчутною реальністю «дихати» пеклом, ще не попавши в нього. Вона не підозрюючи своєї майбутньої долі, сама свідомо грішучи проти волі Божої, в першу чергу помирає духовно для самого Бога, а потім вже через декілька років чи десятиліть помирає і тілесно [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 76].

І зараз, мало хто з сучасного суспільства задумується над цією актуальною проблемою всього християнського світу, яке має хибну думку, щодо того, що можна жити, грішити все життя, а потім на останок покаятися і оселитися в райських оселях. Хто ж гадає таким чином, вводячи себе в оману, той вже одною ногою є в пеклі, яке людство в більшості своїх уявленнях представляє в матеріальних образах, які ми можемо зустріти в світовій літературі як от наприклад – вогонь, холод, спрага, розпечені печі, вогняні озера і т.п. «Перелічене – як зауважує у своїй книзі митрополит Іларіон (Алфеев) – є лише символами страждання, яке походить від того, що людина відчуває сама себе віддаленою від Бога, а не Бог віддалає Себе від людини» [Иларион (Алфеев), иеромон., 1996, с., 252].

Дійсно, в усі віки існування людства, дев'яносто відсотків усіх віруючих представляли пекло абсолютно матеріальним, зовсім не здогадуючись, що воно починається вже тут на землі – в душі кожного християнина. Такі уявлення нерідко можна зустріти і в православній літературі, призначеній «для широкого читача». Так кандидат богослів'я, викладач СПбДА і С ієромонах Кирило (Зінковський) говорить, що такі уявлення є недопустимими : «Більшість святих, ніколи не вважали рай і пекло матеріальними». Також він цитує прп. Симеона

Нового Богослова, який пише: «Пекло і тамтешні муки кожен розуміє по-різному, але які вони, ніхто цього не знає» [Вопросы об аде и рае., 2020].

Подібно ж і вся повнота Церкви Христової подає тільки свої припущення, щодо тих мук, які будуть терпіти грішники в геєні вогненній, тобто в пеклі. Так святий Ігнатій (Брянчанінов) пише, що муки в пеклі будуть вічними: «Вічні муки, які очікують грішників у пеклі, такі жахливі, що людина, яка живе на землі, не може отримати про них чіткого уявлення без особливого Одкровення Божого. Всі наші люті хвороби, земні страждання і скорботи незначні в порівнянні з пекельними муками» [Игнатий (Брянчанинов), свт., 2010, с. 234], про які у Святому Писанні неодноразово вказує Христос: Ідіть від Мене, прокляті, у вогонь вічний, приготований дияволу і ангелам його (Мф. 25: 41).

Хоча наприклад Іларіон (Алфеев) посилаючись на ранньохристиянського богослова IV століття Феодора Мопсуестійського зауважує, що муки в майбутньому віці не будуть вічними. Посилається митрополит ще також на думки Діодора Тарсійського, який вважав, що муки грішників в пеклі будуть короткочасними, і після їхнього визволення настане вічне блаженство [Иларион (Алфеев), митр., 2017, с. 400].

Подібну думку ми можемо зустріти в Каноні Великої суботи, де читаємо те, що влада пекла не буде вічною: «Царює пекло, але не вічно існує над родом людським: Тебе бо поклали до гробу ... кайдани смерті розірвав еси і проповідував від віку там сплячим». Ці слова, – знову ж таки помічає згаданий нами сучасний дослідник творчості преподобного Симеона Нового Богослова митрополит Іларіон (Алфеев), який вкотре наголошує, водночас посилаючись на твердження святого Григорія Ниського, кажучи, що в кінці світової історії після довгих вікових періодів пекло і смерть будуть остаточно переможені Христом і «нічого не залишиться крім добра». Разом з тим, також і преподобний Ісаак Сирін підкреслював схожу думку пишучи, що хоча смерть і гріх будуть скасовані навіки, кінець геєни залишається для нас невідомий: «Гріх, геєна і смерть взагалі не існують у Бога, так як вони є діями, але не сутностями. Гріх є плід вільної волі. Були часи, коли гріх не існував, і настане

час, коли він перестане існувати. Геєнна є плід гріха. У якийсь момент вона почала існувати, але прийде і її кінець, який є для нас невідомим. Смерть буде царювати тільки короткий час над людською природою і з часом вона буде повністю скасованою» [Иларион (Алфеев), иеромон., 1996, с., 254].

Не знаючи всього цього, проста світська людина навряд чи б замислювалася над сенсом свого існування. Тому що, життя без мети існування – є марною тратою часу. Це стан повної духовної і фізичної деградації. Тому якраз все це вище перераховане святими Отцями змушує задуматися нас над своїми вчинками, щоб ми покаялися у своїх скоєних гріхах, та щоб в майбутньому послабили собі вирок на Божому Суді, який очікує без вийнятку кожного із нас. «Бо ми знаходячись в такому тяжкому становищі, не маючи перед собою пам'яті про геєну вогненну, навряд би ми подумали б зробити щонебудь добре в земному житті» – завершує сказане святитель Ігнатій (Брянчанінов).

Підсумовуючи викладене, слід зробити акцент на тому, що Симеон Новий Богослов в соборній думці зі святими Отцями Церкви, про рай і пекло розмірковував в першу чергу в значенні духовному, яке людина відчуває на собі ще живучи в цьому земному житті. Ті здорові душі, які потрудилися над очищенням від пристрастей, відчувають на собі дію Божественної благодаті, а душі хворі, тобто ті, хто не прийняв цього очищення – обпалюються вогнем живучи ще в цьому земному житті [Вопросы об аде и рае., 2020].

Тепер, коли ми за допомогою Пресвятої Єдиносущної і Животворчої Трійці прийшли до закінчення, вдумаймося в те, про що пише мудрий Соломон в богодухновенній Книзі Екклесіаста, підбиваючи підсумки своїх роздумів, розчарувань і надій. Після гіркого висновку про цей світ: «Суєта суєт, [...] все – суєта!» він говорить кожному із нас: «Бійся Бога і заповідей Його дотримуйся, тому що у цьому все для людини»; таке призначення людини на землі. Згадаймо також, що Бог приведе кожного з нас на Суд. Всі справи наші Бог буде судити на Своему Всесвітньому Судилище. Кожен таємний і явний наш

вчинок, все скоєне у віданні і невіданні, чи добре воно, чи лихе, Бог відкриє і віддасть нам по справедливості (Екл. 12, 13-14).

Звичайно, людині самотужки буде важко досягнути всього цього без допомоги Божої. Їй, яка жадає спасіння необхідно прикласти чимало зусиль. І якщо ми помремо здоровими і вилікуваними покаанням від гріховних пристрастей, то тоді відійдемо в Царство Небесне, а якщо навпаки помремо незціленими і нерозкаяними, то відійдемо в пекло [Симеон Новий Богослов, прп., 2013, т. 1, с. 160]. Бо Царство Небесне – не лікарня, щоб приймати хворих і калік, але житло і палац, щоб приймати лише здорових і сильних. Тому будемо завжди підносити до Бога спільні знайомі церковні молитви: «Святий, зглянься і зціли немочі наші імені Твого ради» і «Небесний Царю, нас в покаянні і сповіданні прийми, як благий і Чоловіколюбець».

Якщо ж ми проживемо тверезо, праведно і благочестиво в нинішньому житті, чекаючи блаженної надії на з'явлення слави великого Бога і Спасителя нашого Ісуса Христа (Тит. 2: 13), то бажаний і найсолодший наш Господь не дозволить, щоб ми стали «радістю» всезлюбивих бісів. Навпаки, Він удостоїть нас постати перед Лицем Його з хвалою, щоб і ми оспівали переможний гімн разом з Ангелами, коли Він буде судити вселенну по правді (Пс. 94: 2-3; 95: 13). Тоді і ми станемо святими і блаженними членами препрославленого собору й Церкви первородних, на небесах написаних (Євр. 12: 23), підносячи хвалебну пісню Всецарю Господу нашому Ісусу Христу.

Його ж Слава і Держава, Честь і Поклоніння на віки віків. Амінь.

Кінець і Богу слава!

ВИСНОВКИ

Опрацювавши богонатхненні твори прп. Симеона Нового Богослова ми визначили, що смерть є наслідком гріхопадіння наших прабатьків Адама і Єви, які з намови диявола порушивши заповідь Божу замість життя отримали смерть, замість нетління – тління, із синів і дочок Божих перетворилися в рабів диявола. Слід наголосити, що проблема смерті з усіма її причинними та наслідковими властивостями неодноразово порушувалася в Христовій Церкві. Посилаючись на духовні надбання богословів періодів Вселенських соборів, прп. Симеон використовуючи в якійсь мірі їхні здобутки також сформує власне цілісну концепцію християнської антропології, в якій доводить, що всі аспекти буття людини у світі неодмінно пов'язані зі смертю та воскресінням.

Отже, дана магістерська робота викладає пояснення, за богослів'ям прп. Симеона Нового Богослова: чому помирає людина й що ж є причиною її смерті? Яка посмертна доля людини? І що буде з людиною та її матеріально-духовною природою після загального воскресіння мертвих під час Другого пришестя Спасителя Ісуса Христа? Надати відповідь на ці та інші питання ми можемо у наступних положеннях.

Прп. Симеон у своїх богонатхненних текстах обґрунтував, що смерть не створена Богом, тобто Бог не створив людину смертною, але смерть, як ми зауважили на початку увійшла в людське ество внаслідок гріхопадіння Адама та Єви. Прп. Симеон зазначає, що спочатку вони померли смертю духовною, а потім вже аж тілесною. Відповідно до такого розрізнення смерті на тілесну та духовну, смерть тілесну потрібно розуміти як таїнство, тобто невидиме звільнення людини від гріховно плоті, до чистового духовного життя. Духовну ж смерть преподобний отець навпаки виділяє як ту, яку необхідно найбільше остерігатися кожній людині. Смерть фізична зумовлена Богом, а смерть духовна – в руках самої людини: вона залежить від віри і дотримання морально-релігійних норм поведінки і хто нею помирає, той відходить від спілкування зі Своїм Творцем, і такий за його думкою може бути позбавлений Царства Небесного. Саме духовною смертю померли спочатку наші прабатьки.

Якби ж вони в певний період часу встигли принести щире покаяння, то напевно світ би не був таким поневоленим владою гріха та пристрастей, яким ми його бачимо сьогодні.

З цієї метою відбулося Втілення Господа нашого Ісуса Христа, Який за думкою прп. отця Симеона на власному прикладі показав людині істинний шлях, що веде до спасіння. Його життя, євангельське вчення, чудеса, страждання, воскресіння та вознесіння дійсно показали людині її справжній гріховний стан. Гріх – це те від чого людина має спастися, рятуючись від гріха як знищення себе так і від його наслідків – смерті та страждання. Таким чином, спасіння стало можливими завдяки боговтіленню Христа. Людина через таїнство Євхаристії з'єднується із воскреслою природою Ісуса Христа, й таким чином, смерть більше не володіє нею.

Тому виходячи з таких доводів прп. отця, людина під час земного життя сама визначає характер свого загробного існування: бути з Богом чи перебувати в відповідному місці спокутування за свої плотські гріхи. Смертність людина відчуває та бачить від початку свого життя, і цим вона здатна стимулювати себе до виправлення свого становища. Бо смерть руйнує її життя, є перешкодою до відчуття любові, власне смерть заперечує любов, яка є властивістю природи людини. Відповідно святий Симеон надає великого значення переживанню смерті, тобто людина у земному житті повинна пам'ятати, що є смертною. Це почуття викликає у людини страх Божий, що після смерті на неї чекає відповідь за своє життя на суді Божому після воскресіння з мертвих.

Переживання людиною смерті повинно вказувати їй, що вона не повинна помирати. Смерть не природній стан її біологічної та духовної природи, людина як образ Божий, вказує прп. Симеон, покликана до звільнення від всього, що відсторонює її від Бога. Найперше це проявляється в її гріховній плоті, котра помирає, щоб тіло могло воскреснути та бути вільним від гріха й смерті. Мета людини за земного життя освятити свою природу благодаттю Святого Духа та з'єднанням з Тілом та Кров'ю Спасителя. Бо так людина перемагає смерть і стає учасником вічного життя, що настане після Другого

пришестя Сина Божого, під час якого всі воскреснуть. Але одні для одних, тобто святих і праведних, воскресіння стане початком нового життя в Царстві Божому, на інших чекає участь у пеклі, оскільки вони не явили святості та освячення в благодаті, вони будуть приречені на страждання. Через це християнин від свого народження і до смерті повинен готуватися до всезагального воскресіння, щоб його природа тілесна була повернута до життя через дію благодаті Святого Духа для блаженного життя, а не для страждання у пеклі.

Отже, як вчить преподобний Симеон Новий Богослов: смерть для людини є найбільшою мукою у земному житті. Людина до смерті ставиться як до найтрагічнішої події, але через віру в Ісуса Христа Спасителя отримує спасіння від смерті. Коли долучається до Його боголюдолюбської природи, втілюючись у наслідки Його воскресіння через таїнства Церкви. Спаситель своїм воскресінням показав шлях до вічного й безсмертного життя, але щоб це сталося, щоб ми воскресли разом із Христом, ми повинні спочатку померти з Ним і жити Його життям як своєю власною природою. Якщо ми досягнемо цього, тоді в день загального воскресіння зможемо воскреснути у новому преображеному тілесному єстві, що було у Христі під час події Преображення. Тому через смерть та воскресіння зі мертвих людина пізнає богоподібність своєї природи, до реалізації цього вона покликана у земному житті після гріхопадіння. І через подолання смерті визначається її майбутнє доля в Царстві Небесному або страждання у пеклі після загального воскресіння з мертвих.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

Джерела

1. Біблія : книги Священного Писання Старого та Нового Завіту в українському перекладі з паралельними місцями та додатками/ [пер. Патріарха Філарета (Денисенко)]. – К. : Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2007. – 1415 с.
2. Амвросій, єпископ Медіоланський, святий. Творіння / святий Амвросій, єпископ Медіоланський ; під ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2015. – Т. 2. – 340, [4] с.
3. Василий Великий, свят. Беседа 5. На память мученицы Иулиты и продолжение сказанного в предыдущей беседе: о благодарении // Творения: В 2 т. – М.: Сибирская Благовонница, 2009. – Том 1: Догматико-полемические творения. Экзегетические сочинения. Беседы. Прил.: Архиеп. Василий (Кривошеин). Проблема познаваемости Бога. – С. 618 – 625.
4. Василий Великий, свят. Беседа первая о сотворении человека по образу // Творения: В 2 т. – М.: Сибирская Благовонница, 2008. – Том 1: Догматико-полемические творения. Экзегетические сочинения. Беседы. Прил.: Архиеп. Василий (Кривошеин). Проблема познаваемости Бога. – С. 298.
5. Єфрем Сирін. Творіння / преподобний Єфрем Сирін. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2014. – Т. 3. – 863 с.
6. Макарий Египетской, преподобный. Духовные беседы, послание и слова. – М. : «Правило веры», 2007. – 682 с.
7. Молитовник. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2011. – 506 с.
8. Преп. авва Фалассий. Главы о любви, воздержании и духовной жизни. М., 1855 г. С. – 55.
9. Преп. Іоан Дамаскін. Точний виклад Православної віри / пер. На укр. мову аспірантів Київської православної богословської академії; під ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета; [автор вступ.

ст. прот. Микола Щербань]. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 2010. – 294 с.

10. Преподобный Никита Стифат, преподобный. Творения, богословские сочинения. Перевод с древнегреческого игумена Дионисия (Шленова). Издательство Московской духовной академии, 2011. – 203 с.

11. Святитель Игнатий (Брянчанинов). Жизнь. Смерть. Бессмертие. Слово о человеке. – Симферополь: «Родное слово», 2010. – 432 с.

12. Симеон Новий Богослов, преподобний. Діяльні і богословські глави / Добротолюбіє : [в 5 т.]. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2009. – Т. 5. – С. 8 – 64.

13. Симеон Новий Богослов, преподобний. Діяльні та богословські розділи // Духовна спадщина святих Отців : Том 10. Святий Симеон, Новий Богослов. Симеон Благоговійник. Преподобний Микита Стифат. Теоліпт, Митрополит Філадельфійський. Святий Григорій Синаїт, Никифор монах / Пер. з рос. ієром. Дам'яна Кічі, ЧСВВ. – Жовква : Місіонер, 2012. – 68 с.

14. Симеон Новий Богослов, прп. Творіння. В 2 т. Т. 1 / під ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – 751 с.

15. Симеон Новий Богослов, прп. Творіння. В 2 т. Т. 2 / під ред. Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Філарета. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – 606 с.

16. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 1 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 158 – 165.

17. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 8 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 352 – 353.

18. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 14 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 208 – 213.

19. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 20 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 224 – 228.
20. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 27 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 249 – 255.
21. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 31 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 279 – 280.
22. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 34 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 275 – 281.
23. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 42 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 323 – 328.
24. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 44 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 333 – 335.
25. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 45 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 336 – 338.
26. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 46 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 339 – 348.
27. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 48 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 411 – 418.
28. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 50 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 336 – 338.

29. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 52 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 369 – 371.
30. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 54 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 373 – 378.
31. Симеон Новий Богослов, прп. Гімн 59 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 392 – 405.
32. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 1 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 75 – 80.
33. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 2 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 80 – 84.
34. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 4 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 93 – 104.
35. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 5 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 104 – 109.
36. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 7 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 114 – 118.
37. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 9 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 124 – 127.
38. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 10 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 128 – 132.

39. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 12 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 156 – 166.
40. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 14 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 166 – 173.
41. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 15 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 173 – 179.
42. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 16 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 179 – 187.
43. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 21 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 209 – 220.
44. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 23 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 228 – 234.
45. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 24 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 235 – 241.
46. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 25 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 242 – 246.
47. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 26 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 247 – 254.
48. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 27 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 255 – 257.

49. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 29 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 260 – 269.
50. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 34 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 290 – 296.
51. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 35 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 296 – 302.
52. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 38 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 315 – 319.
53. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 41 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 329 – 337.
54. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 42 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 337 – 341.
55. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 43 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 341 – 346.
56. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 45 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 356 – 399.
57. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 46 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 399 – 403.
58. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 47 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 403 – 410.

59. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 50 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 423 – 433.
60. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 52 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 439 – 457.
61. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 56 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 447 – 481.
62. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 57 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 481 – 504.
63. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 58 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 504 – 509.
64. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 59 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 509 – 516.
65. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 60 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 516 – 528.
66. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 63 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 542 – 556.
67. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 65 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 559 – 565.
68. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 66 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 565 – 594.

69. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 68 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 600 – 610.
70. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 69 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 610 – 619.
71. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 73 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 638 – 648.
72. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 74 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 649 – 659.
73. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 75 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 659 – 678.
74. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 78 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 690 – 707.
75. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 79 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 1. – С. 707 – 717.
76. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 82 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2014. – Т. 2. – С. 5 – 23.
77. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 83 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 2. – С. 23 – 36.
78. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 90 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 2. – С. 105 – 112.

79. Симеон Новий Богослов, прп. Слово 91 // Творіння преподобного Симеона Нового Богослова : [в 2 томах]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2013. – Т. 2. – С. 112 – 121.
80. Творения древних отцов-подвижников / Св. Аммон, св. Серапион Тмуитский, преп. Макарий Египетский, св. Григорий Нисский, Стефан Фиваидский, блж. Иперехий. Пер., вст. статья и коммент. А. И. Сидорова. – 2-е изд. М.: Сибирская Благовонница, 2012. – 732, [4] с.
81. Требник [в 2 ч.]. – К. : Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2000. – Ч. 1. – 527 с.

Література

82. Turner, H. J. M. St. Symeon the New Theologian and Spiritual Fatherhood. – Leiden : Brill, 1990. – 257 p.
83. Архиепископ Василий (Кривошеин) Преподобный Симеон Новый Богослов (949 – 1022). - Париж, 1980. – 349 с.
84. АХИОС: таїнство людської природи / [Київська православна богословська академія; упорядник: Андрій Мацола]. – К.: Видавничий відділ УПЦ Київського Патріархату, 2015. – 117, [3] с.
85. Василиадис Николаус. Таинство смерти. – Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1998. – 591 с.
86. Воронов Л. прот. Из лекций, прочитанных для студентов IV курса Санкт Петербургской духовной академии в 1991-1992 учебном году. протоиерей Ливерий Воронов, Догматическое богословие – 124 с.
87. Вступ до богослів'я (катехізіс) /УПЦ Київ. Патріархату, Київ. православ. богослов. акад. ; упоряд. Костянтин Москалюк. - Київ : Видав. від. УПЦ КП, 2016. – 147 с.
88. Давыденков О., прот. Догматическое богословие: Учебное пособие / Протоиерей Олег Давыденков. – М.: Изд-во ПСТГУ, 2017. – 624 с.
89. Зоберн В. М. Будущая загробная жизнь: Православное учение / «Эксмо», 2012. – 274 с.

90. Иларион (Алфеев Григорий Валерьевич), митр. Главное таинство Церкви. – М.: Издательство Московской Патриархии: Эксмо, 2011. – 253 с.
91. Иларион (Алфеев), епископ. Преподобный Симеон Новый Богослов и православное Предание. – Изд. 3-те, испр. – СПб. : “Изд. Олега Абышко”, 2008. – 448 с.
92. Иларион (Алфеев), иеромонах. Таинство веры. Введение в православное догматическое богословие. – М., Издательство Братства Святителя Тихона. 1996. – 288 с.
93. Лесняк В. Г., протоиерей. Святой Симеон Новый Богослов и его богословские воззрения. – СПб. : “Велень”, 1993. – 192 с.
94. Мельник В.М. Молитовне правило устами мирянина. / К, 2015. – 304 с.
95. Митрополит Иларион (Алфеев) Преподобный Симеон Новый Богослов и православное предание. – М.: Издательский дом «Познание»: Издательство Московской Патриархии Русской Православной Церкви, 2017. – 7-е изд. – 448 с.
96. Митрополит Иларион (Алфеев). Духовный мир преподобного Исаака Сирина. – М. : Издательский дом «Познание»: Издательство Московской Патриархии Русской Православной Церкви, 2017. – 7-е изд. – 440 с.
97. Мороз Б. Розуміння фізичної та духовної смерті в світлі аскетичного вчення. – 2011. – 53 с.
98. Патріарх Філарет. Проповіді. Том 1. – К.: Видання Київської Патріархії Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1999. – 536 с.
99. Серафим Слобідський прот. Закон Божий: Видавничий відділ Української Православної Церкви Київського Патріархату. – К., 2006. – 654 с.
100. Сильвестр (Стойчев), епископ. Догматичне богослов'я. Навчальний посібник для духовних семінарій. К.: Видавничий відділ Української Православної Церкви, 2019. 248 с.
101. Соколов М.Н. Принцип рая.. – М.: Прогресс-Традиция, 2011. – 704 с.

102. Чернышев В. М. Катехизис. курс лекций по православному катехизису для духовных школ. К.: Мужской монастырь «Свято-Покровская Голосеевская пустынь», 2014. – 480 с., с. 206

Електронні ресурси:

103. А. Н. Смерти нет. [Электронный ресурс] // Православная энциклопедия «Азбука веры» [сайт] / Православная библиотека, А. Н. – Режим доступа: <https://azbyka.ru/smerti-net> (12.12.19) – Название с экрана

104. Александр (Милеант), еп. На пороге жизни и смерти Царство [Электронный ресурс] // Православная энциклопедия «Азбука веры» [сайт] / Православная библиотека, епископ Александр (Милеант). – Режим доступа: https://azbyka.ru/otechnik/Aleksandr_Mileant/na-poroge-zhizni-i-smerti/ (23.04.20) – Название с экрана

105. Архимандрит Симеон (Брюшвайлер). Опыт ада как путь к Небесному царству. – Режим доступа: <https://omiliya.org/article/opyt-ada-kak-put-k-nebesnomu-tsarstvu-arkhimandrit-simeon-bryushvailer.html> (22.03.20) – Название с экрана

106. Балицький Ю.П. Спроба легалізації гріха та боротьба з пристрастями в сучасному світі у контексті послань святого апостола Павла. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kpba.edu.ua/images/stories/2019/5/MR/MR_Balytsky_Yu.pdf (19.01.20) – Назва з екрану

107. Василій Паплик. прот. Ісус Христос – Переможець смерті! – Режим доступу : <https://cerkvacherkasy.info/index.php/tech/technology-news/novyny-z-ierarkhii/1142-isus-khrystos-peremozhets-smerti> (29.03.20) – Назва з екрану

108. Владимир Легойда, Грех – болезнь или преступление? [Электронный ресурс] // Православная энциклопедия «Азбука веры» [сайт] / Православная библиотека, Владимир Легойда – Режим доступа: <https://azbyka.ru/grex-bolezn-ili-prestuplenie> (11.04.20) – Название с экрана

109. Вопросы об аде и рае. – Режим доступа: <http://www.pravpiter.ru/pspb/n219/ta001.htm> (21.04.2020) – Название с экрана

110. Гаєвий Микола Іванович. Сутність гріха в інтерпритації священної біблійної писемності. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kpba.edu.ua/images/stories/2019/5/MR/MR_Gayevy_M.pdf (13.04.20) – Назва з екрану
111. Георгий Максимов, свящ. Вечны ли адские муки [Электронный ресурс] // Православная энциклопедия «Азбука веры» [сайт] / Православная библиотека, священник Георгий Максимов – Режим доступу: https://azbyka.ru/otechnik/Georgij_Maksimov/vechny-li-adskie-muki/#0_3 (05.03.20) – Название с экрана
112. Денисова Анастасия. Четыре книги о жизни вечной. [Электронный ресурс] // Foma.ru Православный журнал – Режим доступа: <https://foma.ru/chetyire-knigi-o-smerti-i-vechnoy-zhizni.html> (19.03.20) – Название с экрана.
113. Дионисий (Шленов), игум. Учение о воскресении души у свв. Симеона Нового Богослова и Никиты Стифата [Электронный ресурс] // Православная энциклопедия «Азбука веры» [сайт] / Православная библиотека, игумен Дионисий (Шленов). – Режим доступу: https://azbyka.ru/otechnik/Nikita_Stifat/uchenie-o-vozkresenii-dushi-u-svv-simeona-novogo-bogoslova-i-nikity-stifata/#note43_return (17.04.20) – Название с экрана
114. Иерофей Вламос, митр., Жизнь после смерти [Электронный ресурс] // Православная энциклопедия «Азбука веры» [сайт] / Православная библиотека, Митрополит Иерофей Вламос – Режим доступу: https://azbyka.ru/otechnik/Ierofej_Vlahos/raj-i-ad/ (19.01.20) – Название с экрана
115. Как описывается рай в Священном Писании? Что писали о рае Святые отцы? Как попасть в рай? / [Электронный ресурс]. – Режим доступу: <https://www.pravmir.ru/raj/#i-2> (11.01.20) – Название с экрана
116. Ким О. С. Преподобный Никита Стифат и его трактат «О рае» / [Электронный ресурс]. – Режим доступу https://slovo-bogoslova.ru/translations/prepodobnyu-nikita-stifat-i-ego-trakt/#_ftnref3 (25.02.20) – Название с экрана

117. Константин Гипп, Грех – болезнь или преступление? [Электронный ресурс] // Православная энциклопедия «Азбука веры» [сайт] / Православная библиотека, Константин Гипп – Режим доступа: <https://azbyka.ru/grex-bolezn-ili-prestuplenie> (03.09.19) – Название с экрана
118. Марія Мазурик. Смерть як відкриття нових горизонтів бачення для людини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/21231/1/10-52-58.pdf> (23.05.20) – Назва з екрану
119. Н. Василадис. проф. Таинство смерти [Электронный ресурс] // Православная энциклопедия «Азбука веры» [сайт] / Православная библиотека, Н. Василадис – Режим доступа: https://azbyka.ru/otechnik/bogoslovie/tainstvo-smerti/3_5 (23.11.19) – Название с экрана
120. Оскар Кульман. Бессмертие души или воскресение мертвых. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://esxatos.com/kulman-bessmertie-dushi-ili-voskresenie-mertvyh> (03.10.19) – Название с экрана
121. Протодикон Андрей Кураев. О смерти [Электронный ресурс] // Православная энциклопедия «Азбука веры» [сайт] / Православная библиотека. – Режим доступа: <https://azbyka.ru/o-smerti> (30.01.20) – Название с экрана
122. Тлумачення Священного Писання – Режим доступу: [http : // bible.optina.ru/new:1kor:15:55#loruxin_ar](http://bible.optina.ru/new:1kor:15:55#loruxin_ar) (08.01.20) – Название с экрана
123. Феодор Студит, прп. Про смерть // [Электронный ресурс] // kyrios.org.ua. Християнський портал КІРІОС за книгою "Перлини Східних Отців", о. Юліан Катрій, ЧСВВ. Режим доступу: <https://kyrios.org.ua/spirituality/sv/47122-sviati-otsti-pro-smert.html> (02.09.19) – Название с экрана
124. Яцута Р. О. Вчення про спасіння та есхатологію святителя Симеона Нового Богослова. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kpba.edu.ua/images/stories/2019/5/MR/MR_Yatsuta_R.pdf (16.03.20) – Назва з екрану

Статті:

125. Преподобный Симеон Новый Богослов и его духовное наследие. Материалы Второй международной патриотической конференции Общецерковной аспирантуры и докторантуры имени святых Кирилла и Мефодия. М. : Общецерковная аспирантура и докторантура им. свв. Кирилла и Мефодия, 2017. – 488 с.

126. Труды КДА: науковий збірник Київської православної богословської академії / ред. кол.: митр. Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський Епіфаній (Думенко) (гол. ред.) [та ін.]. – [К.], 2013. – № 12. – 399, [1] с.

127. Труды Київської Духовної Академії : науковий збірник Київської православної богословської академії / ред. кол.: митр. Переяслав-Хмельницький і Білоцерківський Епіфаній (Думенко) (гол. ред.) [та ін.]. – [К.], 2014. – № 14. – 421, [3] с.